

Тема: акції нищення

**Волинь-1943: від пропаганди —
до осмислення**

Примиритися всупереч

Психологія трагедії

05

9 771802 586009

В нашому просторі

вдома на чужині

6 Igor Isaev
А мене з'їдає, що...

8 Богдан Копчак
Вищий рівень стихії

Чехія очікує завершення скандалу, що визначить, де в майбутньому проляже кордон між політичними гонимими і корупцією

9 Лубош Палата
Жінка, яка три роки правила Чехією

гості

10 Вольфганг Темплін:
„Нам потрібний широкий контекст подій у Східній Європі ХХ ст., щоб зрозуміти, чому процес порозуміння та поєднання у цих регіонах триває так довго”

„Поєднання можливе лише в момент визнання своєї провини, а не раніше, і вочевидь без нотки релятивізму, тобто усвідомлення того, що і по вашому боці були військові злочинці.”

тема: акції нищення

13 Павло Зуб'юк
Волинь-1943: від пропаганди – до осмислення

Історія України – це не лише історія українського етносу, як і не лише з українського етносу складається український народ. Тож будь-яка акція, в якій певна політична сила в ім'я України здійснювала етнічну чистку, має бути однозначно засуджена українським народом.

16 Марко Смеречинський
Волинський постмодернізм

19 Igor Isaev
Примиритися всупереч

20 Роман Кабачій
Чи готові українці дискутувати на історичні теми?

22 Павел Нечуя-Островський
Боротьба за Нагірний Карабах

23 Ганімат Захід
Чи виліковна етнічна ненависть?

25 Рубен Меграбян
Європейська перспектива – стимул для примирення Вірменії з її сусідами

27 Хусейн Оруцевіч
Нам пробують нав'язати політику амнезії

„Український журнал”
www.ukrzurnal.eu

Інформаційний культурно-політичний місячник для українців у Чехії, Польщі та Словаччині
№ 5–6 (80), 2013, рік восьмий
Видано у Празі

Передано до друку 25 червня 2013 року
Видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz
Редколегія:

Петро Андрусечко (головний редактор)
Прага – Ленка Віх (керівник проекту),
Богдан Копчак, Валентина Люля,
Інна Біланін, Богдан Зілінський,
Рене Кочік, Яна Леонтієва
Варшава – Ростислав Крамар,
Петро Тима, Анна Коженювська-Бігун,
Ярослав Присташ
Пряшів – Олесь Мушинка
Київ – Богдана Матіаш, Роман Кабачій
Львів – Анастасія Левкова,
Богдан Бачинський
Познань – Катерина Шестакова

Коректор: Надія Іздрік
Художнє оформлення
та верстка: Ондра Гулеш
Дистриб'ютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового
сприяння Міністерства культури ЧР

За достовірність викладених фактів
відповідає автор статті.
Редакція залишає за собою право
не у всьому погоджуватися з думками
і поглядами авторів, скорочувати
матеріали і виправляти мову.
Рукописи не повертаються.

Реєстрація: MK ČR E 16026
ISSN 1802-5862

www.ukrzurnal.eu

між іншим

- 30 Павло Зуб'юк
Традиційні цінності
- 31 Олександр Бойченко
Психологія трагедії

з краю

- 33 Михайло Самусь
Армія: Знову реформа. Чи знову провал?

Вже більше 20 років так званий український „політикум“ намагається зрозуміти, навіщо потрібна ця дивна організація під назвою „армія“. Ну, крім того, щоб помарширувати на Хрещатику або провести красиві маневри з демонстрацією останніх зразків радянських озброєнь і наступним пікніком на природі.

- 37 Андрій Бондар:
„Революція приїде з Донецька, не зі Львова“
- 39 Олексій Полтораков
Головування України в ОБСЄ: пасивна активність?
- 42 Осман Пашаєв
Турецькі демонстрації – це не протест шлунків

культревію

- 44 Леся Воронина:
„Найжорстокіший ворог стає безсилим,
коли ти з нього смієшся“
- 47 Леся Воронина
ПУСТОТЛИВИЙ ВОДОГРАЙ
- 48 авторська колонка
Катерина Калитко
Річка як символ віри

Річки є для мене підставою вірити в те, що людська історія не закінчується. Кожна річка – глибока і звивиста, як доля. І ще вона схожа на мову – так само дихає, у неї так само на дні кров, черепи героїв, гіркий осад і таємниці майбутнього.

- 49 музика
- 50 рецензії та анотації

УЖ у мережі Facebook!

„Український журнал“ доступний в мережі Facebook, де для всіх охочих відкрито простір для дискусій та коментарів стосовно актуальних та архівних номерів нашого часопису.

www.ukrzurnal.eu

Наш читачу!

» І сімдесяті років, як виявляється, замало, щоб забути і пробачити. Ми спостерігаємо це на прикладі річниці Волинської трагедії – драматичної карти у польсько-українських взаєминах. По обидва боки часто беруть гору емоції. Вони зводяться до монологів, суть яких, з одного боку, у тому щоб епатувати кількістю жертв, а з іншого – у пошуках виправдання тих злочинів. Однак виправдання не існує, злочин залишається злочиним, а провина – провиною. Дуже важливо, натомість, встановити причини, контекст, в якому ці трагічні події відбувалися. Тільки так можна зрозуміти і запобігти подібним трагедіям у майбутньому. Приклад війни на Балканах у 1990-х роках, де відбувалися етнічні чистки, показує, що Європа у різних своїх точках абсолютно не є казковим садом спокою. До сьогодення цього дня у таких місцях, як Мостар, де життя йде спокійною ходою, куди приїжджають туристи, немає розмов про події дев'яностих, а також і про те, що вони можуть повернутися за принципом бумерангу.

Наскільки важким буває діалог! Іноді здається, що він навіть неможливий, як це демонструє нам приклад вірменсько-азербайджанського конфлікту. Мушу визнати, що коли ми замовляли матеріал від обох сторін, запитуючи про можливість порозуміння, ми передбачали, що будуть розбіжності у поглядах. Проте ми вважали, що голоси наших авторів матимуть принаймні якісь спільні точки дотику, котрі покажуть наявність можливості розпочати діалог. Можливо, ще зарано. Однак цей приклад добре ілюструє, якими глибокими можуть бути сучасні конфлікти, і як важко починати цей діалог.

Слушно підкреслює Вольфганг Темплін: прийняття на себе відповідальності та провини дає тобі моральне право запитати про провину іншої сторони. Це не є ознакою слабкості, як кричать про це деякі українські середовища. Навпаки, для мене це голос, позиція сильного, який впевненим оком зазирає у минуле та майбутнє свого суспільства, народу, країни. І попри те, що цьогорічна річниця проходить в особливо напруженій атмосфері, не можна не зауважити важливі зміни у голосах української сторони. Саме це дозволяє дивитись у майбутнє з оптимізмом.

П. Анд.

А мене з'їдає, що...

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС – під загрозою. Так оцінили міністри закордонних справ ЄС 27 червня у Люксембургу. Голови дипломатій з'ясовували, чи Київ провів ключові реформи, що дозволять підписати договір на саміті „Східного Партнерства“ у Вільнюсі восени цього року. Київ іще має останній шанс, а міністри дипломатичних відомств ЄС наголосили: ідеться головним чином про те, щоб Київ не використовував правосуддя для боротьби з опозицією, прикладом чого є ув'язнення Юлії Тимошенко. **Хоча іще 12–13 червня у Братиславі на саміті країн Центральної Європи звучали діаметрально протилежні заяви.** Там президенти 20 держав, зокрема України, Литви, Латвії, Естонії, Угорщини, Польщі, Чехії, Хорватії, Сербії, Косова, Боснії та Герцеговини говорили про поглиблення євроінтеграції. Після зустрічі президента Польщі вічна-віч з головою Європейської Ради Германом ван Ромпеем та президентом України, Броніслав Коморовський висловив надію, що восени цього року на саміті „Східного Партнерства“ відбудеться підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. „У цій справі є чималі шанси на гігантський успіх“, – наголосив президент Польщі Броніслав Коморовський. Глава польської держави після зустрічі з Віктором Януковичем зауважив, що Україна зробила прогрес у „реалізації рішень, які обумовлюють підписання Угоди“, і водночас застеріг, що цей процес ще не є завершений. Нагадувалося про потребу вирішити в Україні проблему вибіркового застосування правосуддя. **Юлію Тимошенко на лікування надалі готова запросити Німеччина.** Пропозицію поновив міністр закордонних справ ФРН Гідо Вестервелле на зустрічі в Києві з головою МЗС України, президентом та опозицією. Гідо Вестервелле наголосив, що справа Юлії Тимошенко є прикладом вибіркового застосування законодавства, якого не повинно бути в Європейському Союзі. Представники опозиції після зустрічі з Гідо Вестервелле звертали увагу, що в листопаді Україна повинна підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом і до цього часу Юлія Тимошенко повинна вийти на свободу. Першим кроком у цьому напрямку є лікування в Німеччині. **Переговори про зону вільної торгівлі (а це, у випадку України, невід'ємна складова Угоди про асоціацію) ведуться Європейським Союзом не тільки з Києвом, але і зі США.** Свою згоду на їхній початок у червні висловили міністри 27 країн ЄС після майже 13 годин переговорів у Люксембургу. Узгодження тривали довго, тому що блокува-

ла їх Франція, яка не погоджувалася на включення виробів культури та аудіовізуальних послуг до зони вільної торгівлі. Франція пояснювала свою позицію турботою про європейську, у тому числі свою, кінопромисловість і музичні надбання, побоюючись наповнення європейського ринку дешевою та потужною американською поп-культурою. Свою пропозицію Париж профорсував. Переговори Європейського Союзу зі США мають закінчитися 2015 року, а якщо вдасться досягнути успіху – виникне найбільша у світі зона вільної торгівлі. **А чим Україна здатна наповнити європейські „культурні“ ринки?** Браком критичного переосмислення історії – впевнені у Польщі. Вища палата польського парламенту 20 червня прийняла резолюцію про 70-ті роковини Волинської трагедії (масового вбивства поляків у Західній Україні, здійсненого у 1943–44 роках, зокрема Українською Повстанською Армією). У її тексті написано, що „організований і масовий характер цих злочинів та жорстокість цих акцій надають їм характер етнічної чистки, що має ознаки геноциду“. Водночас нагадується, що „Польща та Україна зробили дуже багато задля подолання важкого минулого“. У цьому контексті Сенат віддав шану вбитим, а також „усім українцям, котрі не піддалися атмосфері терору і, ризикуючи власним життям, допомагали своїм сусідам“. У документі теж сказано, що „поляки прагнуть примирення і дружби з українцями“, але „справжнє примирення можна будувати тільки на правді і взаємному засудженню злочину“. Під час голосування сенатори відхилили поправку, яку запропонувала опозиційна партія „Право і справедливність“ про встановлення 11 липня Днем пам'яті мучеництва кресов'ян. **На переконання спікера вищої палати польського парламенту Богдана Борусевича, така резолюція Сенату не погіршить польсько-українських відносин.** „Ця резолюція пов'язана з конкретною датою“, – наголосив Богдан Борусевич. У свою чергу експрезидент України Леонід Кравчук, член комітету „Примирення між народами“, який саме перебував у Варшаві, наголосив: слово „геноцид“, напевне, не сприятиме порозумінню поляків і українців. А експрезидент Польщі Александер Кваснєвський, коментуючи парламентські ініціативи стосовно Волинської трагедії, зауважив, що не можна ігнорувати правди про злочини, але варто також шукати шляхів поліпшення відносин. „Ці шляхи мають бути також практичними: видання книжок, дискусії істориків, відповідні тексти в підручниках, піклування про місця поховання загиблих, активність Церков,

мудрість політиків, що не радикалізують позиції, а намагаються допомогти в процесі примирення”, – наголосив він. **Якісна, але не медіа, а інформаційна програма про Волинську трагедію – не завадила б ані Україні, ані Польщі.** „Як у Польщі, так і в Україні не знають про волинський злочин”, – слушно вважає Лукаш Камінський, голова польського Інституту національної пам’яті. Установа, готуючи програму до 70-річчя Волинської трагедії, особливий наголос зробила на розповсюдженні інформації про неї, зокрема, у школах. **Хоча до цієї програми, напевно, можна мати застереження, якщо подивитися на слідства, які в цьому контексті веде польський Інститут національної пам’яті.** „Немає одного великого слідства у цій справі, але багато розслідувань вже закінчено і польські прокурори не мають сумніву як оцінювати волинські злочини”, – наголосив згаданий уже Лукаш Камінський. „Видно однозначну оцінку прокурорів, які стверджують, що це був геноцид”, – додає він. Оцінка, з юридичного боку, досить однозначна, переконаний Лукаш Камінський. Хоча, з іншого боку, Камінський не може відповісти на питання, чи ведуться на Волині слідства у справі нападу польських формувань на українські села. Позиція ІНП загалом така: якщо українські формування нападають на польське населення – то це геноцид, якщо ж навпаки – то „акція відплати”, а отже, військовий злочин. Проте керівник Інституту національної пам’яті Польщі стверджує, що у розслідуваннях злочинів на Волині важко говорити про співпрацю з українською стороною. **У волинських питаннях транскордонна співпраця, напевне, краще вдається Церквам.** Польські єпископи під час засідання Конференції єпископату Польщі одноголосно схвалили текст спільної декларації польської Римо-Католицької церкви і Української греко-католицької церкви на тему Волинської трагедії. У декларації мовиться про засудження „етнічних чисток”, жертвами яких 70 років тому стали поляки. Декларацію оголошено 28 червня у Варшаві з нагоди візиту предстоятеля УГКЦ архієпископа Святослава Шевчука. **І ще одна, досить неприємна, справа стосовно польсько-українського минулого.** Українські робітники, які працювали на будівництві Польського військового цвинтаря у Биківні під Києвом, минулого року забетонували сім скринь з людськими останками

– цю інформацію роздобуло видання „Gazeta Polska Codziennie”. Найімовірніше, серед них знаходилися також і рештки поляків, убитих загонами НКВС. До скандалу дійшло попри протест польських археологів, – пише видання і додає, що скоріше за все, вже не вдасться встановити, чи дійсно в забетонованій минулого року конструкції меморіалу знаходяться рештки поляків. 21 вересня 2012 року у Биківні під Києвом було відкрито Польський військовий цвинтар, де спочивають майже дві тисячі поляків, розстріляних 1940 року загонами НКВС за наказом Сталіна в рамках т.зв. катинського злочину. **У червні Україна й Польща відзначили й більш оптимістичну річницю – початку „Євро-2012”.** Чемпіонат став не тільки масштабною спортивною подією, але й стимулом для розвитку економіки. Чи вартувала шкурка вичинки? – задумалися по обидва боки кордону. І, на жаль, прийшли до неоднозначних стверджень: передусім заробили менше, ніж планували. У Польщі побудовано великі стадіони – проблема в тому, що вони приносять великі збитки, а їхні керівники постійно думають про те, як їх заповнити. У свою чергу в Україні стоять майже порожніми аеропорти. Захищаючи інтереси авіаперевізників, що належать українським олігархам, влада не дозволяє входити на ринок іноземним авіакомпаніям. **На європейському фронті топ-темами є не Угода про асоціацію з Україною чи навіть Договір про зону вільної торгівлі зі США.** У червні Європарламент схвалив кандидатуру Загреба в Європейській Комісії. Хорватія з 1 липня офіційно – член ЄС. Хорват Невен Міміца стане 28-им єврокомісаром і відповідатиме за питання, пов’язані зі споживачами. **Чергова новина європейського фронту – позитивно оцінено підготовку латвійської влади до спільної євровалюти.** Рига виконала всі критерії, щоб вступити до єврозони 1 січня 2014 року. Латвія буде 18-ою країною в зоні євро та шостою з-поміж нових держав ЄС, які стали членами Євроспільноти в 2004 році. Раніше спільну валюту прийняли Словенія, Мальта, Кіпр, Словаччина та Естонія. **У ніч проти 13 червня чеська поліція** провела спецоперацію проти низки високопоставлених чиновників та політиків. Ця подія стала унікальною за рівнем фігурантів, що потрапили під варту. Спецоперацію поліції було проведено щодо чиновників, яких запідозрили

в махінаціях із держбюджетом, що стосуються держзакупівель. Низку високопоставлених чиновників було заарештовано. 48-річний прем’єр-міністр Чеської Республіки Петр Нечас був змушений податися у відставку. Парадоксальним у цій ситуації є те, що саме уряд під керівництвом Петра Нечаса відзначився антикорупційною кампанією – чистою правоохоронних органів від корупціонерів. Президент Мілош Земан прийняв відставку, але при цьому доручив Нечасу далі виконувати функції глави уряду до призначення його наступника. **Прем’єр-міністр Польщі вирішив не балотуватися на посаду голови Європейської Комісії до завершення нинішньої каденції польського парламенту, а відтак і уряду, який він очолює.** Останнім часом частина політиків та експертів наголосувала, що Дональд Туск – це один із головних кандидатів на наступника португальця Жозе-Мануеля Баррозу, який керуватиме Європейською Комісією до 31 жовтня наступного року. Як пише „Europolitics”, кандидат повинен протистояти євроскептикам і перебувати в центрі уваги ЗМІ. Крім того, за негласною домовленістю, президенту Єврокомісії краще мати досвід керівництва урядом однієї з країн ЄС. Серед кандидатів згадується нинішній президент Європарламенту Мартін Шульц, неофіційно в числі потенційних кандидатур згадувалися політик Вівіан Редінг (Люксембург), прем’єр Латвії Валдіс Домбровскіс, комісар з внутрішнього ринку Мішель Барньє (Франція). **І наостанок – як заробити на українських автомобілях?** Через введені нещодавно високі мита на експорт автомобілів в Україну її громадяни починають оформлювати європейські автомобілі у державах ЄС. Так, польські громадяни з прикордонних повітів навіть пропонують відповідні послуги – і масово реєструють авто для своїх східних сусідів: беруть за це навіть 600 євро. Буває, що поляк є співвласником 400 автомобілів. Якщо реєстрація вживаної машини з Західної Європи в Польщі коштує, наприклад, 2 тисячі євро, то на території України її ціна зростає у 3–4 рази. Проте такий „золотий бізнес” може закінчитися високим штрафом. Податкова служба та прикордонники починають усе пильніше придивлятися до польсько-українських машин та їхніх співвласників.

Igor Isaev, Варшава

Вищий рівень стихії

» **Чехія робить спроби переосмислити поняття корупції. Як її межі? Де закінчуються брудні політичні торги і починається чиста корупція?**

Вночі з 12 на 13 червня Чехію накрила дивна стихія, яка цього разу не мала нічого спільного ані з грозою, ані з ураганом. 400 поліцейських з Відділу боротьби з організованою злочинністю під наглядом прокурора провели серію облав за кількома адресами. Серед інших – канцелярії та помешкання двох найвідоміших празьких лобістів, приміщення Міністерства оборони, адміністрації прем'єр-міністра Чехії, мерії Праги, а також Комерційного банку Чехії. В результаті було заарештовано голову адміністрації прем'єр-міністра Чехії, керівника апарату уряду, нинішнього і колишнього керівника військової розвідки, трьох колишніх депутатів від правлячої партії. Вилучено близько 6 мільйонів євро готівкою, кілька десятків кілограмів золотих злитків, сотні кілограмів документації.

Масштаби скандалу довкола арештів нарастають з кожним днем

Ще у п'ятницю 14 червня Петр Нечас переконував депутатів парламенту в тому, що його довіра до підлеглої керівниці адміністрації Яни Надьової непохитна. А вже в понеділок 17 червня президент Чехії приймав з його рук відставку.

Справа має кілька вимірів. Тут і любовний роман, і корупція, і проникання організованої злочинності в органи виконавчої влади.

Важливо підкреслити, що арешти экс-депутатів, генералів і голови кабінету, за словами слідчих органів, – це лише побічні прояви головної справи, спрямованої проти кількох празьких олігархів. Хоча наразі жодна з одіозних фігур чеського тіньового бізнесу поки що за ґрати не потрапила. На свободі поліція залишила й олігарха Романа Яноушека та його „колегу“ Іво Риттиґа. На свободі і їхній покровитель, за-

ступник головного празького прокурора Лібор Ґриґарек. Саме через його особу і загрозу упередженості справа потрапила під контроль не празькій прокуратурі, а чеському „Каттані“ Іво Іштвану з моравського міста Оломоуц.

Яна, Яна, Яна

В кожному разі, всі напрямки розслідування мають один спільний чинник – Яну Надьову, „праву руку“ Нечаса і його довголітню коханку. Її звинувачують у зловживанні службовим становищем (у своїх приватних справах Надьова ангажувала чеську контррозвідку, яка слідувала за цивільними особами, між іншим – за дружиною прем'єра) та участі в підкупі колишніх депутатів-ребелів, яким взамін за складення депутатського мандату були запропоновані місця в керівних органах державних або напівдержавних підприємств.

Яна Надьова також тримала контакт зі згаданими празькими „хресними батьками“.

Гучна справа буде жити далі. Лише питання часу – коли за порушення законів країни звинуватять не лише олігархів Яноушека і Риттиґа, але й нинішнього экс-прем'єра Петра Нечаса. Сам Нечас в очікуванні нових проблем змінив риторику. На його думку, слідчі у справі про підкуп депутатів принципово помиляються, адже призначення на посади в держпідприємствах не може бути „нематеріальною корупцією“, оскільки це стандартна складова політичної роботи... В цьому його підтримують майже всі колеги по коаліції. Але прокурор і щоразу більше юристів дотримуються протилежної думки.

Чехія очікує завершення скандалу, що визначить, де в майбутньому проляже кордон між політичними геддлями і корупцією.

Богдан Копчак, Прага

Жінка, яка три роки правила Чехією

➤ У політиці, тим більше в політиці посткомуністичній, можливе все. Історія Яни Надьової є яскравим прикладом цього. Сорокавосемилітня жінка, яку виборці не знали і не вибирали, впродовж трьох років була майже всемогутньою особою, яка керувала прем'єром Петром Нечасом, його секретаріатом, чеським урядом і цілою Чеською Республікою.

Історія Яни Надьової починається в західній Чехії, в Судетах. Тут вона на початку шістдесятих народилася в сім'ї, коріння якої походить з угорської Південної Словаччини. Саме звідти після війни було переміщено сімдесят тисяч угорських „колаборантів і зрадників“ на місця, які залишилися після трьох мільйонів виселених судетських німців. Але чи сім'я Яни Надьової також зазнала депортації, невідомо. Так само достовірно не підтверджено факту, що до 1989 року вона була правовірною комуністкою. Надьова про своє життя до входження у велику політику відмовляється говорити.

Свою кар'єру Надьова починає в ідальні. Після закінчення середньої освіти працює бухгалтером. Розлучена, сама виховує двох дітей. В середині дев'яностих входить у політику. Стає обласним менеджером Громадянської демократичної партії (ODS) і разом із тим – секретарем не дуже відомого сенатора ODS Владіміра Кулганека.

Але правдива зміна в її житті настає лише після знайомства з Петром Нечасом, приблизно десять років тому. Нечас, на той час заступник голови ODS, претендує на місце голови партії після відходу Вацлава Клауса. Але головою партії стає М.Тополанек, і Нечас наступних вісім років змушений грати другу скрипку. В тих часах він ще проживає в панельному будинку, в місті Рожнов под Радгоштем за триста кілометрів від Праги, зі своєю дружиною Радкою і чотирма дітьми. Широка громадськість його знає як порядну людину і ревного католика, не підозрюючи, що Яна Надьова починає в його житті відігравати чим далі більшу роль. Сама

вона, може, завдяки Нечасу, може, завдяки своїм здібностям, переноситься з карловарського заднього дворику просто до празького центрального офісу ODS. І тут чекає свого шансу, який випадає їй після успіху Громадянської демократичної партії у виборах 2006 року. Нечас стає дуже впливовою людиною – міністром праці й соціальних питань та заступником голови ODS. Надьову призначає головою свого секретаріату в міністерстві. Але навіть тоді її ім'я відоме лише малій групі людей з ODS. Громадськість, як і медіа, її взагалі не знають.

У 2010 році вже Міреку Тополанеку не вдається вистояти наступний скандал і він змушений покинути крісло голови партії. Нечас на прізвисько „пан чистий“ природно посідає його місце. І справді, у порівнянні зі скандальним Тополанеком Нечас здається втіленням політичної чистоти. Проте про своїх людей він уміє подбати. Під час правління тимчасового уряду Надьова стає радником міністра оборони Мартіна Бартака. На питання, які поради він від неї міг отримувати, донині ніхто відповіді не знайшов.

Навесні 2010 року Нечас на чолі ODS у виборах не переміг, але створивши коаліцію із партією ТОП-09, став прем'єром. А Надьова – „головою“ його секретаріату і володаркою Кабінету міністрів та Чеської Республіки. І правила вона жорсткою рукою, звільняла одного урядовця за другим і замість прем'єра виконувала всю чорну роботу – включно із зустрічами з бізнесменами, лобістами, секретними службами. Коли з'ясувалося, що її дипломна робота – звичайний плагіат (вищу освіту вона отримала в дуже контроверсійному приватному ВУЗі), прем'єр за голову свого секретаріату рішучо заступився. Можливо, іншого йому не залишалося. Їхні стосунки вже не були ні для кого таємницею. Її офіційна зарплата, 33000 крон (у перерахунку – приблизно 1300 євро), завдяки королівським надбавкам виросла до сотисятих цифр. „Працює з ранку до ночі“, – заступався за неї Нечас, хоча над ними всі сміялися. „Ми приятелі“, – характеризувала

Надьова в одному з інтерв'ю свої стосунки з Нечасом. Але цьому вже ніхто не вірив, навіть дружина Нечаса Радка. В червні Нечас заявив про своє розлучення.

А далі – арешт Надьової і звинувачення в тому, що для приватних цілей вона користувалася послугами військової розвідки. Поліція більше року прослуховувала її телефонні розмови. За три роки, під час яких Нечас правив Чехією, а Надьова – Нечасом, назбиралося, мабуть, багато чого. Суд з'ясує, хто саме між 2010 і 2013 роками керував Чеською Республікою. Може, під час судового засідання Нечас і Надьова знову зустрінуться. Імовірно, – на лаві підсудних.

Лубош Палата, редактор газети „Лідове новіни“ і „МФ Днес“, Прага

Лубош Палата,
редактор газети „МФ Днес“
та „Лідове новіни“,
Прага

Вольфганг Темплін:

„Нам потрібний широкий контекст подій у Східній Європі ХХ ст., щоб зрозуміти, чому процес порозуміння та поєднання у цих регіонах триває так довго“

Вольфгангу, як ти оцінюєш польсько-українську дискусію про Волинь з німецької перспективи?

Моє перше спостереження полягає на тому, що ця тема абсолютно гаряча. Раніше я думав, що існує чимала дистанція до цих проблем, що по обидва боки стоять історики, які досить добре працюють, і є сили до порозуміння. Все це справді існує, проте водночас ми маємо дуже багато емоцій, які ведуть до того, що сторони „окопались“ на своїх позиціях і часто пропонують односторонні інтерпретації.

Я хочу дізнатися всю правду, але часто отримую лише половину. І мій досвід, який стосується також усіх інших дуже болісних суперечок, показує, що шукати пояснення лише на одному боці – це помилка. Мій німецький досвід показує, що у деяких випадках головна частина провини лежить на моєму боці, і я це мушу прийняти. Це важко, але лише в той момент, коли я це приймаю, можу почати запитувати, хто винний по інший бік. Ситуація, в якій використовується схема „спочатку ти, а потім я“, веде до вічного опору.

Щодо дискусії про важкі моменти польсько-українських взаємин, то моя роль полягає не в тому, щоб бути на чиємусь боці, а щоб порівняти ці події з іншими подіями. Я хотів би побачити ширший контекст. Як виглядала ситуація раніше, яку роль відігравала у цих планах, подіях та замислах німецька (нацистська) чи сталінська сторона. Без релятивізації. Кожна окрема провина в подальшому залишається, але ми бачимо це вже в іншому контексті. І це створює точку виходу для майбутнього порозуміння.

Є досвід польсько-німецького поєднання...

Так, але цей процес був дуже важким, пройшов кількома хвилями і триває досі. Прогрес полягає у тому, що моє і наступне покоління в Німеччині знають, який великий тягар (у сенсі провини) відповідальності за війну лежить на німецькому боці. Адже німецька сторона була головним мотором того всього, включно з тим, що Сталін функціонував як партнер. Загалом сталінський тоталітаризм був другим злочинцем трагічних подій у ХХ ст. Однак це не применшує німецької ролі. І в той момент, коли бере гору здоровий глузд, ми можемо почати говорити про те, що і в інших сторін цього конфлікту (наприклад, у західних союзників) були свої проблемні моменти. В кожному разі, поєднання можливе лише в момент визнання своєї провини, а не раніше, і вочевидь без нотки релятивізму, тобто усвідомлення того, що і по вашому боці були військові злочинці.

Як у цьому контексті ти оцінюєш ідею Музею Депортованих, яку підтримала Ангела Меркель? Відомо, що цей проект пов'язаний з активністю Еріки Штайнбах.

Уся надія на те, що теперішня конструкція цього проекту передбачає, що питання виселених німців у ньому не переважають. Так, ми матимемо певну частину таких проблем, але завдяки тому, що історики та різного роду авторитети спостерігатимуть за проектом, це гарантуватиме, що всі історії музею не стануть подією ані лише німецької сторони, ані іншого конкретного народу. І проблема виселення буде представлена в ньому на європейському рівні. А тим самим вона набере абсолютно іншого виміру. Перші виселення відбувалися ще напередодні Другої світової війни, здійснені

сталінським терором. Друга хвиля – нацистські виселення у великих масштабах, а третя хвиля – виселення німців як прояв негуманності, але водночас як реакція на попередні події. У цьому контексті музей виселених може мати сенс.

Перший задум Еріки Штайнбах був іншим: ми, німці, покажемо, що ми також були жертвами. Так, виселені німці були жертвами, але це стало результатом усього того, що сталося раніше. І серед цих жертв були люди, пов'язані з гітлерівською системою. Адже не випадково, що східні території Третього Рейху від початку були основою підтримки Гітлера.

Польсько-німецьке поєднання часто представляють як приклад врегулювання стосунків після Другої світової війни, на додаток до французько-німецького. Проте існують проблеми у стосунках між чехами та німцями в історичному контексті. Йдеться насамперед про питання судетських німців. Як ти оцінюєш дискусію на цю тему? Чи це виглядає гірше, ніж у випадку поляків та німців?

Ні, не гірше. Навпаки, в цьому питанні ми на крок попереду, ніж у випадку німців та поляків. Я сподіваюся, що і в цьому ми побачимо прогрес найближчим часом. Можливо, дійде до подальших суперечок, але більш раціональних, на підставі історичного аналізу. Завдяки чому відбудуться нові спроби діалогу, і тим самим черговий етап принесе позитивні результати.

Останнім часом у дискусіях про Волинь чути аргумент, що цього типу трагічні події варто показати у ширшому європейському контексті. Яку роль могла би відіграти

Вольфганг Темплін (Wolfgang Templin) – колишній східнонімецький дисидент, публіцист, нині директор Представництва Фонду імені Гайнріха Бьоля в Польщі (Heinrich Böll Stiftung)

**така презентація волинської різни?
Що позитивного може принести
подібне винесення питання на між-
народний рівень аналізу?**

Для мене найкращим прикладом такого шансу є праці американського історика Тімоті Снайдера, оскільки він дав дуже ретельний, цілісний опис тих подій. Показав, де відбувалася концентрація негативної енергії – не в центрі Європи, а на Сході. Показав, як довго тривала „підготовка” до подальших подій. Хто грав головні ролі і що саме робив, у тому числі раніше, в 30-х роках – тобто польська, радянська та німецька сторони. Він описав, яку динаміку мала історія, а також те, який вплив на подальші події (такі, як волинська трагедія) мали глобальні акції на кшталт пакту Молотова–Ріббентропа чи вибуху Світової війни. Таким чином, складається не лише нова картина тих подій, але відбувається конкретизація, вони отримують своє місце в історії. Тобто ми таким чином маємо ширшу перспективу. Водночас це дає шанс для того, аби вся Західна Європа зрозуміла, що означала війна для

окремих народів. Насамперед йдеться про ілюзії, наприклад, що у Франції люди найбільше постраждали під час війни. Звичайно, там була страшна ситуація, однак погляд на те, що творилося у Східній Європі в роки війни та пізніше, призведе до зміни перспективи.

Західні країни зуміли після війни збудувати нову Європу. Проте її східна частина була відрізана від нової Європи на кілька десятиліть. Нам потрібний такий широкий контекст подій у Східній Європі ХХ ст., щоб зрозуміти, чому процес нормалізації, порозуміння та поєднання в цих регіонах триває так довго. І чому до сьогоденного дня історію використовують у політичних цілях, а вона й досі викликає стільки емоцій.

Тобто, якщо ми поглянемо на волинську трагедію у широкому європейському контексті, це допоможе нам зрозуміти інші конфлікти, в тому числі й нещодавні, як, наприклад, етнічні чистки на Балканах? Це створить умови для порозуміння?

Так, можна цей досвід використати на Балканах і стосовно інших конфліктів, які мали місце в нашому регіоні, у наших сусідів, наприклад, турецько-вірменський конфлікт на Близькому Сході. Є шанс, що аналіз досвіду різних народів допоможе швидше реагувати в майбутньому. Приклад 30-х років ХХ ст. показує, що події в Німеччині і успіх Гітлера були можливі через початкову відсутність реакції сусідів.

І якщо сьогодні ми отримаємо такі інструменти, не лише пізнавальні, але й суспільного та політичного характеру з метою швидкої реакції у випадку конфліктів, у випадку нових авторитаризмів, це, можливо, дозволить нам уникнути подібних конфліктів у майбутньому. Однак щоб такий шанс використати належним чином, потрібна співпраця, спільні цінності та певна спільність історичної пам'яті. Тим самим ми будемо знати, які існують загрози і альтернативи для них. Окремі країни можуть мати окремий погляд на власну історію, проте важливо також, щоб їх поєднували спільні цінності.

Тема:

акції нищення

Волинь-1943: від пропаганди — до осмислення

Тема подій 1943 року на Волині є однією з найскладніших тем в історії України ХХ століття. З цієї банальної тези я спробую почати цю статтю і систематизувати все те, що мені вдалося зрозуміти з багатьох розрізнених джерел: пропагандистської літератури, наукових праць, публіцистичних статей та спогадів очевидців подій.

➤ Першою проблемою цієї теми є назва. Хтось каже про „Волинську різанину“, хтось — про „Волинську трагедію“. Я гадаю, що обидва терміни не відображають суті справи, тому спробую вжити більш конкретний термін — той, який міститься в документі СБ ОУН з третього тому „Літопису УПА“. В документі стверджується, що „Акція нищення поляків не принесла очікуваних результатів. Польський активний елемент в основному зберігся...“.

Отже, „Акція нищення поляків“. Які були її передумови?

Безперечно, ми можемо казати про те, що передвоєнна етнічна політика Республіки Польща була просто зразковим прикладом безвідповідальності та шапкозакидництва і сприяла формуванню якнайрадикальнішої реакції в середовищі українських націоналістів. Зрештою, той час був щедрим на радикальні реакції — загальноєвропейським трендом була віра в те, що жорстокими і рішучими діями можна розрубати всі гордієві вузли минулого.

Одним зі зразків тодішнього ставлення середовища ОУН до польського населення Галичини та Волині є „Воєнна доктрина українських націоналістів“ авторства Михайла Колодзінського. Син етнічного поляка, Колодзінський дуже чітко описав стратегію майбутньої „Акції нищення поляків“. Наведу кілька цитат цього теоретика цілком — для розуміння ідеологічного контексту „Акції нищення поляків“: „Наше повстання не має тільки за завдання зміну політичного устрою. Воно мусить вичистити Україну з чужого, ворожого елемента й з недоброго власного, рідного. Тільки під час повстання буде нагода вимести буквально до останньої ноги польський елемент із З[ахідних] У[країнських] З[емель] і в цей спосіб

закінчити польські претенсії про польський характер цих земель. Польський елемент, що буде чинно ставити спротив, мусить улягти в боротьбі, а решту треба зтероризувати й примусити до втечі за Вислу. [...] З.У.З. в будучій Українській Державі має бути чистий під національним оглядом, бо ці землі мають особливе значіння для будучої Української держави [...]“.

Звісно, можна було б трактувати подібні погляди як наслідок несправедливої політики Республіки Польща, але ж поряд автор говорить і про схожу політику щодо єврейського населення. „Безперечно, що гнів українського народу до Жидів буде особливо страшний. Ми не маємо потреби цей гнів гамувати, противно побільшувати, бо чим більше загине Жидів під час повстання, тим буде краще для української держави, бо Жиди будуть одинокою меншиною, яку не сміємо обхопити нашою денационалізаційною політикою. Всі інші меншини, які вийдуть живими з повстання, будемо денационалізувати“.

Чи можна розглядати такі погляди як наслідок політики влади Республіки Польща? Безперечно. Тільки що тут українським націоналістам не йшлося про створення держави, в якій дискримінаційну політику щодо меншин буде усунено: йшлося про створення такої ж самої дискримінаційної держави, тільки що в ролі гнобителів будуть етнічні українці. Кінцева мета та сама, що й у найрадикальніших польських націоналістів, навіть жорстокіша: одні меншини треба стероризувати і змусити до втечі, інші — асимілювати. Навіть визначено, куди треба буде заселяти українських „осадників“: це мав бути Казахстан. „З Казахстану треба одначе зробити укр[аїнську] домінію. [...] Ця форма не змінить голого факту, що укр[аїнське] населення має мати верховну владу і що Казахстан має бути тісно злуче-

ний з Україною. Казахстан є наша азійська Україна — імперія України, за якою тужать молоді укр[аїнські] націоналісти“.

Звісно, можна стверджувати, що Колодзінський — це ще не вся ОУН. Проте він — один з кола лідерів організації, про що свідчить його посада в часі творення Карпатської України — Верховний Командант Збройних Сил. Навряд чи можна вважати його працю, котра, до речі, неодноразово перевидавалася після загибелі автора, просто приватними думками рядового члена організації. Цікаво, що одне з видань „Воєнної доктрини“ було здійснено за два роки до початку „Акції нищення поляків“ — 1941 року в окупованому Кракові.

Про „неконтрольовану жакерію“

Однією з тез, яка часто звучить при обговоренні „Акції нищення поляків“ є така: українське населення Волині довго терпіло знущання з боку етнічних поляків — і щойно трапилася нагода, як гнів вийшов назовні. Скажімо, Головний командир УПА Василь Кук описував ситуацію так: „В результаті в кожному селі власниками половини земель стали приїжджі колоністи — чужі люди, яких там на Волині не було. І тому та ненависть за землю [...] — тому це було. Доки в цих селах були польські відділи [...] — ті селяни нічого не могли їм зробити. Якщо ці відділи ми розбили, вигнали відділи, то тоді селяни з лопатами, з вилами, з сокирами кинулися на тих поляків. І тоді вже тяжко було їх спинити [...]“.

У цій цитаті вміщено всі протиріччя, які неминуче виникають у тих, хто намагається керуватися тезою про „Акцію нищення поляків“ як стихійну реакцію українців Волині. Не зрозуміло, чому українських селян було „тяжко спинити“ саме у 1943 році, коли Республіки Польща вже три роки

» як не існувало? І чому „Акція нищення поляків” не почалася восени 1939 року – адже тоді розрізнені малочисельні загони польської армії часто вдавалося роззброїти, та й будь-яка влада в багатьох місцевостях Волині була відсутня протягом кількох днів або навіть тижнів. Крім того, восени 1939 року у волинських селах було все ще багато тих самих колоністів-осадників, а також членів польських патріотичних організацій, вчителів, управлінців, поліціантів. Здавалося б – ось він, зоряний час для помсти. Але ж ні: жодного етнічно-польського села знищено не було, та й масових стихійних погромів у селах зі змішаним етнічним складом також не спостерігалося.

За перших совітів (1939–1941 рр.) етнічні поляки піддавалися репресіям аж ніяк не меншим, ніж етнічні українці. При цьому страждали передусім найлояльніші щодо міжвоєнної Польщі особи – ті ж самі колоністи-осадники, юристи, чиновники, військовики, поліціанти. На жаль, цей момент у багатьох працях просто непомітний, „втрати населення Західної України” підміняються „українськими жертвами”, а тоді й „репресованими українцями”. У недосвідченого читача складається враження, що вістря більшовицьких репресій було спрямоване виключно проти українських націоналістів, а польська буржуазія, поміщики та осадники у цей час спокійнісінько пили каву в львівських чи луцьких кав’ярнях.

Насправді ж волинські українці бачили на власні очі: найпривілейованіші прошорки польського суспільства були піддані найжорстокішим репресіям. У цей саме час суттєво погіршилася ситуація і з правами українців: незважаючи на те, що українська мова увійшла до шкільництва та управління, а етнічні українці здобули можливість обіймати адміністративні посади, сфера прав окремої людини зменшилася радикально. Якщо за часів передвоєнної Польщі сотні українців потрапляли у політичну в’язницю в Березі Картузкій, то тепер уже тисячі з них опинилися у радянських концтаборах. Якщо раніше польський поліціант міг часом безкарно побити українця, то тепер нормою стали нічні зникнення: після втечі більшовиків тисячі таких зниклих виявили закатованими на території в’язниць, у шахтах та колодязях.

Потім встановилася гітлерівська окупаційна влада. Волинське місто Рівне було проголошене центром

Райхскомісаріату Україна, поліцію та низову адміністрацію тут створювали з етнічних українців. Тим не менш, саме в цей час українське населення побачило, що таке абсолютне безправ’я: нацисти масово знищували заручників, палили цілі села, українцям не дозволяли користуватися громадським транспортом та ресторанами.

Нам пропонують повірити, що саме в цей час українське селянство масово і стихійно пригадало кривди польської влади більш як трирічної давнини і вирішило мститися – не польським поміщикам чи співробітникам поліції РП (їх уже не було), а своїм сусідам, тим, які мешкали поряд задовго до утворення польської міжвоєнної держави. Варто переглянути результати перепису 1897 року, щоб зрозуміти, що таких поляків було на Волині чимало. Гадаю, такий підхід у першу чергу ображає українських селян Волині – адже зображає їх безглуздо-мстивими, жорстокими людьми. В їхніх діях немає жодної логіки: в часи гітлерівських репресій, в передчутті повернення репресій сталінських – вони стали стихійно мститися своїм сусідам-полякам за те, що ті три роки тому мали привілейоване становище.

Існують два більш-менш логічні пояснення такої гіпотетичної поведінки: дії польських партизанських загонів та етнічно-польської гітлерівської поліції. Перше відпадає через те, що польське населення знищувалося найбільше якраз у тих місцевостях, де жодного польського підпілля не існувало, або воно було дуже слабке; щодо поліції – то не треба думати, буцімт українці не розуміли різниці між своїми сусідами та поліцаями з Познаньщини. Крім того, згадуючи про масові злочини етнічних поляків у мундирах гітлерівської поліції, не варто забувати, що до переходу в УПА значної частини українців-поліцаїв – ці українці також не віночки в полі плели. Саме в період, коли на Волині діяла етнічно-українська поліція, тут було загнане в численні гетто, а потім знищене єврейське населення. Так що до „Акції нищення поляків” багато бандерівських бійців уже були психологічно та практично підготовлені.

Про „ворожо наставлених польських колоністів”

Утім, не завжди відповідальність за „Акцію нищення поляків” покладають на стихійність дій мстивих селян. Іноді винними роблять все тих же „колоніс-

тів”: наприклад, в українській „Вікіпедії” стаття про УПА описує події таким чином: „До УПА перейшла частина української поліції; замість неї німці створили польську поліцію, яка разом з німцями вела каральні акції проти українського населення за підтримку УПА. Це привело до виступів українських боївків проти ворожо наставлених до українців польських колоністів та проти польських боївків”.

Це гарний приклад того, як деякі любителі історії навіть не намагаються зіставляти свої уявлення з фактами: зокрема, вони могли б спробувати дізнатися, який відсоток волинських поляків станом на 1942 рік становили міжвоєнні колоністи, яка саме частина українців-поліцаїв перейшла до лісу, скільки поляків-поліцаїв було прийнято на службу в 1943 році, в чому полягало „вороже наставлення”, та яким чином бандерівці виявляли наявність або відсутність такого „наставлення” серед окремих волинців польського походження.

Або от іще один погляд з цієї серії – Петро Мірчук, відомий літописець бандерівського крила ОУН: „Опорою для більшовицьких партизан на Поліссю й Волині стали польські колоністи. [...] Тут польські колоністи повели боротьбу всіма засобами проти місцевого українського населення; коляборуючи в тому відверто з німцями, зокрема з німецьким гештапом, та з більшовиками. Поляки пляново розділили між собою ролі: одна їх частина як „фольксдойчі” вислугувалась німцям, працюючи в німецькій окупаційній адміністрації [...], а другі творили тайні гуртки „пляцуфкі” нібито для боротьби проти німців, а в дійсності для ліквідування в співпраці з більшовиками українського самостійницького руху”.

Що ми бачимо? Все польське населення Волині оголошується „колоністами”, польський етнос представляється як організована мафіозна структура, в якій всі члени здатні „пляново розділити ролі”. Втім, на українців теж можна подивитися під таким самим кутом: одні пішли в більшовики, інші – на службу до гітлерівців, ще одні – в націоналістичні загони: бандерівські, мельниківські, бульбівські. Ніхто з цих українців не толерував ідеї відновлення Польщі в міжвоєнних кордонах. То що – „плянове розділення ролей” та „відверта коляборація з німцями”?..

Словом, завжди легше підігнати факти під бажаний результат, а якщо їх нема – то й навіть вигадати. Звіс-

но, що окремі вбивства поляками українців та українцями поляків були і в 1939, і в 1941 році – так само, як і в стосунках між поляками та білорусами. Питання в тому, хто доклав зусиль для того, щоб розгорнулася повномасштабна міжетнічна різанина. Безперечно є зацікавленість у таких подіях з боку режимів Сталіна та Гітлера – сподіваюся, з часом історики детальніше розкриють їхню роль у конфлікті.

Однак не варто також забувати й те, що зацікавленість у „Акції нищення поляків” від самого початку мала і ОУН – принаймні частина її керівників поділяла погляди Колодзінського. Також не варто забувати, що „Акція нищення поляків” збіглася з творенням на Волині бандерівської армії та спробу ОУН(б) встановити максимальний контроль над Волиню. Жертвами такої спроби були не лише етнічні поляки, але й українські націоналісти – мельниківці та бульбівці, запідозрені у симпатіях до комунізму та й просто „непевні” українці. Фактично ОУН(б) повною мірою реалізовувала поради Колодзінського „під час повстання вицистити Україну з чужого, ворожого елементу й з недоброго власного, рідного” – і не варто робити вигляд, що повне співпадіння повстанської теорії та практики є лише наслідком збігу обставин.

Тим більш не варто перекладати відповідальність за сплановані дії носіїв певної ідеології на все українське селянство Волині.

„Полігон” Волинь

Ще одне цікаве питання: чому бандерівська армія творилася на Волині, а не в Галичині? ОУН(б) на Волині була, в принципі, слабкою в порівнянні із Галичиною; зрештою, і головні командири армії, і керівник першої її сотні, і значна частина керівного складу на Волині були галичанами. Тут пояснення можна знайти значно логічніше, ніж у версії зі стихійно-мистивими українськими селянами. Якраз через те, що структура ОУН(б) була в Галичині дуже добре розвинутою – керівництво не дуже-то хотіло виводити її з підпільного режиму і провувати можливі репресії нацистів.

Натомість Волинь була ідеальним полігоном для творення бандерівської партизанської армії: лісисті території з відносно невисокою густотою населення, впевнене домінування українського етносу, слабкий контроль окупаційної адміністрації.

Можливі каральні акції гітлерівців не завдавали б значних втрат підпільній структурі, а втрати українського цивільного населення цілком можна визнати за неминучі жертви на вітар визвольної боротьби. Як говорив, описуючи саможертвність членів ОУН, Степан Бандера: „Коли йде про її [нашої ідеї] реалізацію, то не одиниці, не сотні, але й тисячі жертв треба посвятити, щоб її зреалізувати”. Цілком можливо, що цей же підхід застосовувався і в процесі реалізації бандерівських ідей на Волині 1943 року.

„Акція нищення поляків” у цьому контексті також є цілком логічним кроком, адже одразу вирішується кілька актуальних завдань. По-перше, згідно із заповітом Колодзінського, усувається нечисленне польське населення краю і Волинь перетворюється на ідеальний плацдарм до подальших дій – особливо якщо Гітлер і Сталін (як

Деякі любителі історії навіть не намагаються зіставляти свої уявлення з фактами.

припускалося) взаємно виснажаться у жорстоких боях. По-друге, етнічні поляки – найкраща жертва для консолідації пасивного населення навколо боротьби проти спільного ворога й перемоги над ним. Самостійно перемогти гітлерівців не планувалося, та й не було змоги: бандерівці лише знищували у сільській місцевості їхні невеликі каральні та реквізиційні загони, які часто складалися навіть не з німців, а з латишів чи узбеків. По-третє, за рахунок майна усуненого польського населення вирішувалася матеріальна та мотиваційна проблема в армії: зрештою, „професійні навички” поліцаїв, які на заклик організації перейшли до лісу, треба було якимось чином застосувати.

Цікаво пояснює формування бандерівської УПА на Волині згаданий вже Петро Мірчук: „...А що на Поліссі [...] потреба негайного переходу до збройної партизанки була найпекучішою, тому й повстає тут саме перший відділ Української Повстанської Армії. У подібному положенні як Полісся була й сусідня Волинь. Тому й тут вже осінню 1942 р. повстає сотня Української Повстанської Армії під командою сотн. Довбешки-Коробки (правдиве назвисько Перегінняк, уродженець Волині, визначний член

ОУН)”. Цікаво, що Мірчук називає односельця Степана Бандери Григорія Перегінняка „уродженцем Волині”. Вочевидь, версія про волинянина-командира першої сотні виглядала красивою з точки зору бандерівського автору.

Щодо українського погляду на „Волинь”

Мені часто закидають антиукраїнськість. Кажуть, що в силу свого етнічного походження я неминуче маю казати, що бандерівці не вбивали мирне польське населення, а якщо і вбивали – то значить, не таке вже воно і мирне. І взагалі, то були не бандерівці, а розгнівані за три роки до того українські селяни. Історія України – це не лише історія українського етносу, як і не лише з українського етносу складається український народ. Тож будь-яка акція, в якій певна політична сила в ім'я України здійснювала етнічну чистку, має бути однозначно засуджена українським народом. З неї мають бути зроблені висновки, суспільство мусить усвідомити необхідність усіма можливими способами уникнути подібних ситуацій у майбутньому. На жаль, в Україні досі панує безвідповідальний підхід до історії: чимало авторів переконані, що якщо вдасться виставити „своїх” героїв максимально бездоганними, а „ворожих” героїв – максимально злочинними, то „свої” ідеали одразу ж одержать визнання у суспільстві. Питання лише в тому, що це за ідеали.

Якщо „свій” ідеал – це союз із Росією, а „свої” герої – це Червона Армія та НКВД, то жодних проблем не існує, – у Росії такий світогляд знайде і схвалення, і підтримку. Якщо ж хтось одночасно говорить про європейські цінності, права людини, обурюється свавіллям влади та міліції – і при цьому вважає чимось „героїчним” масове знищення цивільного населення, то такий людині можна лише поспівчувати. Звісно, боротьба за незалежність України – це прекрасна мета, як прекрасною метою можна вважати і боротьбу за повернення землі селянам, визволення трудящих від пригноблення. Однак чи можемо ми виховати цивілізоване суспільство на злочинних способах досягнення прекрасних ідеалів?

Гадаю, нашому суспільству варто дійти до осмислення таких питань. Чим швидше – тим краще.

Волинський постмодернізм

Поляки й українці, хочуть того чи ні, стали учасниками дебатів, які у багатьох випадках можна назвати грою без правил.

➤ Справді, розмова між українцями та поляками про криваві конфлікти, в тому числі про Волинь 1943 року, почалася не в 2013 році. Вже з 80-х років ХХ ст., коли у Римі про примирення між обома народами заговорили примас Римокатолицької Церкви в Польщі кардинал Юзеф Глемп і зверхник греко-католиків кардинал Мирослав Любачівський, вона періодично то розгоралася, то затихала. Однок варто підкреслити, що в більшості випадків розмови на цю тему чи символічні жести зазвичай виходили з польської ініціативи, а часом навіть і тиску. І не лише з кресових середовищ. Свідомість потреби подолання спадщини війни була постійно присутня також у середовищі паризької „Культури” та частини польської антикомуністичної опозиції.

Звичайно, інформація про польських жертви на Волині була різним чином присутня в документах польського підпілля часів II Світової війни, свідченнях учасників та їхніх родин, еміграційних виданнях, і врешті – в комуністичній схемі таврування українського буржуазного націоналізму. Спогади з Волині й деякі наукові праці на цю тему почалися видавати у Польщі з 60-х років. Але зараз у підході до історичного минулого спостерігається умовний постмодернізм. На жаль, як у Польщі, так і в Україні багато з тих, хто висловлюється на тему протистояння, залежно від політичної орієнтації та ряду інших чинників переважно вибирає з історичного минулого те, що підтверджує його дотеперішні переконання і тези.

Аби подолати схеми двох правд, які ніяк не сходяться, важливо спробувати показати слабкі сторони діалогу. Показати промахи обох таборів. На щастя, по обидва боки все ж таки маємо справу з різноголоссям, нехай строкатим, проте це завжди краще за дихотомію, де своє асоціюється із добрим, а чуже – завжди з ворожим.

Іспит совісті

Існує таке переконання, що від сильнішого треба вимагати більше. На жаль, Польща зі своїм Інститутом національної пам'яті, Радою охорони пам'яті й іншими установами не надто

часто в питаннях Волині складає іспит на чесність. Про політичні партії не писатиму, тому що їхні п'ять із шести проектів заяв у справі Волині, які мав би прийняти Сейм, і встановлення 11 липня Днем пам'яті жертв українських націоналістів засвідчують, що про ніякий об'єктивізм і діалог з українцями не може бути мови. Тим більше не згадуватиму організації колишніх мешканців т.зв. кресів. З державних інститутів якісь сподівання можуть бути лише відносно президентського осередку і самого президента Броніслава Коморовського.

Якщо мова про істориків, то узагальнюючи, можна сказати, що з певного часу більшість з них дотримується вибіркості, намагаючись за будь-яких обставин проштовхнути спрощену польську „національну” картину подій. Ця картина, звичайно, подається в обгортці збереження правил об'єктивного дискурсу. Застосовується, наприклад, вибіркова періодизація. І оскільки за такою методикою все починається з 1943 року, то Волинь і виходить тут на перший план. Для прикладу, досить проукраїнський в багатьох питаннях дослідник Гжегож Мотика, називаючи ідеологію ОУН і український націоналізм основною причиною антипольських дій, майже не аналізує періоду з 1938 по 1944 рік, коли творилася база протистояння польському ідеологічному чиннику. І тут йдеться як про ідеологію польської держави, різних політичних партій, Римокатолицької Церкви, структур підпілля, так і про довоєнну жовту пресу, яка, принижуючи українців, доклала не малу лепту до підживлення конфлікту. Широковживана фраза „в міжвоєнний період були польські помилки” – це всього-на-всього евфемізм, за яким не стоїть якісний аналіз міжнаціональних взаємин, не кажучи про якийсь статистичний перелік різноманітності причин убивств на даних територіях. Те ж саме можна сказати про термін „відплатні акції”. А такими Мотика вважає всі акції, в яких жертвами стали українці.

Коли голову ІНП Лукаша Камінського в інтерв'ю газеті „Високий Замок” запитали про дослідження

українських „больових точок”, то пан Камінський відповів, що слідства ведуться, і польські архіви відкриті. Але за попереднього керівництва ІНП слідство у справі злочинів в Сягрині „зависло” так само, як і слідство у справі акції „Вісла”.

Знайти польською мовою книгу про вбивства українців з 1940 по 1946 рр. на Холмщині, дії Армії Крайової та селянських батальйонів (Bataliony Chłopskie) проти українського населення практично неможливо. І ця ж проблема з подіями на інших територіях – Периміщині, Надсянні (1944–46 рр. – виселення до СРСР). А про розстріли українців польськими прикордонниками на Закарпатті у березні 1939 року навіть статті не знайти. У польському публічному дискурсі цих тем не існує.

Немає також бажання розглядати представників української національності часів II Світової війни як громадян II Речі Посполитої (що закидають полякам у випадку ставлення до євреїв). Грубо кажучи, українці як громадяни мали обов'язок у вересні 1939 року захищати від німецького нападу Польщу (і багато захищало), проте не мали права розраховувати під час війни на опіку, захист з боку структур польського еміграційного уряду, в якому не знайшлося жодного місця для представників майже 7 мільйонів громадян II РП не польської національності. Те саме стосується структур польського підпілля, для яких українці були поголовно колаборантами (німецькими чи радянськими), або предметом гри з СРСР. Але про колаборантські прояви серед етнічних поляків на тій же Волині чи в інших регіонах згадується хіба в малотиражних польських виданнях.

Частина польської громадськості, і навіть істориків, не усвідомлює, що в 90-ті роки Польща визнала ветеранами поляків, які служили в „Істребительных батальйонах” НКВД. Ані під час ухвали закону, ані сьогодні ніхто не ставить запитань, чи на їхніх руках не було крові мирних українців, ніхто не закидає їм, що вони опосередковано зміцнювали сталінську систему, яка реалізувала акцію виселення поляків з територій Західної України,

Білорусії й Литви. Ніхто ні про що таке не запитує їх, бо ж „вони захищали поляків від УПА“. І цього достатньо.

Впродовж кількох років часто також звучить формулювання – кресові середовища „są obolate“ (травмовані) браком уваги до них з боку польської держави, чи з приводу відсутності українського каяття. Про таке заявили, між іншими, відомий видавець журналу „Карта“ Збігнєв Глюза та євродепутат, співголова Форуму партнерства Павел Залевський. Про травми українців Холмщини, вигнаних за сприяння поляків до СРСР, нащадків убитих в антиукраїнських акціях, в'язнів концтабору „Явужно“

Волині“ чи про „забутий геноцид“. До громадського телебачення повернулося словосполучення „банди УПА“. Польських партизанів з різних формувань чи вояків комуністичного війська, котрі жорстоко вбивали жінок, дітей, старих – бувало, кількості одночасно – ніхто не наважиться назвати бандитами. Нікого з убивць мирних українців, попри ведення слідства ІНП-ом, досі не засуджено, хоч частина їх ще живе. Навпаки, дехто з катів, захищаючись, як колишній волиняк, майор Л.Кузьміч (після війни – слідчий комуністичних органів репресії), на своєму сайті називає себе патріотом, виправдовуючись

ліній українська сторона у більшості випадків виявляється неготовою, тому її основна стратегія – відбиватися від польських атак. Ця стратегія роками закріпилася зокрема також тому, що навіть такі серйозні історики, як Ярослав Грицак, донедавна виголошували тези про потребу амнезії (також у ставленні до теми польсько-українського протистояння). Наступна стратегія полягає у бажанні спекти на тому вогні щось для себе чи свого політичного табору. Про це свідчать дії Вадима Колесніченка та частини істеблішменту ПР та комуністів. Коротко їхню історичну модель можна звести до схеми: „на Західній Україні

Від українців тут і зараз вимагають безапеляційного засудження націоналістів з ОУН та УПА як єдиних винуватців. У більшості немає розуміння, що тема польських жертв у переліку фундаментальних історичних розрахунків не є для українського суспільства єдиною й до того ж на даний момент вона є елементом брутальної політичної боротьби на користь проросійських та постсовєтських сил.

згадується, може, між рядками. У такій важливій книзі, як „Wielka trwoga“ Марціна Заремби, згадуються євреї, українці, наводяться випадки ворожості до них, але в основному говориться лише про польський воєнний і післявоєнний страх та його наслідки. Книга „Екзекутор“ С.Домбського тут рідкісний виняток.

Тут і зараз

Коли тематику міжнаціональних протистоянь висвітлюють журналісти, часто надається голос лише польським учасникам подій. Описи страждань українців, звірств з боку поляків рідко потрапляють до ЗМІ. Для прикладу, 28 травня ц.р. перша програма TVP показала сюжет, де автори згадали спалення і вбивства з боку АК жителів села Сагринь на Холмщині, проте голос надано поляку, який, переходячи від напасників разом з українцями, мало не загинув від рук польських партизан. У той же час спогади жертв УПА з Волині, Галичини наводилися не один раз, причому крупним планом показано їхні емоції. В останні роки, і це можна сміливо стверджувати, такий підхід польських ЗМІ є нормою. І тут також ідеться не про випадковість, а радше про вибірковість.

У той же час з уст відомих політиків, в тому числі й урядової коаліції, на всю країну лунають слова про „замовчування теми польських жертв на

тим, що він лише захищав Польщу від українських націоналістів.

Але чи не найбільший гріх польської сторони – це нерозуміння сучасного українського контексту. Від українців вимагається ведення діалогу виключно за польськими правилами і повного каяття. Поляки, маючи на слуху щойно відбулі чомусь аж у 2000 році дебати про злочини щодо євреїв, від українців тут і зараз вимагають безапеляційного засудження націоналістів з ОУН та УПА як єдиних винуватців. У більшості немає розуміння, що тема польських жертв у переліку фундаментальних історичних розрахунків не є для українського суспільства єдиною й до того ж на даний момент вона є елементом брутальної політичної боротьби на користь проросійських та постсовєтських сил.

Володіючи величезною перевагою над Україною, польська сторона вчергове показує свою зверхність. Відомий дисидент Я.Курунь колись сказав про поляків: ми були українцями для німців, німцями для українців. Ця фрза є актуальною і нині. В цьому контексті хочеться ще процитувати Тоні Джадта, який сказав: „Коли одна громадськість домагається „правди“, в неї на думці не лише возвеличення свого страждання, але й думка про применшення страждання інших“.

Український іспит

У підході до теми конфлікту на Во-

буржуазні націоналісти, фашистські колаборанти, в 1943/44 роках чомусь вчинили нечувані звірства, геноцид поляків“. Цю стратегію в останні три роки довели в Україні до меж абсурду. Політики Партії регіонів співпрацюють з польськими ветеранськими й кресовими організаціями, навіть найбільш одіозними. Задніх тут не пасуть і комуністи. Відтак відбулися в Україні сумнозвісна виставка навесні 2010 року в „Українському домі“ і відома прес-конференція в Києві, де ксьондз Ісакович-Залевській виступав поруч з ветераном КГБ Жоржем Дигасом; масове тиражування книжок Віктора Поліщука; побудова пам'ятників вождям та „жертвам ОУН-УПА“. До одного мішка вкинено ОУН, УПА і СС-Галичина.

Приблизники українського національного табору теж не без гріха. Велика частина лідерів нацтабору неначебто не бере до уваги, що історія – це серйозний фактор сучасності, а тема примирення, засудження ксенофобії та антисемітизму – європейський тренд, який не закривати політичними лозунгами, чи конструкціями на кшталт „ми були на своїй землі“, „все це провокації Москви, кресов'яків“ і тому подібним.

Нічого не варті також м'яві закиди в бік поляків, що вони, мовляв, „політизують тему“. Це правда, поляки політизують тему своїх жертв (так, як це роблять інші держави і народи). ➤

Цим займаються меншою чи більшою мірою, на різні способи і державні установи й політичні партії, медіа й дослідники. Проте це не змінює факту, що тема актуальна й важлива для майбутнього України, отже, треба бути готовим до розмови. Вартувало б також зрозуміти польські аргументи. Те, що в час українсько-польського протистояння загинуло від кількох до понад ста тисяч поляків. Відомо, що загинуло приблизно 20 тис. українців (причому основна маса жертв – мирне населення). Про українські жертви треба пам'ятати, не забуваючи польських. У поляків є свідки подій, є їхніх нащадки,

бути, на його думку, елемент стратегії побудови сучасної української схеми пам'яті про II Світову війну, де були б герої, український мартиролог, але була б і шана польським та іншим жертвам. Проте за браком коштів, людських ресурсів така стратегія – це радше стратегія захисту, а не стратегія на перспективу українсько-польського примирення. В ситуації, коли нема рівних сил, не варто воювати на кількох фронтах.

Єдиним виходом є показати зрілість

Важливо без емоцій називати свої аргументи, якими не можуть бути

керівництва ОУН Василь Галаса міг це списувати на умови війни, проте сучасний історик, публіцист повинен ставити питання, чи не було в рядах ОУН та УПА деморалізованих військових злочинців, чи не було в час антитипової акції мотивів наживи за будь-яку ціну? Якими був рівень входження в структуру підпілля ще в 30-ті роки радянських й інших спецслужб? Ніхто досі не поставив запитання, чи розроблялися з боку ОУН(б) – окрім пропагандистських звернень, погроз – серйозні альтернативні концепції виходу з українсько-польського тупика? Чи була свідомість того, що полякам важко поступитися з тери-

Українська сторона у більшості випадків виявляється неготовою, тому її основна стратегія – відбиватися від польських атак. Наступна стратегія полягає у бажанні спекти на тому вогні щось для себе чи свого політичного табору. Цю стратегію в останні три роки довели в Україні до меж абсурду. Політики Партії регіонів співпрацюють з польськими ветеранськими й кресовими організаціями, навіть найбільш одіозними. Задніх тут не пасуть і комуністи

є свої організації, задокументована пам'ять, і тому (а не лише з політичних міркувань) є запит на символічні жести з боку українців.

Це правда, що в Польщі політики різних кольорів (посткомуністи, праві, селяни з PSL, чи просто політичні авантюристи) роками будували хибний образ пам'яті жертв, але українській стороні варто все ж серйозно задуматися, чи нащадкам жертв не належить українське слово вибачення?

Конструкції в дусі української історичної політики від Володимира В'ятровича (який не приховує, що захоплений польською історичною політикою й роботою польського ІНП), ніяким чином не закриють теми української вини. Не закриють її також дії В. Колесніченка і його соратників. Їхні провокації щонайвище додадуть польській стороні аргументів прихильникам концепції ізоляції України від Європи.

Володимир В'ятрович пропагує ідею, що якби українська держава використала всі свої ресурси і подбала би про видання польською мовою книг українських авторів, якби з'явилися якісні історичні фільми, ініціювалися широкомасштабні дослідження на тему всіх епізодів протистояння з поляками у XX ст., то розмова з польською стороною велася б по-іншому і з інших позицій. Це міг би

поверхові аналізи чи тенденційні підтасовки історичних документів – до чого, на жаль, вдаються інколи й українські історики.

Спрощені героїські схеми минулого в стилі фільмів Олеса Янчука чи публікацій В'ятровича потрібні для виховання нових поколінь, вони нагадують польські, французькі, американські, проте в фундаментальних питаннях, на університетському рівні мало б бути більше фахових досліджень та публікацій, які можуть бути аргументами в діалозі. Зараз воно інакше, більшість виданих в Україні публікацій на тему протистояння (яких у порівнянні з кількістю виданих у Польщі мізерно мало) грішать відсутністю фаховості, національним ексклюзивізмом, герметичністю, відсутністю знання напрацювань іноземних авторів. Переважно вони не можуть бути матеріалом для полеміки.

Не випадково фахову статтю про руку Москви на Волині „Як Москва відкрила ворота у пекло на Волині“ написав публіцист, історик з Польщі Мирослав Чех. Факт, що найбільш фахову історію ОУН до 1939 року написав історик з Польщі Роман Висоцький, теж про щось свідчить.

В українських публікаціях, що виходять з національного табору, надалі годі шукати згадок про таку проблему, як жорстокість української сторони (в тому СБ ОУН). Член

торій, які вони вважали своїми, що беручи до уваги близькість приходу радянських військ, розгортання антипольської акції – це безглуздя? Про це неофіційно згадували деякі лідери ОУН, проте історики ці питання оминають. Проблемним є теж те, чи частина лідерів націоналістів не спустила все на стихію й одвічне „якось воно буде“. Варто відповісти на питання, скільки було в рядах УПА українців – німецьких колаборантів, які не через ідеї, а з інших міркувань туди потрапили. Закривання теми, мовляв, злочини – це робота агентури, селян, іонаціональних вояків УПА сьогодні мало кого переконують. Всі наведені аргументи – це радше класична втеча від головної теми, теми відповідальності за вчинене зло конкретних людей.

Серйозний рівень діалогу вимагає аналізу дій окремих командирів, особливо тих, чий накази в кінцевому результаті завдали шкоди іміджу цілої ОУН чи УПА, а навіть нації як такої. Встановлення пам'ятників особам неоднозначної поведінки, як „Климу Савуру“ чи Степану Бандері без вивчення всіх „за“ і „проти“, всіх складових їхніх біографій, політичної програми можна прирівняти до практик комуністів, де герої завжди були без єдиної поганої риси.

Тема Волині непроста, але іншої дороги, окрім участі обидвох сторін у діалозі, здається, немає.

Примиритися всупереч

➤ „Ви там у Польщі скажіть, що ми – за примирення!” – із порогу вітає Ростислав Кушнірук. На Волині його знають: він керує хором „Посвіт”, що з’являється на кожній національно-патріотичній урочистості в області та поза її межами. Крім того, пан Ростислав видав кілька збірок народних пісень для виконання хором, зокрема „Ми зродилися із крові Народу”, яка присвячена 65-й річниці створення Української Повстанської Армії.

Ростислав Кушнірук у течці має папірець, що його створили й підписали комбатанти однієї з райрад неподалік Луцька: „Niech żyje polsko-ukrainska przyjaźń!”, – видніє виділений жирним шрифтом напис усередині кириличного тексту. Себто: „Хай живе польсько-українська дружба!” – дарма, що з помилками, зате щиро. У щирості можна перекоонатися, зазирнувши в українську частину листа: „Всі окупаційні режими нацьковували народ на народ, щоб їх ослабити у взаємопоборюванні, – читаю. – Наші спільні вороги не вгамовуються, а хто це?”. Пан Ростислав має відповідь в одній із газет, що її теж виймає з течки: „Пробачення повинні просити не українці й поляки, а ті злочинні режими і уряди, які довели наші народи до протистояння”.

– Niech żyje przyjaźń polsko-radziecka! – перериває розмову одна з тіточок, що саме прийшла на репетицію хору до світлиці, де говорю з паном Ростиславом. Між собою тіточки вітаються „Слава Ісусу Христу!”. Вуйки воліють „Слава Україні!”.

„Нова доба взаємовідносин наших народів входить у життя. Підтримаймо на державному рівні!” – читаю далі в листі про польсько-українське примирення. У мій голові ці речення чомусь озвучив басистий голос диктора з кінохроніки часів УРСР.

– Ви знаєте, – продовжує пан Ростислав, – я ніколи не повірю, що польський літак під Смоленськом упав випадково, що це не було підлаштоване.

Хор тим часом сідає на репетицію. Звучить написана кимось із міс-

цевих поетів-комбатантів пісня зі словами про те, як вони лишили все, коли „були іще молоді”. У цей момент обличчя хористів поважніють настільки, що цю пісню зі, здавалося б, давно почутими словами, я починаю переживати разом із ними. Відчуття катарсису видушує з мене сльозу. Як тло звучить останній, особливо розспівний акорд: „Честь і слава Степану Бандері!”.

Вулиця Дружби

Вулиця Степана Бандери в Луцьку не відрізняється нічим особливим, окрім назви. Вона біжить паралельно, ніколи не перетинаючись, із центральним проспектом Волі, зате, розтинаючи надвоє Шопена, врізається в Коперника. У згаданій вже УРСР така вулиця була би приречена називатися Тихою, Спокійною, ну максимум – 40-ліття Радянсько-Чехословацької дружби, але ніколи ніхто не посмів би охрестити її іменем діяча Компартії, навіть другорядного. Однак саме вулиці, а крім них – пам’ятники Степану Бандері, за словами спікера польського Сенату Богдана Борусевича, стали тією краплею, через яку вища палата польського парламенту прийняла 20 червня 2013 року свою резолюцію про Волинську трагедію. У тексті написано, що „організований і масовий характер цих злочинів та жорстокість цих операцій надають їм характер етнічної чистки, що має ознаки геноциду”.

„Геноциду” не хочуть ані українські історики, ані волиняни.

Перші – бо усвідомлюють політичну вагу таких рішень. Другі – бо крім повідомлень локальних ЗМІ та розповідей дідів, про неї ніколи не чули. А тому такі подібні польські заяви сприймають лише як удар у „польсько-українську дружбу”.

– Волинська трагедія? Це ото коли українці там поляків? – каже п’ятий запитаний мною у Луцьку перехожий. – Я це по радіо чув, але тепер вам докладно не перекажу.

Інші на слова „Волинська трагедія” або знизують плечима, або питають, чи не сталося десь в області якоїсь значної аварії на дорозі.

„Я раніше того не знав”

Як і в інших регіонах України, на

Волині стан дослідження локальної історії коливається в межах від нуля до статистичної похибки. З іншого боку, є зацікавлення нею з боку суспільства та мас-медіа, проте ця історія досі не в змозі вийти поза традиційні дискурси: Володимирове князівство, Лесин край чи батьківщина УПА. Свідків Другої світової – теж небагато. Вони прагнуть знати глобальніше про те, які трагічні вітри минулого віяли в їхні чола.

– Була німецька окупація, і отоді ото почалося протистояння [поляків і українців]. Чого воно почалося? Я раніше того не знав, – зізнається Юрій Власюк, який мешкає в селі Овадне неподалік Володимира-Волинського. – А пізніше вичитав, що в сусідньому селі Біліні була польська пляцувка, так туди червоні партизани йшли, щоб нову пляцувку допомогти організувати. Але хлопці з УПА їх вибили. А вже в 1944-му то поляки напали на моє село Ставки, – продовжує пан Юрій. Тоді, коли він був підлітком, убито його бабцю й дідуся.

Пан Юрій – досить начитаний: він вказує і на польські книжки, і на українські, у яких намагається віднайти згадки про своє село. Але робив це тому, бо написав про нього книжку. У спогадах пана Юрія важко відділити те, що він пережив сам, від того, що пізніше прочитав. Подібних книжечок-спогадів, україномовних, про напади поляків, німців чи советів на українців Волині я побачив ще кілька.

Про пам’ять інших народів регіону книжок в області нема. Нікому писати. Німці виїхали до війни, поляки – під час, а чехи – після неї.

На Волині троє краєзнавців – Ярослав Царук, Іван Пушук та Іван Ольховський – намагаються „перерахувати” жертв Волинської трагедії, що їх у майже 100 тисяч оцінили польські дослідники Владислав і Ева Семашки.

Пам’ять багатьох волинян формується всупереч Табачникові чи Семашкам. Абонеформується взагалі.

Ми – за примирення. Усупереч кому?

Ігор Ісаєв,
редактор Польського радіо,
Варшава–Луцьк

Чи готові українці дискутувати на історичні теми?

10 років тому, коли в 60-ту річницю Волинської трагедії під силою натиску „волинської дебати“ у Польщі і в Україні також ця тема була піднята з небувалою гостротою, можна було сказати: гаразд, нехай з зовнішньої інспірації, але крига скресла, врешті когось історія цікавитиме не на рівні „трамвайних дискусій“. По 10 роках важко того оптимізму дотримуватися далі.

» Моральний та політичний тиск з боку Польщі ще більший. Тепер, за визначенням історика Гжегожа Мотики, з історичної точки зору їм уже „практично все відомо про Волинь“, питання полягає лише в означенні відповідним терміном того, що відбулося. Вибір, зрештою, поляки пропонують невеликий: або етнічна чистка, або геноцид. Наш же віз і нині там, тобто в болоті мінімальних – на рівні „BBC“, себто „баба бабі сказала“ – знань та способу ведення дискусії.

До 2003 року у Польщі домінувала теза, – а час від часу вона виринає й донині, – що з причини геополітичної важливості України для Польщі проблему історичного конфлікту піднімати не варто. Українці як народ у процесі формування

тувало усвідомлення, що поляки таки праві. Що половина нашого народу живе за постулатами „ковбасної ідеології“, а інша грається у неонаціоналізм, повісивши коло портрета Шевченка ще й портрет Бандери, а на кухні – червоночорну фану. Що насправді важко повторити за поляками прості два слова: „Ми, поляки“ – „Ми, українці“, і не увіяти за цим „ми“ комуніста Петра Симоненка чи русотяпа Вадима Колесніченка – українці ж!

Крига скресла

Аж ось сидячи одного разу в автобусі, що їхав в Україну, та читаючи чергову статтю з „волинського“ циклу в „Newsweek Polska“, я зрозумів, що „крига скресла“ і в Польщі. Текст, у якому йшлося

Натомість за ці 10 років, як показала практика, підсумував один із учасників Польсько-Українського Форуму Партнерства (засідання в лютому-2013 у Варшаві), стало лише гірше. Гірше в сенсі недочування рацій один одного, суспільного діалогу, розуміння необхідності „розрахунку з історією“. Але що ж, коли в українській мові немає навіть відповідника оцього польського „rozliczenia z historią“, а про який „розрахунок“ ідеться, ніхто в Україні до пуття не знає. А поляки вже взяли за підвищення планки в цій дискусії. Бо: 1) її треба провести, оскільки 70-та річниця є чи не останньою okazією про це голосно поговорити при останніх свідках; 2) виявляється, для Польщі це остання „нерозрахована“ історія, – так вважає наступник Анджея Пшевозніки на посаді голови Ради охорони пам'яті боротьби та мучеництва Анджей Кунерт. Що з німцями вже помирилися, а навіть з росіянами з приводу Катині. Це твердження взагалі викликає сумніви: якось вже це „примирення“ пройшло непоміченим, – чи ж не показ фільму „Катинь“ на російському ТБ вони вважають доказом щирості Москви? Якщо ж полякам спали до душі слова засудження Путіним пакту Молотова-Ріббентропа, то їх наївності можна поспівчувати. І лише оця Волинь як більмо в оці.

Не сказати, що зрушень нема як таких

Завдяки подвижницькій роботі істориків в кількох наукових та громадських осередках на кшталт Центру досліджень Визвольного руху, Луцького та Львівського університетів, Інституту етнонаціональних досліджень НАН України,

Більша частина населення не підтримує ані націоналістичний дискурс, ані ліберальний. Вона живиться тим, що вкладають їм про цю тему російське та проросійське телебачення в Україні, проросійські друковані видання. Приблизно таке: „десь там на Западениці“, „бандьори повбивали поляків“. А ще євреїв, чехів, росіян і нормальних українців.

політичної нації, мовляв, не буде готовий до повноцінної дискусії та розуміння суті проблеми. З одного боку, такий підхід дратував. Ну то й що? І що до історії має політика і навпаки? Чому історія має відсуватися на задній план перед політичними раціями? Чи ми в Україні справді є таким собі „меншим братом“ у коротких штанцях, котрий „не дозрів“? З іншого боку, дра-

про взаємні вбивства в селі неподалік від Тернополя, підводив до думки: якщо тоді, під час різанини, знаходилися українці, що рятували поляків, попереджуючи їх про напади, то й тепер мусять знайтися українці, які зрозуміють польський біль. Які стануть по-християнськи вище від голосливих звинувачень. Що годі вважати їх не гідними чесної беземоційної розмови.

маємо більше книг та опублікованих джерел. Завдяки появі нових інтернет-ресурсів – „Історична правда“, „Historians.ua“, пожвавлення сайту „України модерної“ та появи історичного підсайту газети „День“ „Ukraina incognita“ – українське суспільство (принаймні його та невелика мисляча та читаюча частина) почало розуміти, що в цій історії ділити все на біле або чорне неможливо. Деякі з подивом відзначають, що „Волинь“ у даному конфлікті означає не лише межі окресленої та названої Сталіним „Волинською“ області, що окрім УПА, на Волині діяли Армія Крайова, радянські партизани, НКВД і одні імітували інших, і що окрім „кровожерливості волинських селян“ у їх боротьбі за землю, були холодно сплановані волинською УПА атаки на польські поселення.

Разом із тим поява та швидке поширення соціальних мереж, збільшення потоку інформації у новинних стрічках не сприяли глибокому осмисленню навіть тієї інформації, що траплялася на очі. Характерною для оцінки „хвилі обурення“ була новина про те, що одна з сеймових партій – Народна (Polskie Stronnictwo Ludowe) – записала в своєму проєкті за-судження волинських подій слово „геноцид“. Те, що подібні проєкти склали більшість політсил у Сеймі, і що Народна партія належить радше до карликів польського по-

численним адептам обурюватися праведним гнівом, не вникаючи при цьому в суть з двох причин: а) незнання польської мови; б) віра в те, як Володимир інтерпретує цю суть. І цей приклад характерний для більшості обговорюваних „волинських“ тем; переважно закінчується все ствердженням: „Чого ці поляки хочуть? Ми воювали на своїй землі!“.

Звідки береться інформація

Натомість об'єктивною причиною, котра блокує широку – ну майже на рівні „обговорення в колективах трудящих“ – дискусію, є загальна ситуація в Україні. Якщо більшість населення живе, ледве дотягуючи до рівня мінімального споживчого кошика, воно не буде цікавитися глобальними чи інтелектуальними питаннями. В Україні знищена мережа книгарень по районних центрах, а у великих – уже не кажучи про дрібні – селах немає кіосків із пресою. Ту пресу, що читається, важко назвати українською чи інтелектуальною. Буквально одиниці з сотні різного штибу видань виходять: а) українською мовою; б) несуть не спотворено російським зомбуванням історичну інформацію.

Ця більша частина населення не підтримує ані націоналістичний дискурс, ані ліберальний. Вона живиться тим, що вкладають їм про цю тему російське та проросійське

„Волинська різня: польські та єврейські жертви ОУН–УПА“ та вивіз її Україною. Або ж дослухається історичного оглядача газети „Сьогодні“ Олеса Бузини, за яким навіть характерні для цілої Західної України розстріли в тюрмах при відході червоних у червні–липні 1941 року можуть перетворитися на „жертви либо оккупационных немецких властей, либо западноукраинских полицеев, находившихся на службе у гитлеровцев, а потом растрелившихся после отступления германской армии в рядах УПА“. Що ж, і тут bestiяцка УПА.

Компромісна українська позиція

У цій досить непростій ситуації видається, що до зміни влади ми приречені на використання історичних дискусій інструментально. Тому що для широкої суспільної дискусії потрібно як мінімум функціонування сильної мережі вільних ЗМІ, а також цілеспрямована підтримка українських видавництв при одночасному витісненні тих видань, які паразитують на пострадянському дискурсі та його поширюють. До того ж часу матимемо кілька різних „дискусій“: націоналістично-ліберальну, націоналістично-польську та націоналістично-пострадянську.

Допоки Україна як держава не визнає УПА повноцінною силою у боротьбі за незалежність України, а її вояків – такими ж ветеранами бойових дій, як воїни Червоної Армії, градус дискусії навряд чи вдасться понизити. А зайва емоційність не сприятиме вочевидь їх якості. Те, що поляки хочуть вшанувати польських жертв етнічного конфлікту 1943–1945 років, це їх право. Щоб українці дійшли до того, аби також вшанувати ці польські жертви, вони самі мусили б зрозуміти необхідність цього кроку. А таке можливо лише за умови формування чіткої, назвімо її „компромісно української“, позиції в суспільстві. З якою суспільство би погоджувалося. До цього поки ще далеко.

Допоки Україна як держава не визнає УПА повноцінною силою у боротьбі за незалежність України, а її вояків – такими ж ветеранами бойових дій, як воїни Червоної Армії, градус дискусії навряд чи вдасться понизити. А зайва емоційність не сприятиме вочевидь їх якості.

літичного життя, і що це новинне „шумовиння“ погудить та зійде, якось авторам новин та їх адресатам не було цікавим. Так само „в штики“ реагують патріотично наставлені користувачі соцмережі на спроби дискусії зі священною короною „українського підходу“ до Волинської трагедії – директором Центру визвольного руху Володимиром В'ятровичем. Зазвичай він у вільній формі переказує „новини з фронту“, тобто полеміку з польськими істориками, залишаючи

телебачення в Україні, проросійські друковані видання. Приблизно таке: „десь там на Западщині“ „бандьори повбивали поляків“. А ще євреїв, чехів, росіян і нормальних українців – підказуватиме збоку Вадим Колесніченко, нардеп від Партії регіонів, свого часу перший секретар міськкому комсомолу в Володимирі-Волинському. Саме він, як голова об'єднання „Русскоязычная Украина“, запозичив у польського Товариства жертв українських націоналістів виставку

Боротьба за Нагірний Карабах

» На перешкоді поєднанню або відкритості до діалогу між суспільствами Вірменії та Азербайджану стоїть чимало чинників – як внутрішніх, так і зовнішніх. Значною мірою вони представлені у висловленнях вірменського та азербайджанського авторів, які друкуються нижче.

Основний аспект конфлікту лежить навколо питання Нагірного Карабаху, бажання його вірменських жителів об'єднатися з Вірменією, а також навколо права Азербайджану зберегти територіальну цілість. Конфлікт складний для вирішення ще й тому, що він формувався у період відновлення втраченої сімдесяти років тому незалежності. Цей аспект вплинув на зміст ідеологічних перемін та нової політичної реальності обох суспільств. „Боротьба за Нагірний Карабах” стала компонентом нової національної ідеології і взяла, так би мовити, політичні еліти Вірменії та Азербайджану у заручники.

Сьогодні, незважаючи на офіційні розмови, а також декларативні заяви з боку обох країн відносно потреби врегулювання цього конфлікту, реальної волі для компромісу чи порозуміння у даному питанні немає.

Політику Вірменії формують сили, зацікавлені у збереженні актуального статус-кво карабаського питання. Напрямок цей загалом підтримує вірменська діаспора, представлена діаспорними партіями. На ставлення суспільства до конфлікту, частиною якого були погроми вірменського населення в Азербайджані, має вплив і досвід геноциду вірмен у Туреччині у 1915 році і загроза винищення цілого народу. З іншого боку, Вірменія, з огляду на міжнародні та економічні реалії, перебуває у значно гіршій ситуації, ніж її сусід, а це більшою мірою схилиє до розв'язання конфлікту.

В Азербайджані у свою чергу ситуація нерозв'язаного конфлікту знайшла використання: зокрема, у суспільстві підтримувалося почуття вірменської загрози, що зміцнило президентський центр і гарантувало Гейдару Алієву та його сину Ільхаму Алієву утримання влади. Внутрішньосуспільний діалог у країні надзвичайно складний. Офіційні чинники, як і інші численні середовища, пропагують паназербайджанську ідеологію, елементом якої є історична політика, в рамках якої реалізуються ідеологічні цілі. Подібною є позиція редактора Ганімат Західа, який змалював історично ненадійну картину, перенасичену ідеологічними змістами. Водночас, разом із переслідуванням політичної опозиції, репресіям піддаються публічні особи, які висловлюються всупереч офіційній позиції.

Істотну роль у підтримці конфлікту відіграють зовнішні суб'єкти, насамперед Росія. Карабаський конфлікт дозволяє їй здійснювати вплив на всьому просторі Південного Кавказу. Будучи найважливішим союзником Вірменії, вона утвердила в цій країні політичний, військовий та економічний впливи.

Продовження конфлікту приносить корисні ефекти Туреччині та Ірану. Йдеться про те, що Вірменія не може на повну силу підняти питання геноциду вірмен перед Туреччиною, певні середовища якої висловлюють претензії територіального та фінансового характеру. У свою чергу для Ірану важливо, що у даній ситуації Азербайджан не чинить спроб об'єднатися з Іранським Азербайджаном.

У вирішенні конфлікту зацікавлені насамперед країни Європейського Союзу. Спокій на Південному Кавказі і виведення його з-під російського впливу дав би можливість отримати безпечний транспортний коридор, особливо для енергетичної сировини для Європи. Зміцнення впливу ЄС на цьому терені, як і включення його в інтеграційні процеси, здається, є найбільшим шансом розпочати діалог і процес поєднання між вірменами та азербайджанцями.

**Павел Нечуя-Островський,
ад'юнкт Кафедри політичних систем та теорії політики
Поморської Академії у Слупську, Польща**

Чи виліковна етнічна ненависть?

Етнічні війни характеризуються особливою жорстокістю та непримиренністю. Вірмено-азербайджанський конфлікт належить до подібних категорій конфліктів. В окремих випадках його хочуть прокоментувати як конфлікт релігійний, проте цей підхід не має жодних підстав, адже в Азербайджані з давніх-давен жили та продовжують жити у повній злагоді народи з різними релігійними переконаннями. Даний конфлікт має винятково етнополітичну основу.

➤ Справа в тому, що вірмени – не кавказький народ. Його переселили на Кавказ Російська імперія у XVIII–XIX столітті. Вірмени завжди бажали створити свою державу в Малій Азії, проте зміцнення та розширення Оттоманської імперії позбавило їх можливості реалізувати свою мрію. Тому особливо після XVII ст. вони дивилися на Російську імперію, як на головну можливість реалізувати свої мрії – якщо не на Балканах чи в Малій Азії, то на Кавказі. Істина полягає у тому, що до початку XIX ст. вірмени були в абсолютній меншості навіть на території нинішньої Вірменії, яка була населена азербайджанськими тюрками. До XV ст. значною частиною населення були турки-християни, які підкорялися Албанській автокефальній церкві. З XV ст. вірменська історія надзвичайно тісно пов'язана з Вірменською церквою. Значення та вплив Вірменської церкви підсилюються, особливо після переносу в 1441 році каталікоського престолу з Кілікії до Ечміадзину, розташованого поблизу Єревана. Відтоді Ечміадзин, ставши керівником політичної та будь-якої іншої сфери життя вірмен, є консолідуючою, організуючою силою вірменського народу, розсіяного по багатьох країнах.

Так, азербайджанські області Арсах та Сюнік, частина населення яких, будучи християнами (албани), не втрачаючи територіальної та політичної єдності з Азербайджаном, зберігали з вірменами конфесійну спорідненість.

Диктат Росії

У самому Карабаху, який вірмени називають Арцах (між іншим, це зовсім не вірменське слово, як і Карабах, а тюркське), у 1805

році, коли це було Карабахським ханством, до Росії приєднали 600 сіл та одне місто – Шуша. З них лише 150 сіл були вірменськими. Ці ж вірмени були в основному вірменизованими тюрками-християнами. Збільшення чисельності вірменського населення на Кавказі та концентрація його у прикордонних з Туреччиною та Персією областях, причому переважно вірмен-християн, які мали сильну російську орієнтацію, диктувалася інтересами Росії. Окрім цього, схиливши до себе даним актом вірменське населення Туреччини, вона отримала опору у Малій Азії.

Так, у Туркманчайський та Адріанопольський договори були внесені спеціальні статті, що дозволяли переселення вірмен на Кавказ – на землі Грузії та Азербайджану. Тоді і з'явилися перші компактні вірменські переселенці у Карабаху та Зангезурі. Лише у 1828–1830 рр. переселилося 130 тис. вірмен. Після Туркманчайського договору 1828 року царський уряд створює нове, якого досі не існувало в історії, політичне утворення – Вірменську область, яка складалася з азербайджанських земель – Єреванського, Нахичеванського повітів та Ордубадського округу, який при цьому управлявся царськими чиновниками. Це була перша спроба створити вірменське політичне утворення на території Азербайджану. У 1849 році Вірменську область скасували та створили Єреванську губернію.

У 1836 році царський уряд, з метою заручитися підтримкою турецьких вірмен і тим самим намагаючись ієрархічно підкорити їх проросійськи налаштованому вірменському патріархату (Ечміад-

зину), пішов на ряд поступок Вірменській Ечміадзинській церкві. До поступок належали скасування самостійної Албанської церкви, Албанського патріархату та підкорення їх Вірмено-григоріанській церкві. Пізніше (у 1909–1910 рр.) Вірмено-григоріанська церква з дозволу Російського синоду знищила старі архіви, в тому числі й архів Албанської церкви, ретельно приховавши зразки албанської літератури. Подібну роботу провело та проводить вірменське духовенство з албанськими культовими християнськими пам'ятниками, як свого часу воно вчинило з грузинськими пам'ятниками, про що писав В.Л.Величко. Фактично, після цього акту албани Карабаху стали григоріанізуватися. Частина албанів Карабаху переселилася на лівий берег Кури та збереглися – це удіни, які досі живуть в азербайджанському селі Нідж. Частина тюрків-християн (албанців) прийняли іслам. Частина – вірменізувалися, а ще частина – емігрували до України, Польщі, Угорщини та інших країн.

Місія „Дашнакцутун” та політика Російської імперії на периферії

Незважаючи на цю драматичну історію, до початку XX ст. між вірменами та азербайджанськими тюрками на Закавказзі не було жодних етнічних конфліктів. Вони жили дружно, мирно та повністю довіряли одні одним. Цікавим є той факт, що у 1905 році, коли стався перший збройний конфлікт між цими народами у Баку, 26 відсотків усіх підприємств належали вірменам.

Конфлікт був викликаний в основному двома причинами. На пер-

► шому місці стоїть політична місія вірменської соціалістичної партії „Дашнакцютун“, яка поставила перед собою завдання шляхом витіснення азербайджанського населення створити на Закавказзі Вірменську державу. Справа у тому, що азербайджанські тюрки були та залишаються більшістю населення південного Кавказу. „Дашнакцютун“ вважала, що якщо витіснити саме тюрків, з іншими буде легше з'ясовувати відносини. Вірменські ополченці, яких озброювала саме ця партія під час першого конфлікту 1905 року, були особливо жорстокими. Навіть антитурецький та провірменський налаштований намісник на Кавказі Воронцов-Дашков був змушений визнати, що основну відповідальність за різню несе „Дашнакцютун“. Він відмічав, що дашнаки організували банди, що атакували мусульман та часто вирізали цілі селища. („Всеподданнейшая записка по управлению Кавказским краем генерала-адъютанта графа Воронцова-Дашкова“, СПб.: Государственная тип., 1907, с.12).

А на другому місці – політика Російської імперії на периферії. Звернімося до тодішніх дипломатичних матеріалів.

Британське дипломатичне джерело вважає, що „російська влада, замість того, щоб покращити відносини між двома расами шляхом об'єктивного адміністрування, пішла шляхом принципу „розділяй та володарюй“. Певний час вони висловлювали фаворитизм вірменам за рахунок татар. Усі невеликі посади були віддані першим, що дало перевагу їм проти татар, яких вони виснажували корупцією та накладанням стягувань. Пізніше російська влада змінила політику, вважаючи, що вірмени починають домінувати, та через зростання діяльності вірменських революційних товариств“... (Kenneth Bourne, Cameron Watt (ed). British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers From the Foreign Office Confidential Print, Volume 3, Russia 1905–1906, p.185-186).

Надзвичайно жорстокі конфлікти продовжувалися і в 1918 році. Існують незаперечні факти, що саме в ході цієї кампанії були вбиті десятки тисяч азербайджанських тюрків, у тому числі старі, діти, жінки у різних населених пунктах, у тому числі у Шемахи, Баку та у Кубі.

Як відмовитись від ненависті?

Чи можна забути всю цю трагічну історію і відновити мир не лише політичний, але й гуманітарний? На це питання важко відповісти однозначно. Адже вірмени завжди вели та ведуть антитурецьку пропаганду навіть у школах, і ця пропаганда, природно, направлена проти азербайджанських тюрків. Завжди повторюючи якісь казки про „вірменський геноцид“, вони протягом десятиліть насичували почуттям ненависті всі покоління. Під впливом цієї пропаганди кожен вірменин бачить кожного азербайджанця як потенційного ворога вже десятки років. Доведеться відмовитися від

Збільшення чисельності вірменського населення на Кавказі та концентрація його у прикордонних з Туреччиною та Персією областях, причому переважно вірмен-християн, які мали сильну російську орієнтацію, диктувалася інтересами Росії. Окрім цього, схиливши до себе даним актом вірменське населення Туреччини, вона отримала опору у Малій Азії.

цієї пропаганди ненависті. Саме вона викликала криваві трагедії в ході військових дій 1990-х років і стався такий мерзенний злочин, як Ходжалінський геноцид. Адже саме етнічна ненависть є причиною того, щоб вбити безневинних дітей і ще пишатися цим, як це робив вірменський публіцист Зорій Балаян.

Звичайно, час покінчити з цією ворожістю. Така ненависть повинна здаватися архаїзмом, відсталістю, глибокою провінційністю, і зрештою, безкультур'ям. Час відмовитися від етнічної ненависті, цим нічого не можна досягти.

Якщо цієї незгоди та організованої ненависті не буде, Кавказ можна легко перетворити на рай. І, звичайно, час відмовитися від думки заробити за рахунок азербайджанців. Адже нинішня територія Вірменії майже подарована їм азербайджанцями. Навіть столицю Вірменії місто Єреван (азербайджанське місто, населене в основному тюрками-мусульманами) у 1918 році віддали вірменам – безпрецедентний компроміс заради того, щоб вони також мали географічну точку, де могли проголосити Вірменію, і щоб Закавказзя могло отримати свободу від Російської імперії. Також Зангезур, значна частина нинішньої Вірменії, була особливим декретом голови Ради Народних Комісарів Нарімана Наріманова передана більшовицькій Вірменії на початку 1920-х років.

Тобто люди потіснилися, дали прибульцям місця, а ті почали вимагати дедалі більше. На мою думку, слід відмовитися й від цієї практики. Тоді і мир буде, і спокій, та й любов замість ненависті, яка викладається вірменським учням ушкільних класів.

Адже наші предки жили у повазі, довіряючи. І наші діти можуть жити так само. В європейській історії відома навіть Столітня війна! Проте тепер уся Європа разом, там не хочуть навіть згадувати, навіщо це все було...

Час відмовитися від ненависті. Я впевнений, що азербайджанці, які подарували світовій історії неповторні культурні шедеври, багату літературу, можуть відмовитися від ненависті, у них почуття довіри та любові безмежні. І навіть сьогодні в Азербайджані, в основному у Баку, живуть близько 30 тисяч вірмен і ніхто їм не загрожує. Навпаки, чимало з них працюють на відповідальних посадах, займаються успішним бізнесом. А в Єревані, та навіть у цілій Вірменії, знайти хоча б одного азербайджанця було би справжнім дивом!

Ми, азербайджанці і вірмени, повинні побудувати у себе міцну демократію. Це полегшить нам життя. Це навчить нас продовжувати жити разом і терпіти один одного. І не лише терпіти, але й довіряти. Я у цьому впевнений.

Європейська перспектива – стимул для примирення Вірменії з її сусідами

За більш ніж 20-річний період незалежності Вірменія так і не вирішила головне політичне та екзистенційне питання мирного, безпечного та добросусідського співіснування з сусідами без зовнішньої допомоги.

► Після розпаду Радянського Союзу Вірменія вразі у XX ст. отримала можливість побудувати незалежну державність. Проте більш ніж двадцятирічний період незалежності країни виявився замало, щоб побороти суспільно-політичні наслідки загальнонаціональної катастрофи геноциду вірмен в Османській імперії у відносинах із західним сусідом – Туреччиною. Більше того, період послаблення, а потім і розпаду радянської імперії стали періодом міжнародних конфліктів. Упродовж цього часу Нагірний Карабах, населений переважно вірменами, став новим вогнищем міжетнічної напруги між вірменами та азербайджанцями, яка переросла у конфлікт, а потім – у війну, найбільш криваву на території колишнього СРСР. Війна завершилася договором про припинення вогню 12 травня 1994 року. Наслідком війни стало врятування карабахських вірмен від загибелі та депортації, але з іншого боку, конфлікт так і залишився неврегульованим. А Туреччина, яка солідаризувалася з Азербайджаном, продовжує тримати кордон з Вірменією закритим.

За ці роки сплило багато води. Низка раундів переговорів, проведених з метою нормалізації вірмено-турецьких взаємин, а також вірмено-азербайджанські переговори, які тривають майже 20 років, практично не зрушили з мертвої точки невіршені проблеми Вірменії з її найближчими сусідами. У вірменському суспільстві сьогодні панують, головним чином, песимістичні настрої щодо можливості врегулювання взаємин з Туреччиною й Азербайджаном та примирення з обома народами у короткотерміновій перспективі. Причина цього не лише в безрезультатності

двох десятиліть, але, ймовірно, у несприятливих внутрішніх факторах всіх трьох країн, що своєю чергою пов'язано з несприятливими зовнішніми умовами.

Турецький чинник

В Туреччині упродовж останнього десятиліття відбуваються глибокі тектонічні процеси різнопланового характеру. З одного боку, в суспільно-політичному житті країни наявна поміркована ісламізація з певним консервативним шлейфом, з іншого боку, присутня тенденція до більшої демократичності та толерантності в суспільстві. Наприклад, якщо 10–15 років тому у зв'язку з вірменським питанням навіть слово „геноцид“ було табуйованим, то в наш час сотні турків на Площі Таксिम у Стамбулі щорічно 24 квітня проводять акцію пам'яті. Про геноцид вірмен в Османській імперії відкрито заявляють чимало представників інтелектуальної еліти. Багато з них 24 квітня приїжджають до Єревану і покладають квіти біля Меморіалу жертвам Геноциду вірмен. Безперечно, за останнє десятиріччя від кемалістської державницької парадигми та порядків у країні мало що залишилося, значно змінилося ставлення до курдського національного питання тощо. Країна перебуває в постійних змінах, лише незрозуміло, що ж приходить на заміну кемалізму. І на тлі непереконливих внутрішніх протиріч, нестабільності на Близькому Сході – у Сирії та Іраку, які безпосередньо межують з Туреччиною, неврегульованості кіпрського питання, продовження економічних реформ та продовження пошуку нових шляхів диверсифікації економіки, яка бурхливо розвивається, – „вірменському питанню“ в країні надається навіть

не другорядне, а значно менше значення. Від нього простіше відгородитися, закривши кордон та назвавши „брехнею“ і „вірменськими інсинуаціями“ питання, які стосуються подій періоду Першої світової війни або часів правління „кривавого султана“ Адбул-Гаміда, особливо коли вони піднімаються вірменською діаспорою чи в законодавчих органах різних країн. Тим не менше, певний процес переосмислення відбувається, хоча й дуже повільно, але, здається, більшість турків просто не цікавиться даною проблемою.

Позиція Азербайджану

Рішення Туреччини закрити кордон з Вірменією у розпал Карабаської війни 1993 року було прийняте в період частішої зміни не надто популярних в Анкарі урядів. Це відбувалося на тлі популярної риторики про нові можливості на сході у зв'язку з виникненням нових тюркомовних держав у Азербайджані та в Центральній Азії. Перехід війни на територію самого Азербайджану викликав різке суспільне неприйняття у Туреччині. З іншого боку, це був вимушений у військовому плані крок з вірменського боку, щоб захистити населений вірменами Карабах від артобстрілів та небезпеки нападу в умовах розв'язаної з боку Баку повномасштабної війни з метою встановлення контролю над Нагірним Карабахом. Чим це загрожувало вірменам? Як приклад – Шаумянівський район, що межує з Нагірним Карабахом на півночі, захоплення якого призвело до повної депортації вірменського населення. За таких обставин домовитися з Туреччиною на той час було вже неможливо. Турки прийняли рішення закрити кордон. Відтоді і сформувалася політика Анкари, яка

» пов'язувала питання вірменського кордону з поверненням Азербайджану підконтрольних вірменам територій та вирішенням Карабаського конфлікту.

Така політика Туреччини знайшла відповідне розуміння в Азербайджані. Лідер комуністичного Азербайджану Гейдар Алієв, який повернувся до влади 1993 року, висунув формулу взаємовідносин з Туреччиною – „одна нація, дві держави“, що в політологічному сенсі є нонсенсом. У наступні роки, коли Азербайджану так і не вдалося військовим шляхом встановити контроль над Карабахом, це спонукало після значних втрат підписати перемир'я 12 травня 1994 року. Баку разом із Анкарою взяли Вірменію в облогу, намагаючись економічно задусити та змусити прийняти умови Баку. Позиції Азербайджану зміцнилися, коли запрацювали енергетичні проекти, що оминали Вірменію. Їй довелося шукати альтернативні шляхи економічного розвитку, враховуючи реалії, які склалися. І налагоджувати зв'язки з двома безпосередніми сусідами – Грузією та Іраном. Ось так почалося розмежування двох сусідніх держав – Вірменії та Азербайджану, яке продовжується досі. Розмежування, законсервоване Туреччиною, не дає конфлікту вирішитись упродовж майже двадцяти років.

Два сусіди – два образи ворога

Подібна ситуація викликала серйозну деформацію суспільно-політичної системи Вірменії. Після провалу спроб вирішити питання в 1997 році перший президент Левон Тер-Петросян пішов у відставку у 1998-ому. У Вірменії до влади прийшли прибічники жорсткої лінії „ні кроку назад“, які виходячи з власних уявлень про безпеку, державний устрій та взаємини з сусідами, повністю змінили державну парадигму. Це надовго відкинуло всі реальні надії на швидке мирне врегулювання конфлікту. Ільхам Алієв, який прийшов до влади в Азербайджані після смерті батька, обрав ще жорсткішу позицію на переговорах під егідою Мінської групи ОБСЄ. А всередині країни пропаганду ненависті до вірмен і до всього вірменського він підняв до рангу державної політики. Гірше, що режим який встановився у Баку, з часом все більше набував рис жорсткої диктатури, і йому став потрібний „образ ворога“ в особі

вірмен. Олігархічна влада в Єревані також неодноразово „грішила“ фактором „зовнішньої загрози“, особливо коли відчула загрозу своєму відтворенню. В даний момент олігархічна система влади у Вірменії продовжує користуватися „плодами“ закритих кордонів для виправдання свого існування.

Кремлівський гачок

На окрему увагу заслуговує фактор Росії. Вірмено-азербайджанські протиріччя, які між двома сусідськими народами побутують ще з часів Російської імперії, слугували Росії вагомим інструментом її впливу на Кавказі. Ще в 1905 році царська охрнка спровокувала міжетнічні криваві зіткнення в Баку з метою відволікти населення регіону від революції, яка наближалася. Кремль

Олігархічна система влади у Вірменії продовжує користуватися „плодами“ закритих кордонів для виправдання свого існування.

пішов схожим шляхом у період, що передував розвалу радянської імперії. Подаючи „надії“ то одній, то іншій стороні, то шантажуючи, то улешуючи, Москва досягла неможливості мирного врегулювання проблеми. У період активних бойових дій Росія озброювала то одну, то іншу сторону, підтримуючи певний паритет. У наш час неврегульований Карабаський конфлікт є свого роду „гачком“, на якому „підвішені“ і Вірменія, і Азербайджан. Росія ж „оберігає“ регіон від того, щоб тут не відбувалися процеси, які ставлять під сумнів її „привілейовані інтереси у ближньому зарубіжжі“. Тому будь-які негативні тренди в регіоні знаходять підтримку Москви, оскільки заважають зміні ситуації та збереженню „попиту“ на російську, на сьогодні вже дещо анахронічну присутність у регіоні.

Примирення з сусідами європейським шляхом

Ситуація на даний момент здається, звичайно, безвихідною, проте не

безнадійною. Об'єднана Європа стала прикладом врегулювання конфліктів, які двічі приводили до світової війни, а інтеграційні механізми зробили це врегулювання безповоротним. Досвід та приклад такого складного регіону, як Балкани, показує, що цьому шляху просто немає альтернативи. Новий європейський вимір у країнах, які конфліктують, здатний змінити направленість, зміст та сенс як громадського сприйняття, так і національних інтересів, що стало базою для подолання вікової ворожнечі та ворожих стереотипів між сусідніми народами, демократизації та формування вільних і толерантних громадянських суспільств.

Кавказ є одним з найбільш фрагментованих регіонів світу. Регіону Південний Кавказ у політичному сенсі не існує. Але шлях, який пройшли німці та французи, німці та поляки, проходять поляки та українці, турки та греки, народи колишньої Югославії та інші, належить пройти і нам – туркам, азербайджанцям та вірменам. Іншого шляху просто не існує.

Вірменія та Грузія нині перебувають на етапі узгодження пакету Угоди про Асоціацію з ЄС, як і Україна та Молдова. Вірогідно, Азербайджан також рано чи пізно підключиться до процесу зближення з ЄС, а союзник НАТО Туреччина набагато активніше та відповідальніше поставиться до кавказької політики, при цьому не обумовлюючи вірмено-турецьке примирення вирішенням Карабаського конфлікту. Також, ймовірно, активніше залучення Західного співтовариства, особливо його інститутів безпеки, у розвиток на Кавказі, збалансованість російського впливу – і тим самим „розконсервування“ регіону – здатні створити сприятливіше зовнішнє середовище для вирішення конфліктів, історичного примирення народів.

Зближення з об'єднаною Європою, демократизація кожної з країн, втілення європейських стандартів прав та свобод людини є важливими чинниками для подальшого просування цим шляхом. Європейська перспектива для регіону – стимул для примирення Вірменії з її сусідами. Добре, що і у Вірменії, і в Туреччині, і в Азербайджані певні сегменти суспільства розуміють, що це потрібно робити тепер – терпляче, наполегливо та послідовно, пройшовши шлях, який веде до цивілізованого світу, на що заслужили наші народи.

Нам пробують нав'язати політику амнезії

У 1995 році війну перервали. І тому по-справжньому вона ще не закінчилася. Тобто нема переможця і нема переможеного.

► Кровопротиття у Боснії і Герцеговині припинили шляхом укладення договору у м. Дейтон. Його підписали тогочасний президент Югославії Слободан Мілошевич, хорватський лідер Франьо Туджман і президент Боснії і Герцеговини Алія Ізетбегович. Сьогодні їх уже немає серед живих і вони вже не можуть свідчити про те, що тоді сталося. А Боснія і Герцеговина надалі перебуває у статус-кво 1995 року. Згідно з Дейтонськими угодами, Боснія і Герцеговина складалась з двох суб'єктів: Мусульмано-Хорватської Федерації і Республіки Сербської з єдиними федеральними інститутами влади. Можна сказати, що лінія фронту, яка розділяла тоді воюючі сторони, створює межу поділу цих двох суб'єктів і сьогодні.

Ілюзії федералізму

Той статус, що сформувався у Дейтоні, дав можливість прийти до влади політичним елітам, які мріяли про створення власних малих національних державок. Хорватські та сербські еліти завжди думали приєднати ці території до своїх країн. Тому створити спільні політичні інститути дуже важко, оскільки все ще живі ідеї щодо створення окремих малих держав. І політичні інститути, які сьогодні діють у Федерації Боснії і Герцеговини не в стані сформувати спільну державність. Насправді спільних політичних інститутів бракує. Зате існують партії, які представляють політичний інтерес окремих національних груп. Адже ідея спочатку була такою, щоб хорватська частина Федерації Боснії і Герцеговини була окремим суб'єктом і нею керували політичні еліти, які були б філіалом політичної сили Франьо Туджмана із Загреба.

Натомість Сербська Республіка була створена як часткова реалізація ідеї так званої Великої Сербії, що з'явилася на початку 1990-х рр.

Марш на Дріну

Сьогоднішня ситуація на цьому просторі сильно пов'язана з подіями, які відбувалися напередодні Другої світової війни, а саме з утворенням Королівства сербів, хорватів і словенців, але також із тими, що відбувалися в ході та після війни, в іншій геополітичній реальності. Було створено специфічний статус-кво, в якому ніхто не хотів торкатися проблем, які накопичувалися, їх ніби прикрили більшим глобальним конфліктом між Заходом та Сходом. Наприкінці 1980-х років, коли більшість країн Центральної Європи вступили на шлях трансформації, на Балканах цей перехід перервали націоналісти, які відновили свій вплив на межі 1980–1990-х рр. У другій половині вісімдесятих більшість проектів під егідою сербського націоналізму були створені у Белграді Сербською академією наук. Однак дуже сильна хорватська діаспора, головним чином у Південній Америці та Австралії, плекала проект створення Брановини Хорватії – так званої Великої Хорватії. Концепція великої хорватської держави досягла апогею у ході II Світової війни, коли кордон з Хорватією проходив власне по сьогоднішньому кордону Боснії і Герцеговини з Сербією на річці Дріна. Ця річка завжди мала символічне значення для обох сторін. Усі міфи та легенди сербського націоналізму зосередилися у пісеньці „Марш на Дріну“, яка є свого роду сербським націоналістичним гімном. А хорвати свою Велику Хорватію також бачили над Дріною. Можна сказати, що сьогодні Боснія і Герцеговина у певному сенсі опинилася на шляху зіткнення двох ідеологій, а саме на перетині сербського та хорватського націоналістичних проектів.

Якщо ми подивимося на війну у Боснії, одним із трагічних символів якої є Сребрениця, треба

пам'ятати, що більшість тогочасних сербських політичних еліт, офіцерського керівного складу Сербської Республіки спільно з окремими парамілітарними організаціями, запрошеними з Сербії, не бачили в ній місця ні для боснійців, ні для мусульман. Важливо також нагадати, що лише в Конституції Югославії 1974 року мусульман визначили як окремий народ.

До того політичні еліти та офіцери республіканської сербської армії не говорили про боснійців чи мусульман, а вживали окреслення „турки“. Така назва була алюзією до історії, до османського періоду, коли Боснія і Герцеговина була колонізована. У цьому сенсі боротьбу з боснійськими мусульманами у 1990-х рр. пропагували як продовження боротьби з турецькими колонізаторами.

Цивілізаційний ритм не дає нам вести глибші дискусії

На жаль, у Боснії і Герцеговині досі не існує наукових, політологічних, соціологічних та статистичних інструментів, які дали б можливість провести надійні дослідження та аналіз того, що сталося в минулому. Включно з тим, що відбувалося у 1990 році і після нього. Більшість публікацій на дану тему реалізовано поза Боснією і Герцеговиною, у різного роду центрах, які представляли відмінні ідеології. Ці центри пробували окреслити різні бачення політики, котрі окремі сили могли реалізувати у державі. Можна сказати, що йдеться про плюралізм ідей щодо того, як би мала виглядати БіГ, натомість не створено автентичної, місцевої ідеї. А саме цього не вистачає країні. Немає також і наукових напрацювань стосовно майбутнього держави.

Політичні чи громадські організації у Федерації Боснії і Герцеговини поділені на боснійські та хорватські інтелектуальні кола. ►

► І кожне із середовищ має своє бачення розвитку країни. Одні прагнуть подальшої децентралізації, обмеження ролі держави в теперішній формі. Інші (в цьому випадку боснійські) виступають за більшу централізацію.

По обидва боки демократичні інститути дуже слабкі, що стоїть на перешкоді побудови ідеології, яка стояла б над націоналістичними ідеями і дала можливість співпрацювати, оминаючи етнічні кордони. Ця дорога довга, вимагає чималих зусиль і демократичних політиків, яких досі на Балканах небагато.

Боснії та Герцеговині не вистає глибшого історичного аналізу подій ХХ ст. І цивілізаційний ритм не дає нам вести глибші дискусії. Міжнародні суб'єкти нам постійно пропонують проекти, спрямовані на розвиток, на нас тиснуть і просять нав'язати політику амнезії. Більшість представників Європейського Союзу вважають, що це найкращий вихід для даного регіону. Але в нас є ще інші періоди, про які забуваємо, і які теж використовуються в ідеологічних цілях. Це, наприклад, період холодної війни, коли на цьому просторі була Югославія Тіто. Тут люди взагалі нічого не знають про цей період, його не досліджують та не обговорюють.

Історія може повернутися

А забування історії і відсутність дискусії про неї може привести до фатальних наслідків. А Боснії і Герцеговини це торкається тим більше. Якщо у більшості європейських країн вживається поняття „після війни“, і мається на увазі Другу світову війну, то тут думають про війну у дев'яностих. Для нас Друга світова – це занадто далека історія, хоч вона сильно вплинула на подальші події.

Сьогодні лунає чимало голосів, що це історичні справи, які слід забути, що треба прийняти абсолютно інший погляд на світ. Я побоююсь, якщо історію не обговорити, вірогідно, може повернутися все те, що сталося в останні роки, але у набагато гіршій формі.

Історію можуть використовувати політики з метою реалізації своїх цілей, наприклад, для залякування. А у Боснії і Герцеговині не проблема налякати людей війною, бо вона була недавно. В Європі

натомість налякати когось Другою світовою нелегко, адже її свідків усе менше. Проте війна, яка сидить у головах – це чималий бар'єр для формування нової реальності, яка могла би спиратися на демократичні фундаменти.

Конфлікти, які мали місце у Центрально-Східній Європі, слід показувати у ширшому історичному європейському контексті, але також й ідеологічному. Адже якщо ти не знаєш, що таке ідеологія, котра створює контекст, тоді важко зрозуміти суть справи, її механізм, якою була динаміка творення реальності.

Вистріли з підручників

Мостар і сьогодні поділений. Попри популярні фотографії та покази у мас-медіа, ділить його не річка Неретва – границя поділу проходить вздовж головної вулиці.

Хорвати хотіли би, щоб місто було однорідним з огляду на свої політичні пріоритети. Однак однорідність Мостару у їхній концепції означала би, що Мостар був би хорватський, і що він став би столицею майбутньої державки, але не боснійсько-хорватської, а лише хорватської. Друга половина міста, населена в основному боснійцями-мусульманами, хотіла би, щоб Мостар поділили на 6 округів (3 боснійські і 3 хорватські). І кожен із цих округів мав би свою автономію зі своїм бюджетом. Отже, йдеться, власне кажучи, про гроші, а не про націоналістичні питання. Хоча ці останні так і не вирішені. Війну просто перервали, але місто і далі поділено за фронтовими лініями з часів війни. Звичайно, сьогодні люди нормально переходять з однієї частини до іншої, тобто цей кордон не відчутний. Він лежить більшою мірою у свідомості і може й далі буде „прикритий“ історичною амнезією. Ростуть покоління, які знають війну лише з дуже поганих підручників історії. А проблема поганих підручників – це проблема багатьох країн у цій частині Європи. Це проблема формування молодих людей, які дивляться на війну крізь призму „вистрілів з підручників“. І ці „вистріли з підручників“ – найважчі та найгірші, з якими ми зустрічаємося у Мостарі, і саме вони зберігають реальний поділ міста.

Традиційні цінності

Павло Зуб'юк,
Київ

➤ На політичному ринку України з'явився новий товар: „традиційні цінності“. Що воно таке – ніхто не знає. Але цікаво, що про них найбільше люблять розповідати представники непримиренно ворогуючих сторін, як-от комуністи Симоненка, прогресивні соціалісти Вітренко, російські імперці-монархісти та ідейні нащадки Бандери.

Ще цікаво те, що попит на „традиційні цінності“ в Україні з'явився паралельно з виникненням цього попиту в Росії. А в Росії, в свою чергу, він виник саме тоді, коли впали ціни на нафту і активувалася опозиція. Тоді влада вирішила нагадати, що навкруги суцільні вороги, які зазіхають на „традиційні цінності“.

А для пострадянської людини нема нічого приємнішого, ніж свідомість того, що вона краща від заможнішого сусіда вже тим, що має неймовірно високий рівень духовності та моральності, а сусід здобув матеріальний достаток саме завдяки деградації духовній; і що у всіх своїх проблемах винна не вона сама, а підступний аморальний сусід.

Таким чином, російське суспільство поділилося на тих, хто любить тішити себе фантазіями про власну „традиційну“ вищість над „загниваючим Заходом“ і тих, хто критично ставиться до своєї країни та народу. Перших – більше. Вони вірять, що і Російська імперія, і сталінський СРСР, і нинішня Російська Федерація є проявами перемоги російської традиційної духовності. Той факт, що за царські „традиційні цінності“ в СРСР саджали до таборів та страчували – ролі не грає. Власне, сама РФ, очолювана колишнім КДБістом, котрий поставив Російську православну церкву на місце фактично державотворчої релігійної організації – гарна ілюстрація „традиційності“. Як і те, що РПЦ не має нічого проти підтримуваного державою культу Сталіна.

„Ми мусимо цілковито підтримати інститути, які є носіями традиційних цінностей“, – саме так Володимир Путін окреслив майбутню взаємодію держави та РПЦ.

Що ж із „традиційними цінностями“ в нас? „Збоченці в Україні ніколи не будуть диктувати свої цінності. Маємо здорову націю з традиційними сімейними цінностями та християнською мораллю“, – так народний депутат від ВО „Свобода“ Ігор Мірошніченко прокоментував те, що на акцію за права гомосексуалів прийшло суттєво більше бійців спецзагону „Беркут“, ніж самих учасників. Щоправда, депутат забув додати, що мала кількість учасників спричинена загрозою фізичного насильства – і не з боку „широких народних мас“ з їхніми „традиційними цінностями“, а саме з боку добре організованих бійців радикальних організацій.

Пікантності ситуації додало те, що основними нападниками на учасників цьогогорічної акції

були не українські націонал-радикали, а саме їхні російські ідеологічні опоненти. „Традиційні цінності“ демонстрували представники близької до РПЦ організації „Русский клуб“, яка визнає (цитую) „тимчасовий статус держави Україна“. Звісно, цікаво було б дізнатися думку пана Мірошніченка: чи ці люди відповідають його уявленням про „здорову націю“ та „традиційні цінності“?..

Політикам завжди легше апелювати до традиції, а не обговорювати сучасні проблеми. Я не казатиму, що традиційних цінностей (без лапок) не існує. Натомість щодо того, буцімто існують якісь загальноукраїнські традиційні цінності – не варто плекати ілюзій, надто різними є умови, в яких жили українці протягом багатьох поколінь. Приємно, що у багатьох селах ще зберігається неперервна нитка традицій, як-от веснянки, гаївки, колядування і Вертеп – але традиційний світогляд уже не зможе опанувати свідомості не лише більшості, але й будь-якої значної частини населення України, легенди та пісні не зможуть давати більше корисної інформації, ніж телебачення та Інтернет.

Та й зрештою, саме слово „українець“ свого часу виступило проти традиції, за якою люди називали себе „русинами“ чи „малоросами“. Просто прийшов час – і етнос обрав собі нову назву, прийшов час – і населення вже незалежної держави мусить стати нацією.

І тут ми опиняємося перед вибором: приймати риторику російської влади, яка використовує „традиційні цінності“ для дистанціювання від Західного світу, чи все-таки облишити пострадянські фобії і почати думати самостійно?

На жаль, це дуже важко. Найбільш зрозумілою мовою для мешканців України є російська – її розуміють практично всі україномовні громадяни і, звісно ж, усі російськомовні. Україна – від Ужгорода до Луганська – дивиться російські серіали та слухає російську музику, російські політики на Львівщині чи Закарпатті є більш відомими, ніж їхні польські чи словацькі колеги. Тому будь-яке культурне або політичне явище з Росії дуже швидко перекошує до нас, а тут вже наші „патріоти“ намагаються його якось адаптувати, або ж щось йому протиставити. Мабуть, так вийшло і з європофобськими „традиційними цінностями“.

Напевне, ще має бути витрачено чимало часу і зусиль адекватної (котрої ще не існує) політичної еліти України задля того, щоб у нашій державі сформувалася своя – не пострадянська, а українська – система світоглядних координат, в якій поволі виникнуть як традиційні цінності, так і ті, хто їм протистоятиме і намагатиметься творити нові традиції. Питання лише в появі адекватної еліти.

Психологія трагедії

➤ Слово „трагедія” стосовно подій літа 1943 року на Волині я вживаю зовсім не для того, щоб заперечити „неприємніші” для нас формулювання на зразок „Волинська різанина” або й „етнічні чистки з ознаками геноциду”, як це, схоже, невдовзі називатиметься в офіційних документах польського Сейму. Були там і різанина, і чистки, про масштаби яких ще можуть сперечатися історики, але їхня злочинна сутність навряд чи викликає сумніви. Принаймні у мене — не викликає.

Ні, вживаючи слово „трагедія”, я лише хочу для початку повернути йому термінологічно строгіше, античне значення. А саме: трагедія — це не просто злочин. Це злочин, якого в силу певних обставин неможливо уникнути, навіть якщо дійові особи добре розуміють, до якої розв’язки рухається сюжет. Інакше кажучи, трагедія — це драма, трагічний фінал якої визначений заздалегідь. „Волинська різанина” — це трагедія, бо станом на 1943 рік і поляки, і українці мали б розуміти, чим усе закінчиться, а однак не могли (та не дуже й старалися) відвернути біду.

З іншого, а точніше, з того самого боку, антична трагедія не знала психології. Єдиною справжньою причиною всього, що відбувається з персонажами, давньогрецькі драматурги вважали позбавлену логіки й милосердя долю, відтак внутрішні мотиви поведінки, як і, наприклад, моральні якості самих персонажів не мали вирішального впливу на розвиток подій. Натомість трагедія новочасна до незалежної від волі дійових осіб колізії додає психологічну мотивацію їхніх вчинків. Без урахування цього психологічного чинника адекватно проаналізувати новочасну трагедію неможливо. А якраз його, здається, нерідко ігнорують і польські, й українські історики.

Щодо колізії, то з нею обом сторонам усе ясно: коли два народи вважають одну і ту ж територію своєю і хочуть збудувати на ній кожен свою державу, конфлікт між ними стає неминучим. А якщо довкола не перший рік і так вирує світова війна, яка призвичаює людей до зброї і смерті, то шанси на безкровне вирішення цього конфлікту прямують до нуля. У той час і в тих обставинах війна між українцями й поляками не могла не спалахнути — і вона спалахнула.

Інша справа — „методи” цієї війни. У відвертих розмовах із приятелями-поляками я не раз чув приблизно таке: „Ви боролися за самостійність, ми це поважаємо, самі любимо повстання. Але погодься, навіть такою святою метою не можна виправдати жорстокість, з якою українці винищували мирне польське населення, пускаючи в хід вила, коси і сокири”. Звичайно, не можна, погоджуюсь я. Тваринну жорстокість узагалі нічим не можна виправдати. Проте можна спробувати зрозуміти, звідки вона береться.

І власне в цьому пункті польські та українські історики зазвичай починають розходитися в поглядах. Українські нагадують польським про безнадійно дурну — щоб не сказати імперську — політику Другої Речі Посполитої на „східних кресах”, про насильницьку колонізацію, про руйнування або „католичення” церков, про фактичне обмеження в правах національних меншин, передусім — українців. Польські, визнаючи згадані „помилки”, вважають однак, що головною причиною різанини була націоналістична пропаганда та організаційна робота бандерівської ОУН.

Не будучи істориком, я не маю наміру дискутувати ні з першими, ні з другими, тим більше, що і перші, і другі хоч якоюсь мірою та мають рацію. Але, як говорилося, міркуванням і перших, і других, на мій погляд, бракує психологічного підходу. У найпростішому загальнолюдському сенсі. Думуючи про те, що звичайні загалом люди, українські селяни, озброїлися сільськогосподарськими інструментами і пішли пороти ними животи своїм сусідам, старим, жінкам і дітям, я запитую себе: чи міг би я — якби був таким „простим українським селянином” — узяти участь у чомусь подібному? І що для цього мусило статися? Передавання чужою для мене владою моєї церкви іншої конфесії? Закриття української школи? Утиски моїх громадянських прав і свобод? Звуження сфери використання моєї мови? Чи ж не відбувається все це в сьогоднішній Україні? Такі речі обурюють і здатні підштовхнути до боротьби, навіть до збройної боротьби. Але ж не до наколювання на вила немовлят! Тоді що?

В автобіографічному оповіданні польського письменника Тадеуша Боровського „День у Гармензе” є такий епізод. Оповідач зі своїм помічником Янеком чистять від намулу рів. Далі цитата: „Начальник варті підійшов ближче й оглянув нас так, як би оглядав пару коней, що тягнуть віз, або худобу на пасовищі. Янек широко усміхнувся в його бік і змовницьки кивнув головою.

— Рів очищаємо, пане роттенфюрер, дуже багато болота.

Роттенфюрер стрепенувся і поглянув на розмовного в’язня з таким подивом, мовби побачив тяглового коня, який раптом заговорив, або корову, яка заспівала на пасовищі модне танго.

— Підійди-но сюди, — сказав він Янеку.

Янек відклав лопату, перестрибнув рів і підійшов. Тоді роттенфюрер підняв руку і траснув його з усієї сили по морді...

— Мені до с..., що ти там робиш!.. Але як розмовляєш з есесівцем, то мусиш зняти з голови шапку й опустити руки”.

Тадеуш Боровський не був темним селянином, він був філологом, гуманітарієм і переконаним гуманістом. Але постійні табірні ➤

**Олександр
Бойченко,
Варшава**

» приниження, усвідомлення свого тваринного становища і неможливість захистити власну гідність призвели до катастрофічних змін у його свідомості. Мешкаючи після звільнення з концтабору ще рік у повоєнній Німеччині, він серед іншого написав такий вірш (подаю не в художньому, а в дослівному перекладі):

*Ходжу собі містом
і приглядаюся до дітей,
до рожевенької малечі,
якби вийняти таке з візочка
і розкрутити за ніжку,
і об хідник гаратнути –
тріснуло би чи не тріснуло?*

Я, звісно, далекий від того, щоб порівнювати представників польської довоєнної влади „на кресах” з есесівцями. Однак у різних спогадах, зокрема, й самих поляків, як-от в „Атлантиді” Анджея Хцюка, можна знайти чимало прикладів безглуздих – просто задля розваги – принижень українців польськими військовими, поліцією та іншими „панамі”: всіляких „тюльпанів” (прив’язування жінок до дерева догори ногами, щоб спідниці спадали їм на голову), „зим улітку” (вдирання до хат

і розрубання подушок, пір’я з яких утворювало „завірюху”) чи буденного побиття чоловіків на очах їхніх родин.

Чи пішов би я тоді під впливом бандерівської агітації на війну за вільну Україну? Мабуть, би пішов, хоча сьогодні важко говорити про такі речі напевно. Бо підозрюю, що сьогодні, знаючи результат, не пішов би. Але, уявляючи себе на місці „простого українського селянина”, в чий хаті хтось влаштовує „зиму влітку”, чию дочку і дружину хтось підвішує „тюльпанамі” до гілки, а його самого лупить по писку за неправильну відповідь на відверто знущальне запитання, боюсь, що міг би виявитися слабшим за власну ненависть і таки взяти до рук вила, косу чи сокиру. Навіть усвідомлюючи, що йду на злочин, якому немає ні прощення, ні виправдання.

Трагічне минуле не змінити, про нього можна лише знати. Знати і запам’ятати на майбутнє нескладний психологічний закон: якщо до людини довго ставитися, як до тварини, вона рано чи пізно може відповісти нападом справді тваринної жорстокості.

3 краю: **Армія: Знову реформа. Чи знову провал?**

Фото: Петро Андрусечко

Присутність на таких заходах, безумовно, приємно гріє почуття власної гідності і, напевно, робить наших державних мужів ближче до історичних персонажів на кшталт Наполеона, Сталіна чи, принаймні, Брежнєва.

» Наприкінці травня Міністерство оборони України нарешті трошки відкрило завісу над майбутньою реформою українського війська. До останнього часу у пресі з'являлися повідомлення, що „уряд майже затвердив“ чи „РНБО розглянула“ концепцію або програму

реформування Збройних Сил. Однак жодних публікацій самих документів, чи бодай витягів з них експерти так і не дочекалися.

29 травня у ЗМІ знову розійшлося повідомлення, що „уряд затвердив державну програму реформи ЗС

України на 2013–2017 рр.“. Що це за програма і куди вона буде реформувати армію – знову ж таки – не повідомлялося. Єдиним зрозумілим параметром реформи є суттєве скорочення Збройних Сил з припиненням призову на строкову службу вже восени 2013 року.

Обрії Лебедева

Лише через кілька днів міністр оборони Павло Лебедев задовольнив цікавість громадськості та експертного середовища і „видав на гора” кілька важливих деталей, які дозволяють робити певні оцінки та прогнози щодо майбутньої моделі української армії зразка 2017 року.

Зокрема, міністр оборони повідомив, що загальна чисельність ЗС України складе у 2017 році 122 тис. осіб. Зараз у складі українського війська служить 184 тисячі військовослужбовців та цивільних. Це означає, що до 2017 року буде скорочено 62 тисячі осіб. І хоча ця цифра виглядає майже фантастично – адже за 3 роки треба скоротити аж третину Збройних Сил, – насправді боєздатність війська від цього не повинна постраждати. На сьогоднішній день, зі 184 тисяч особового складу Збройних сил, бойові підрозділи складають лише 70 тисяч (!), інші 114 тисяч – це підрозділи забезпечення, освіти, військкомати тощо. Скажімо, у закладах освіти ЗС України зараз служить близько 25 тисячі осіб. І значна частина з них – офіцери. Зрозуміло, що така кількість „освітня” у офіцерських погонах є надмірною. Схожа картина складається з військкоматами. При скасуванні призову та переходу на контрактну армію стара, ще радянська система військових комісаріатів, очевидно, вже буде непотрібною. За інформацією Міноборони, лише в результаті майбутньої реформи системи військкоматів, щорічно буде економитися близько 350 млн. грн. Відверто кажучи, непогана сума для такої, як здається, другорядної сфери, як військкомати.

Тому, при прагматичному підході, скорочення запланованих 62 тисяч військових може відбутися взагалі непомітно для бойових підрозділів. Дійсно, якщо потрібну кількість „зрізати” лише з 114 тисяч частин забезпечення, то бойові 70 тисяч залишаться служити без будь-яких кадрових потрясінь.

Також П.Лебедев уже вкотре запевнив, що – на радість українській молоді – призов на строкову службу завершиться восени 2013 року. Більше того, міністр заявив, що зараз, виявляється, кількість охочих служити за контрактом у ЗС України більша, ніж кількість вільних місць. Цитую: „Конкурс серед дівчат у десант становить 10 претенденток на місце”. Це дійсно вражає. Хотілося б спо-

діватися, що серед хлопців конкурс у танкові війська також буде десь на цьому ж рівні.

Міністр пролив світло і на ключовий аспект реформи – фінанси. За його словами, відповідно до Державної комплексної програми реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року з державного бюджету на фінансування Міноборони буде виділено 127,6 млрд. грн. Якщо відняти з цієї суми бюджет на 2013 рік (15,3 млрд. грн), то на 2014–2017 рік залишається 112,3 млрд. грн. Або у річному вимірі – у середньому 28,1 млрд. грн. Багато це чи мало? Для України – досить багато. Оскільки за попередні чотири роки (2009–2012) оборонне відомство отримало лише 46,3 млрд. грн., або в розрахунку на один рік – 11,6 млрд. грн. Але якщо порівняти ці майбутні 28,1 млрд. грн. (або \$3,5 млрд.) річного оборонного бюджету МО України і, наприклад, річний оборонний бюджет тієї ж Польщі (близько \$10 млрд.), стає зрозумілим, що українським військовим ще далеко до ресурсного забезпечення „на рівні кращих світових стандартів”. Насправді кошти, які уряд планує виділити на реформування армії до 2017 року, є тим мінімумом, що дозволить не втратити остаточно наявне озброєння та військову техніку та провести оптимізацію чисельності та структури ЗС України.

Наприклад, оборонний бюджет 2013 року взагалі майже повністю буде витрачено на просте „проїдання”, тобто утримання армії, а не її реформування чи розвиток. Зокрема, з 15,3 млрд. грн. аж 12,8 млрд. грн. буде витрачено на утримання ЗС України (або 83,2%), 900 млн. грн. буде виділено на підготовку Збройних Сил України (6,4%) і 1,6 млрд. грн. – на розвиток озброєння і військової техніки (10,4%).

Хоча й у цих умовах військовим вдається „балувати” себе новими придбаннями. У 2013 році планується прийняти на озброєння 12 нових зразків військової техніки: зокрема, нові протигази, снаряди, парашути, нові електронні бортові системи, радари та навчально-тренувальні комплекси. Також до складу ЗС України в 2013 році вже поставлено дві радіолокаційні станції „Малахіт”, продовжувалися роботи з будівництва головного корабля класу „корвет”. Розпочато впровадження автоматизованої системи GPS-моніторингу транспортних засобів

Збройних Сил України. Також триває реалізація загальнодержавної програми щодо створення військово-транспортного літака Ан-70, завершено випробування автоматизованого комплексу радіоперешкод радіозв'язку „Мандат-БІЕ”. До кінця 2013 року заплановані поставки у війська 9 танків БМ „Булат”. Крім того, Міноборони повідомило, що з початку 2013 року в армії відновлено та відремонтовано 2632 одиниці озброєння та військової техніки. Цифри справді вражають.

Але чи вдасться керівництву Міноборони довести до логічного завершення свою чергову реформу? Чи знову через пару років буде визнано поразку і оголошено про розробку нової концепції? Що характерно, до військових у цьому плані жодних претензій немає. Адже за всі невдачі розбудови українського війська за останні 20 років по праву повинна відповідати наша так звана „політична еліта”, у якої хронічно не вистачає волі, бажання та елементарного розуміння необхідності створення системи оборони держави.

Ретроспектива воєнно-політичної бездарності

Вже більше 20 років так званий український „політикум” намагається зрозуміти, навіщо потрібна ця дивна організація під назвою „армія”. Ну, крім того, щоб помарширувати на Хрещатику або провести красиві маневри з демонстрацією останніх зразків радянських озброєнь і наступним пікніком на природі. Присутність на таких заходах, безумовно, приємно гріє почуття власної гідності і, напевно, робить наших державних мужів ближче до історичних персонажів на кшталт Наполеона, Сталіна чи, принаймні, Брежнєва.

Однак на відміну від перерахованих діячів, які чудово розуміли значення армії в житті держави і, що важливо, у власній кар’єрі, українські політики цим похвалитися не можуть. У мене чомусь у зв’язку з цим виникає образ блондинки з „айфоном”. Телефончик обов’язково повинен бути в сумочці, тому що такий є у кращих подруг. Ось тільки навіщо там двоядерний процесор з частотою 1 ГГц і оперативна пам’ять 1 Гб – блондинка поняття не має, та й не заморочується з цього приводу. Так і наша „еліта” – знає, що повинні бути „зелені чоловічки”, тому що такі є у всіх пристойних сусідів. А у Путі-

на їх взагалі дуже багато – цілий мільйон. А ось навіть вони потрібні – незрозуміло. Оборонній стратегії в українських політиків як не було, так і немає. Адже, справді, важко назвати стратегією позицію страуса під назвою „позаблоковість” і мантри про відсутність військової загрози в „середньостроковій перспективі”. Тому, вже 20 років українські Збройні Сили мають єдину і стабільну тенденцію розвитку – скорочення чисельності, виведення зі складу застарілих озброєнь і поступовий розпродаж інфраструктурних елементів (зокрема, земель).

Хоча насправді цей шлях сформувався природним шляхом. По-іншому, напевно, бути й не могло. Я маю на увазі – в наших конкретних історичних умовах і з конкретними персонами біля керма держави. Після стрімкого розпаду Радянського Союзу, на шматках імперії залишилися величезні частини воєнної машини, призначеної для гарантованого знищення НАТО. Розвал одного з двох головних полюсів світової системи відбувався настільки швидко, що на території колишніх радянських республік залишилися, в тому числі, і величезні запаси ядерної зброї. Наприклад, в Україні на момент проголошення незалежності розміщувалися 176 міжконтинентальних балістичних ракет і 2600 одиниць тактичної ядерної зброї. Українському керівництву вистачило мудрості добровільно відмовитися від ядерних озброєнь, і до 1996 року ця проблема була вирішена.

Що стосується звичайних озброєнь, то Україні дісталось від СРСР одне з найпотужніших в Європі армійських угруповань, оснащене, до речі, на той час новими зразками озброєння і військової техніки. Загальна чисельність радянських військ, розташованих на території України, складала близько 800 тис. осіб. На озброєнні сухопутних частин знаходилося 9000 танків, 11000 бойових броньованих машин, 18 тис. артилерійських систем, 900 вертольотів. Авіаційне угруповання в Україні складалася з чотирьох повітряних армій, десяти авіаційних дивізій, близько 600 військових частин, на озброєнні яких знаходилося близько 2800 літальних апаратів.

Спочатку керівництво нової незалежної держави активно зайнялося військовим будівництвом. У той час здавалося, що Україні швидко вдасться виліпити з аморфних

і аполітичних шматків збройних сил колишнього СРСР ефективну армію незалежної європейської держави. Ліпити було з чого, а у скульпторів – тобто українських військових – ентузіазму і романтики було хоч відбавляй. Офіцери і солдати щиро вірили, що настає новий час, валиться тоталітарна машина і нове „Українське військо” буде сучасним, демократичним і позбавленим недоліків радянської армії: дідівщини, земляцтва, самодурства. З надією взяти участь у створенні нової армії до України з інших республік колишнього СРСР повернулися майже 28 тис. українських офіцерів. Настрій був рішучий. Можна лише згадати, як 21 липня 1992 сторожовий корабель „СКР-112” Кримської військово-морської бази Чорноморського флоту, піднявши державний прапор України, вийшов з пункту постійного базування в Донузлаві, і перейшов до порту Одеса. Люди були готові ризикувати кар’єрою і, напевно, життям, заради ідеї створення „своєї Української армії”. У той час, у щойно створеному Мініборони України було багато ідей щодо розбудови ефективних збройних сил.

Одна біда – патріотичний настрій військових не зрозуміли люди, що опинилися біля керма нової держави. Романтика людей у погонах швидко розбилась об пострадянську номенклатуру, яка тоді більше цікавилася процесом, який зараз назвали багатозначним словом „дерибан”. І замість створення нової армії, почалася болісна агонія величезного шматка радянської мілітарної машини. Хоча Міністерство оборони регулярно розробляло все нові і нові концепції та програми „будівництва та реформування” Збройних Сил, на практиці вся суть цих кроків звелася до поступового скорочення військ і озброєнь. Кого цікавили концепції та програми? Навколо було стільки цікавого для продажу. А для військових була одна відповідь: „Вибачте. Немає коштів”.

Пробуксовки на всіх напрямках

Щоб зрозуміти масштаби того, що відбувалося, досить згадати звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради з перевірки можливих фактів несанкціонованої торгівлі зброєю, опублікований у квітні 1997 року. Зокрема, у звіті називалася приблизна вартість радянського військового майна, залишеного на

території України за оцінкою західних експертів – \$89 млрд. При цьому, стверджувалося, що тільки за кордон було продано озброєнь і військового майна на суму близько \$32 млрд. Як повідомлялося у звіті, державна система експортного контролю в Україні тоді була практично відсутня. Навіть зараз сума \$32 млрд. викликає легкий шок. А в середині 90-х, коли місячне грошове утримання українського офіцера рідко досягало \$50, результати роботи парламентської комісії більше нагадували ненаукову фантастику. Може, саме тому ніхто так і не відреагував на цей звіт. Жодного рішення за результатами роботи комісії не було прийнято. А армія поступово йшла до своєї загибелі.

На початку 2000 року Збройні Сили України мали у своєму складі вже 415 тисяч осіб. Тобто за 10 років чисельність військ усього угруповання на українській території була скорочена рівно вдвічі. Саме починаючи з 2000 року, стався ідеологічний перелом у процесі розвитку української армії. Якщо в 90-і роки в основі стратегічних підходів до будівництва і застосування ЗСУ лежали постулати „позаблоковості”, то з початком 2000-х усе частіше йдеться про „зближення з НАТО”. З цього моменту орієнтиром для військових стають стандарти Північноатлантичного Альянсу. Участь українського контингенту в американській кампанії в Іраку лише активізували „північноатлантичні” зміни у ЗСУ.

До 2005 року була проведена істотна трансформація структури Збройних Сил і системи управління. Був введений функціональний принцип побудови та застосування ЗСУ: були створені Об’єднані сили швидкого реагування, Основні сили оборони та Стратегічні резерви. При чому чисельність армії знову була істотно скорочена. До кінця 2005 року у складі Збройних Сил значилося вже 245 тисяч чоловік. Правда, виявилось, що просте скорочення призвело до неприродного дисбалансу між бойовими частинами та частинами забезпечення – 98 тис. людей тоді служило в бойових підрозділах, а 147 тис. осіб їх забезпечували. До речі, саме в цей період почалися практичні кроки з переведення української армії на контракт. Уже тоді було поставлено завдання повністю відмовитися від призову до 2015 року.

27 квітня Депутати міської ради Сум на позачерговій сесії проголосували за демонтаж пам'ятника-бюста Ленінові, встановленого біля будинку культури „Хімік” ПАТ „Сумхімпром”. На місці демонтованого пам'ятника Ленінові згодом мають намір встановити пам'ятник засновникові міста – козацькому полковнику Герасимові Кондратьєву.

29 квітня 31 працівник телеканалу ТВі звільняється через конфлікт власників, який, на їхню думку, загрожуватиме втраті редакторської незалежності.

29 квітня Російська сторона в разі створення двостороннього газотранспортного консорціуму візьме зобов'язання транспортувати, як мінімум, 60 млрд. куб. м газу через українську газотранспортну систему. Про це заявив посол Росії в Україні Михайло Зуратов. Посол Росії зазначив, що на сьогодні питання про створення тристороннього консорціуму „сумнівне”, оскільки європейська сторона не дає гарантії щодо обсягів споживання російського газу. Нагадаємо, що уряд вніс проект змін до законодавства з метою створення газотранспортного консорціуму на базі української ГТС, проте необхідне ще рішення Верховної Ради.

30 квітня Декларації лише 153 депутатів були опубліковані у відведений законом строк, з них – 37 депутатів надали копії своїх декларацій рухові „Чесно”. Активісти зазначають, що найкраще вимоги законодавства виконали члени фракції УДАР, які всім складом – 42 депутати – опублікували свої декларації у „Голосі України”. Також декларації оприлюднили 60% БЮТівців, 30% – зі „Свободи”, 13% – з Партії регіонів та всього двоє комуністів.

30 квітня Власник СКМ Ринат Ахметов – єдиний українець, що потрапив до 500 найвпливовіших людей світу за версією журналу „The Foreign Policy”. Прізвища найвпливовіших людей у рейтингу зазначені за алфавітом, а біля кожного з них містяться позначки, які пояснюють причини входження тієї чи іншої особи до рейтингу. Серед позначок значаться: політика, авторитет, військова сила, розум, гроші, добрі вчинки або зло. Навпроти прізвища Ахметова стоїть лише знак долара (гроші).

30 квітня Європейський суд із прав людини встановив політичну мотивацію арешту экс-прем'єра Юлії Тимошенко у „газовій справі” і порушення її прав у зв'язку з арештом. У той же час, Євросуд більшістю голосів установив, що порушення прав Тимошенко за ст.3 (заборона на катування) Європейської конвенції з прав людини не було. Тим часом, голова фракції Зелених у Європарламенті Ребекка Гармс заявляє, що без зрушень у правовій сфері в Україні загалом та звільнення Тимошенко зокрема представники Євросоюзу не підпишуть Угоду про асоціацію.

1 травня Найбагатшою серед сімей чиновників є сім'я першого віце-прем'єр-

А от у сфері озброєнь і військової техніки спостерігався повний провал. Практично всі заплановані програми створення та прийняття на озброєння ЗСУ нових і модернізованих зразків не були виконані. На це у державі традиційно не було коштів. Тим часом, уже тоді почали з'являтися тривожні оцінки і прогнози як незалежних експертів, так і самих військових, що якщо не будуть прийняті термінові кроки з оновлення озброєнь української армії, на рубежі 2010–2011 років практично вся номенклатура ОВТ ЗСУ повністю виробить свій ресурс.

У 2005 році з'явилася надія, що політична еліта, яка прийшла на хвилі Помаранчевої революції, дійсно налаштована на створення ефективної української армії. Вперше в історії незалежної України, Збройні Сили отримали чітку воєнно-політичну орієнтацію. До Воєнної доктрини було внесено положення про вступ до НАТО. Міністерство оборони на той момент провело дійсно колосальну роботу щодо радикального реформування Збройних Сил з метою їх підготовки до інтеграції в Альянс. Були чітко розмежовані функції між Міноборони та Генштабом. Саме міністерство було укомплектовано, в основному, цивільним персоналом, а Генштаб трансформувався на натовську структуру. Почався перехід від традиційної системи військових округів (оперативних командувань) до управління міжвидовими об'єднаннями.

Однак, як виявилось, „революційна еліта” виявилася такою ж далекою від армії, як і їхні попередники. Знову почалися пробуксовки на всіх напрямках. А особливо – у сфері озброєнь і військової техніки. Міністерство оборони воювало з Мінфіном за кожну копійку. А в бюджеті постійно залишався так званий спецфонд – тобто гроші, які військовим треба було заробити самостійно. Хоча прозорий і зрозумілий механізм реалізації військового майна (у тому числі нерухомого) так і не був створений. В результаті – знову суттєві провали і невиконані програми. Було завалено процес переходу на контракт. Програми переозброєння, в основному, підтримувалися в тліючому режимі. Закупівлі нової техніки були, можна сказати, символічними.

І що найголовніше – після виборів

2010 року знову були змінені стратегічні орієнтири для армії. Замість вступу в НАТО, оголошена політика позаблоковості. Хоча, поклавши руку на серце, це вже ніяк не вплинуло на ситуацію у військах. Як і прогнозувалося, до 2010–2011 років лівова частка номенклатури ОВТ виробила свій ресурс. І для того, щоб просто підтримувати цю техніку в бойовому складі, потрібно було її терміново відновлювати і ремонтувати. Про закупівлю нових зразків, в принципі, вже не йшлося.

У 2012 році Міноборони провело дійсно велику роботу щодо збереження армії у боєздатному стані. Були відремонтовані та введені до бойового складу 17 кораблів ВМС і 105 літальних апаратів, що дозволило говорити про часткове відновлення боєготовності цих видів Збройних Сил. Серед нових зразків техніки, прийнятих на озброєння ЗСУ, слід зазначити бронетранспортери БТР-4Е і БТР-70Ді, високоточні боєприпаси „Квітник”. Вперше з часів розподілу ЧФ СРСР в море вийшов підводний човен „Запоріжжя”. У грудні 2012 року вперше за багато років у складі Повітряних сил з'явилася повністю укомплектована бойова ескадрилья зі складу 299-ї бригади тактичної авіації повітряного командування „Південь” у складі 14 літаків Су-25 і двох літаків Л-39.

Мрії, мрії...

Непоганий темп відновлення техніки та озброєння, набраний у 2012 році, а також ухвалення концептуальних документів з реформування армії у 2013 році навіюють оптимістичні думки про подальшу долю ЗС України. Але весь попередній досвід „розбудови” оборонної сфери в нашій державі говорить про протилежне. Чи вдасться поламати цю стійку тенденцію? Чи зможе у 2017 році Міноборони звітувати про створення „компактної, мобільної, сучасної армії”? Повертаючись до першопричини всіх армійських бід – недорозвиненості нашої „еліти” – напрошується негативна відповідь. Єдине, на що залишається сподіватися, так це на якесь диво в рядах „еліти”, яка раптово прозріє і зрозуміє „своє історичне призначення”. Мрії, мрії...

Михайло Самусь,
заступник директора Центру
досліджень армії, конверсії
та роззброєння, Прага

Андрій Бондар:

„Революція приїде з Донецька, не зі Львова“

Чимало говорять про київську, львівську чи донбаську ідентичність. Ти походиш з Кам'янця-Подільського, до якої частини України належить твоє місто?

Цю частину простору умовно називають третьою Україною, – територія, яка ментально ближча Києву. Ми є чимось поміж націоналістичним Заходом, який ідентифікується зі Львовом, та Донецьком чи Дніпропетровськом. Ми розташовані на Заході України, але водночас позбавлені галицького досвіду – у XIX ст. Кам'янець-Подільський належав до Петербурга, а не до Відня.

Це цікаво, бо українські дебати про три України та її українську ідентичність зводяться до того, що треба створити національну державу з єдиною українською мовою або зі спільною версією історії. В той же час у Західній Європі концепція національної держави відходить у минуле.

Захід Європи та Україна, вочевидь, ідуть у цьому випадку в різних напрямках. Процеси, які відбувалися у Західній Європі у XIX ст., також мали місце в Україні, проте лише у західній, австро-угорській, частині країни. Інші регіони не мають подібного досвіду.

Іншою важливою різницею та націєтворчим чинником є мова.

Тут ви знайдете чимало міфів. Треба ясно сказати: в Україні взагалі не розмовляють російською, навіть у Донбасі. Наша „російська“ в реальності є українським варіантом російської, але це не та російська, якою розмовляють у Москві чи Петербурзі.

Мені здається, що у плані свідомості між Заходом та Сходом стає все менше відмінностей, що просто виникає з факту функціонування в одній країні понад двадцять років. Ще кільканадцять років тому на запитання у Донецьку, де знаходиться їх столиця, люди рефлекторно відповідали, що у Москві, однак сьогодні мої знайомі харків'яни, їдучи до Ростова-на-Дону чи Краснодару, відчувають вже, що їдуть до іншої країни, старі часи

Фото: Олексій Захвещкий

завершилися. Всі поділи, про які стільки у нас говорять, перебільшені, штучно нав'язані політиками.

Навіть якщо відмінності між регіонами незначні, у чому вони заважають і що би змінилося, якби вони зникли? А може це добре, що країна внутрішньою різна, культурно багатша?

Головна різниця – різне ставлення до радянської спадщини. На Сході „радянськість“ вважають основою своєї ідентичності, совок, який сидить в них, не дозволяє створити цілком українську чи донбаську ідентичність. Дві декади – це, звичайно, замало, щоб після років комуністичного досвіду раптом сформувалася у Донецьку чи Луганську нова історична перспектива, але процес триває. Вони вірять, що вони вже не є частиною Росії, і їх поєднують з нею лише культура та радянська ментальність. Це почуття спільності є не дуже глибоке: російськість є для них радянськістю, вони вже не посилаються на спадщину Російської імперії, а тим більше, Київської Русі. Очевидно, краще було би відкинути категорії

міністра Сергія Арбузова. Про це свідчить рейтинг видання Forbes.ua. Як пише видання, за 2012 рік дохід родини Арбузова в 6,5 рази перевищив його власний і становить 13,4 млн. гривень. В основному це дивіденди і відсотки. У першій трійці рейтингу, крім родини Арбузова, опинилися сім'ї харківського губернатора Михайла Добкіна і міністра оборони Павла Лебедева. У рейтинг також потрапили сім'ї голови Ради міністрів Криму, п'яти губернаторів, дев'яти міністрів, чотирьох співробітників АП та керівника НБУ Ігоря Соргіна.

2 травня Генпрокурор Віктор Пшонка пояснює, що рішення Євросуду з прав людини не вимагає звільнення экс-прем'єра Юлії Тимошенко, адже суд не розглядав питання звільнення і неправового вироку.

3 травня 15 травня Україна буде отримувати європейський газ ще одним реверсним потоком через Словаччину. Про це заявив міністр палива та енергетики Едуард Ставицький. Крім того, за його словами, українська сторона очікує також реалізацію першого етапу модернізації української газотранспортної системи. „Мова йде про суму \$550 млн., з яких 240 млн. – це кошти НАК „Нафтогаз України“ і 310 млн. – кошти міжнародних фінансових інституцій“, – сказав Ставицький.

5 травня Володимир Кличко відстояв титули чемпіона світу за версіями WBA/IBF/WBO, нокаутувавши Франческо П'янету у двобої, який відбувся у німецькому Мангеймі. Бій завершився у шостому раунді.

8 травня Кандидат у народні депутати України по 132 виборчому округу Аркадій Корнацький повернувся в Україну. Як відомо, ЦВК відмовилася встановлювати результати виборів у 132 окрузі через масові порушення. У розпал кампанії, заради безпеки дружини і дочки, Аркадій Корнацький був змушений виїхати за межі України після того, як на нього почали тиснути силові структури. Зокрема, Корнацький звинувачував генпрокурора України у спробах відібрати у нього агробізнес.

9 травня Набуває чинності закон про внески до Пенсійного фонду українців, що працюють за кордоном. Як повідомлялося, українці за кордоном торік офіційно відправили своїм сім'ям на батьківщину 7,5 млрд. доларів грошових переказів, в тому числі трохи більше 1 млрд. доларів – нелегально.

10 травня Шанси на виправдальний вирок в українському суді – майже нульові. Обвинувачених за кримінальними справами з ймовірністю 99,8% засуджують до ув'язнення. У країнах Євросоюзу судді виправдовують від 5 до 10%.

14 травня Депутати від більшості не підтримали створення Національного антикорупційного бюро. Крім того, депутати не підтримали опозиційний

Законопроект про антикорупційну люстрацію, в якому описується схема перевірки доходів і видатків державних чиновників і їхніх родин. Водночас, парламент проголосував в цілому за проект закону щодо реалізації державної антикорупційної політики. Це один з євроінтеграційних законів. Закон передбачає відкриття для громадськості єдиного реєстру осіб, що вчинили корупційні правопорушення. Крім того, з'являється механізм контролю фінансових декларацій чиновників.

14 травня П'ятеро кандидатів з проблемних округів на виборах до Верховної Ради вимагають припинити репресії та призначити перевибори. Про це йдеться у спільній заяві Віктора Романюка, Аркадія Корнацького, Миколи Булатецького, Леоніда Дашенко (всі від „Батьківщини“) та Юрія Левченка („Свобода“).

15 травня Європейська комісія схвалила проект рішення Ради ЄС про підписання Угоди про асоціацію з Україною, проте там наголосили, що підписання відбудеться лише за умови створення Києвом необхідних політичних передумов.

16 травня Три опозиційні парламентські сили – „Батьківщина“, „Свобода“ та УДАР – на перевиборах повторно висунуть того з кандидатів, який набрав найбільше голосів по 5 проблемних виборчих округах.

18 травня На Софійській площі пройшов мітинг опозиції, який є найбільшим за останні кілька років. Мітинг зібрав понад 50 тис. людей. Під час мітингу один із лідерів опозиції Арсеній Яценюк заявляв, що акції опозиції завершаться „тільки після інавгурації нового президента“.

18 травня „Батьківщина“, УДАР та „Свобода“ домовилися підтримати єдиного кандидата в президенти у другому турі, у разі збереження нинішньої виборчої системи. Водночас вони зобов'язалися висунути єдиного кандидата в першому турі, якщо влада „протисне“ перехід до обрання президента в один тур. Кличко заявив, що ім'я єдиного кандидата в президенти від опозиції назвуть навесні 2014 року.

19 травня У нападі під час мітингу опозиції на журналістку „5 каналу“ Ольгу Сніцарчук та фотографа Влада Соделя брав участь голова Білоцерківської міськорганізації „Молодих регіонів“ Василь Бойко. На відео добре видно, що він завжди супроводжує агресорів.

19 травня Харківська футбольна команда „Металіст“ виграла срібло та вперше в історії грає у Лізі Чемпіонів.

19 травня Українська Народна Партія (УНП) і Народний Рух України (НРУ) об'єдналися в партію „РУХ“. Мета об'єднання – „створити в Україні потужну правочинистську політичну силу“. Рейтинг обох партій коливається в межах 1–2%.

національної держави, прийняти відмінності і створити в Україні політичний народ, проте, попри все, радянська спадщина на Сході заважає.

Яким чином українці можуть почувати себе єдиним цілим, якщо Захід називає людей з Донецька „східняками“ чи „совками“? Хтось з Донецька написав колись на одному з форумів: „Ніколи українці зі Сходу та Заходу не домовляться щодо певних історичних питань, але це не має значення – найбільше нам боляче за зверхність стосовно нас і цього ми вам не пробачимо“.

Але Схід також зверхньо ставиться до Заходу – це стосується обох сторін.

Отже, в чому полягає зверхність східняків щодо Львова чи Івано-Франківська?

Зневажають хоча б мову чи культуру – на Сході вважають, що українська культура „нижча“ від російської, що це сільська, селянська культура.

Отже, мешканці Донбасу асоціюють себе з українською державою і зневажають українську культуру?

Так, це країна, побудована на протиріччях, їх можна зустріти на кожному кроці. Я, наприклад, бачу, що, хоча походжу з Західної України, мені легше домовитися з українцями зі Сходу, ніж із Заходу. Можливо, це виникає з тієї кращої частини радянської спадщини – толерантності чи відкритості тих „радянських інтелектуалів“? З людьми з іншого боку політичної сцени під прапором Олега Тягнибока я вже абсолютно не можу порозумітися.

Якою мірою відрізняється інтелігенція Заходу та Сходу країни? Східні інтелектуали також дивляться швидше у бік Берліну та Варшави, аніж Москви?

Звичайно, відмінність на рівні еліт ще менша, ніж на рівні суспільства. Скажу більше – я переконаний, що революція, яка повинна кінцем відбутися, і яка завершиться поваленням Віктора Януковича, розпочнеться на Сході. Невідомо, з чого почнуться протести, хоча найбільш ймовірно – через погане соціальне становище населення східних регіонів, які традиційно більш заможні. Вони ще не усвідо-

мили місію, яку вони мають, але це Дике Поле повинно вирішувати.

Складається враження, що попри все, існують принципові відмінності між Сходом та Заходом, а найважливіша з них – західноукраїнський націоналізм.

Звичайно, Захід веде до ізоляції країни, цю західноукраїнську програму прийняти неможливо. Ми завжди кажемо про Львів як про певний полюс України, але справжній Захід знаходиться у Києві, він не націоналістичний, там розмовляють українською. Захід країни не може потягнути Україну до Європи, адже він антиєвропейський та націоналістичний.

Можливо, у польській дискусії на тему України, зосереджуючись на дилемах, пов'язаних з ідентичністю, ми показуємо, що не в стані визначити найважливіші проблеми? Можливо, нам варто на хвилину забути про ідентичність і зосередитися на економіці чи суміжних питаннях?

Якщо ми залежні від того, що самі про себе кажемо, ми накидаємо вам таку перспективу. Поки ми самі не почнемо говорити про наше майбутнє, замість того, щоб замилювати очі проблемами ідентичності чи історичними питаннями, поляки не стануть дивитися на нас по-іншому. Наш дискурс не зміниться, зрештою, поки політика не буде вестися на принципах демократичних правил, поки не буде поваги до права – це питання відсутності продержавних еліт, у нас кожен переживає лише про власні інтереси.

У деяких країнах Європи сказати „я патріот“ або „люблю батьківщину“ викликає асоціації з певними партіями. Чи в Україні ця термінологія також зарезервована для заходу країни?

В жодному разі. Ці гасла пасують певною мірою Львову, можуть асоціюватися з ним, проте у нас процес не пішов. Український патріотизм зводиться до трьох речей: футболу, горілки та гривні. Якщо ти є фанатом нашої національної збірної, п'єш нашу горілку та платиш за неї нашими грошима, це означає, що ти патріот.

Спілкувалися Збігнев Рокіта та Зємовіт Щерек, Варшава

Головування України в ОБСЄ: пасивна активність?

➤ У 2013 році Україна головує в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), що стало її першим головуванням в Організації з моменту проголошення незалежності. Як свідчить перша половина періоду головування України в ОБСЄ, воно стає додатковим, але не допоміжним шансом для України підвищити свій статус та зміцнити свої позиції у міжнародних відносинах. Вже можна спостерігати певну активізацію України у регіональному політичному, гуманітарному та безпековому діалозі.

Однак наразі – навіть за півроку – головування поки що не стало дійсно дієвим та корисним інструментом у руках України. Цьому заважають передусім як зовнішньополітичні контексти, так і внутрішньополітичні обставини.

Так, у зовнішньому контексті головування України в ОБСЄ значущим залишається т.зв. „парадокс участі” (М.Нікольсон). У першому наближенні його можна звести до тези: „що більшими є кількості і ступінь різноманітності учасників міжнародних взаємодій, то менш впорядкованою є система міжнародних відносин і менш передбачуваними дії учасників та їх наслідки”.

Зважаючи на загальну специфіку ОБСЄ, в якій представлені якнайрізноманітніші актори, в рамках Організації реалізація принципово значущих ініціатив навіть у профільних для ОБСЄ сферах (безпека та ін.) вбачається малореальною. Україна визнає існування серйозних недоліків у роботі ОБСЄ та, як наслідок, обмеженість можливостей Організації при розв’язанні актуальних проблем у зоні її відповідальності. (Це, між іншим, актуалізує питання певного реформування ОБСЄ – відповідно до нових геостратегічних конфігурацій доби (пост-)пост-біполярності).

Аби не потрапити до „сірої зони”

Відповідно, головування України в ОБСЄ – це перш за все уточнення позицій більш ніж півсотні інших учасників Організації та спроби знайти принаймні „середнє арифметичне” для поступового просування відповідних ініціатив. Цим багато в чому пояснюється відповідна зовнішня „неактивна” позиція України, яка фактично відмовилася від спроб „продавлювання” ризикованих ініціатив та зосередилася на поточній роботі (візитах, переговорах і т.п.) в якості головуючої країни.

20 травня Рейтинги лідера партії УДАР Віталія Кличка та чинного президента Віктора Януковича зрівнялися. Про це свідчать результати соцдослідження компанії „GfK Ukraine” у квітні 2013 року в межах Регулярного дослідження електоральних настроїв населення. Якби вибори президента відбулися наступної неділі, то 16% українців віддали б свої голоси за Віктора Януковича та ще 16% – за Віталія Кличка. Юлія Тимошенко отримала б 9% голосів, Олег Тягнибок – 5%, а Арсеній Яценюк – 3%. Якщо б у другий тур президентських виборів вийшли Кличко та Янукович, то 38% українців проголосували б за Кличка, 19% – за Януковича. 24% респондентів не пішли б на вибори, ще 19% не змогли дати відповіді на це запитання.

20 травня Громадяни України віддають перевагу перспективі вступу до Європейського Союзу (42%), а не можливості приєднання до Митного союзу (32,7%). Про це свідчать результати опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова наприкінці квітня.

20 травня Щороку в ДТП гинуть 4 тисячі українців – Всесвітня організація охорони здоров’я.

24 травня На 30 квітня 2013 року державний та гарантований державою борг становив 553,39 млрд. гривень (69,234 млрд. доларів). З початку 2013 року загальний держборг зріс на 7,3%.

24 травня Григорій Суркіс призначений віце-президентом УЄФА на 2013–2015 роки.

24 травня Президент харківського ФК „Металіст”, бізнесмен Сергій Курченко, розповів, що підписав з владою Харкова договір про купівлю стадіону „Металіст” за 70 млн. доларів.

➤ **27 травня** Обсяги недоотриманих податкових надходжень держбюджету від найбільших фінансово-промислових груп в 2012 році склали як мінімум 14 млрд. гривень. Про це повідомив фінансовий аналітик Мар’ян Заблоцький, посилаючись на джерела в податкових органах.

27 травня Сукупність доказів у справі про вбивство Євгена Щербаня дає можливість представити цю справу до суду і звинуватити экс-прем’єра Юлію Тимошенко у вбивстві. Про це заявив перший заступник генпрокурора Ренат Кузьмін.

28 травня Українці збільшили задекларований обсяг іноземних доходів, отриманих у 2012 році, у вісім разів – до 9 млрд. гривень або на 5%. За 2011 рік було задекларовано тільки 1 млрд. гривень із 7 млрд. грн.

28 травня На переговорах про надання Україні статусу спостерігача в Митному союзі обговорюються кілька варіантів співробітництва. Україна братиме участь

у всіх форматах Євразійської економічної комісії та Вищої економічної ради, але статусу мати не буде аж до 2015 року, коли буде підписаний договір про створення Євразійського економічного союзу.

28 травня Правоохоронні органи намагаються розширити можливості стеження за користувачами послуг мобільних операторів. У випадку прийняття законопроекту оператори зв'язку зобов'язані будуть встановлювати на своїх мережах обладнання, необхідне правоохоронним органам „для негласних слідчих дій і забезпечення тимчасового доступу до речей і документів, що містять інформацію про надання абоненту телекомунікаційних послуг, у тому числі про одержання послуг, їх тривалість, зміст й маршрути передачі“.

29 травня Екс-прем'єр Юлія Тимошенко виступає проти висування єдиного кандидата від опозиції на президентських виборах в 2015 році, якщо вибори будуть у два тури. Про це йдеться у її листі.

29 травня Конституційний суд вирішив, що чергові вибори місцевих рад Києва та Тернополя, а також мера Києва, мають відбутися в жовтні 2015 року.

29 травня 3 січня 2010 року по середину червня 2012 року за кордоном з метою заробітку перебувало 1,2 мільйона громадян, тобто 3,4% населення країни. За даними дослідження, серед трудових мігрантів найбільше чоловіків – 775 тисяч, тоді як жінок – 406 тисяч. Найбільша кількість мігрантів на заході України – 10,8%, в інших чотирьох регіонах їх частка становить 1–1,9%. Дослідження показало часткове скорочення міграції.

4 червня Верховна Рада провалила законопроект опозиції про скасування необґрунтованих пільг і привілеїв для осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Іншим голосуванням Верховна рада відмовилася відповісти його на повторне перше читання. Авторами проекту виступили лідери опозиції Арсеній Яценюк, Віталій Кличко та Олег Тягнибок.

5 червня Президент Віктор Янукович підписав закон, яким забороняється дітям віком до 16 років з 22.00 до 6.00 перебувати у закладах, в яких проводиться діяльність у сфері розваг, та закладах громадського харчування, якщо їх не супроводжує принаймні один із батьків чи інший законний представник дитини.

5 червня 59% українців вважають, що країні не вистачає „сильної руки“, а 42% – більшої свободи слова. Про це свідчать результати дослідження, проведеного Соціологічною групою „Рейтинг“. 44% громадян України не шкодують про розпад Радянського Союзу в 1991 році, в той же час 41% – шкодують.

6 червня Народні депутати фракції „Батьківщина“ В'ячеслав Кутюков і Володимир Купчак вийшли з фракції

При цьому чинники позаблоковості та „неподільності безпеки“ в контексті голосування грають неоднозначні ролі. Так, неоднозначний „позаблоковий“ статус України є, попри сприяння її позиціонуванню як незаангажованого медіатора, також чинником посилення ролі та значущості викликів та загроз, що лежать передусім у структурному вимірі забезпечення європейської безпеки. Мається на увазі перш за все російський проект Договору про європейську безпеку. Відповідно, одне із принципових завдань, яке стоїть перед Україною в контексті головування в ОБСЄ, – унеможливлення реалізації через Організацію потенційно невідгідної

Тактика малих кроків

Не набагато менш проблемною є й ситуація довкола Придністров'я, і саме на цьому напрямку українська сторона зосереджує свій потенціал конфлікт-менеджменту. Так, попередній досвід головування Казахстану, Литви та Ірландії у питанні придністровського врегулювання підтверджує вірність підходу України – акцентування уваги на виробленні конкретних заходів на цьому напрямку, насамперед у прив'язці до об'єктивної оцінки наявного стану переговорів. Відповідно, важливою складовою стабілізації ситуації у Придністров'ї є дотримання нашою державою „тактики малих кроків“ та збере-

Головування України в ОБСЄ – це перш за все уточнення позицій більш ніж півсотні інших учасників Організації та спроби знайти принаймні „середнє арифметичне“ для поступового просування відповідних ініціатив.

для нас реконфігурації архітектури європейської безпеки, де перед такими позаблоковими державами, як Україна, загострюється проблема потрапляння до „сірої зони“ європейської безпеки.

Також *raison d'être* ОБСЄ – мінімізація конфліктності в регіоні. Відповідно, одне зі значущих завдань головування України в Організації – втримання цього рівня в межах розумного, а передусім – запобігання реалізації ескалаційного сценарію розвитку подій на Кавказі. Свого часу В.Черчилль назвав Балкани „м'якою підчервиною Європи“. Екстраполюючи геополітичний афоризм великого британця на нинішню ситуацію, можна стверджувати, що зараз „Кавказ – м'яка підчервина Євразії“. Адже не секрет, що принаймні по лінії Азербайджан–Вірменія іде латентна гонка озброєнь, опосередковано „доповнювана“ російським чинником (Росія, до речі, теж посилює свій військовий потенціал). У цьому сенсі дедалі більшої значущості набувають механізми контролю над озброєннями (зокрема Договору про звичайні збройні сили в Європі – ДЗЗСЕ), за допомогою яких можна принаймні втримати проблемну ситуацію в межах розумного. Адже серйозного прориву очікувати резонів немає.

ження існуючого типу перемовин у форматі „5+2“. Водночас доцільно в рамках головування започаткувати обговорення питань політичного статусу Придністров'я у форматі політичних декларацій і заяв.

На жаль, у контексті головування в ОБСЄ України її політику конфлікт-менеджменту навряд чи можна вважати ефективною – заважає як давня традиційна тенденція на відсторонення від активної гри, так і не завжди достатньо та якісно виконувана ключовими структурами „домашня робота“. Так, останнє засідання „Постійної наради з політичних питань“ в рамках переговорного процесу з Придністровської проблеми (19 лютого, Львів) проявило недостатню підготовленість української сторони до активної участі в конфлікт-менеджменті. До того ж, відносно нещодавно (24 грудня 2012 року) призначеному головою МЗС Л.Кожарі, який довгий час був віддалений від „високої політики“, довелося „грати з листа“, що також ускладнило налагодження його міжособистісних контактів зі сторонами конфлікту.

Але в той же час очікування від України щодо серйознішого ставлення до європейських цінностей і принципів та у виконанні зо-

бов'язань в рамках ОБСЄ потроху виправдовуються. Так, зокрема, цікавим та перспективним кроком стало активне залучення незалежного експертного співтовариства для підготовки Позиційного документу щодо Порядку денного головування; він більш ніж схвально був сприйнятий МЗС та був практично врахований при розробці офіційної позиції.

Попередня позиція України щодо основних сфер діяльності ОБСЄ сформувалася, з одного боку, під сильним впливом загальних процесів геостратегічних трансформацій в Європі (після останніх розширень НАТО та ЄС, призупинення Росією виконання ДЗЗСЄ,

дозволяє українському головуванню використати платформу ОБСЄ для продовження дискусій, які становлять ключовий інтерес для нашої держави, зокрема, для формування спільних принципів енергетичної безпеки в регіоні ОБСЄ. Крім того, обговорення екологічної тематики в рамках економіко-довкільного виміру створює сприятливі передумови для вигідного українській стороні маневру при підготовці економіко-довкільного внеску в рамках засідання РМ ОБСЄ у Києві.

Європейський вектор зовнішньої політики України наразі залишається найпріоритетнішим. Відповідно, зовнішньополітична активність України на суміжних напрямках

У контексті головування в ОБСЄ України її політику конфлікт-менеджменту навряд чи можна вважати ефективною — заважає як давня традиційна тенденція на відсторонення від активної гри, так і не завжди достатньо та якісно виконувана ключовими структурами „домашня робота“.

латентної ескаляції напруги на Кавказі і т.ін.), а з іншого — виходячи з рішень ОБСЄ й обговорення ключових проблем у рамках цього багатостороннього форуму. Для головування України пріоритетним став розгляд тих питань, які спрямовані на зміцнення довіри у військово-політичній сфері та галузі енергетичної безпеки, підвищенні транспарентності у формуванні засад оборонної політики держав-учасниць Організації.

Як бути якісним модератором

Наявність серед програм діяльності ОБСЄ екологічного напрямку сприяє Україні під час головування в Організації привернути більше уваги до проблеми Чорнобиля. Це вже в короткостроковій перспективі може дозволити залучити додаткові кошти для створення укриття АЕС, а також вирішення проблеми рекультиваци забруднених територій (особливо, зважаючи на події в Японії у березні 2011 року, що надзвичайно загострили питання використання ядерної енергії). Визначення екологічного аспекту енергетичного співробітництва як основної теми для Економіко-довкільного форуму

має бути якщо не підпорядкована, то щонайменше узгоджена з пріоритетами євроінтеграційного вектора. У випадку ОБСЄ це означає, зокрема, особливу значущість соціально-економічних та соціально-гуманітарних питань. (т.зв. „третій кошик“). Однак, на жаль, — в силу дещо упередженого ставлення до України з боку Заходу — навіть серйозні успіхи України в профільних сферах будуть розцінюватися достатньо критично.

В цьому сенсі перед Україною стоїть додаткове завдання: використовуючи позиції головування в ОБСЄ з одного боку — нівелювати відповідні „закиди“, а з іншого — „розпіарити“ ті сфери, де в Україні є явні та безсумнівні успіхи. Адже головування в ОБСЄ — це не лише велика пошана, але й виклик для такої держави, як Україна. Це не тільки процедурна позиція, але й активна роль, що вимагає здатностей бути якісним модератором, пропонувати конкретний порядок денний і втілювати його в життя. Але часу залишається все менше...

Олексій Полтораков,
Інститут української політики,
Київ

„Батьківщина“. При цьому Купчак, пояснюючи свій вихід, зазначив, що фракція „Батьківщина“ зрадила експрем'єра Юлію Тимошенко, яка просила припинити акцію „Вставай, Україно!“.

6 червня Президент Віктор Янукович для вдосконалення виборчого законодавства пропонує перейти до голосування за партійними списками із перевагами. Про це йдеться у щорічному посланні президента до Верховної Ради.

7 червня Екс-глава МВС Юрій Луценко наполягає на необхідності висунення єдиного кандидата від опозиції на наступних президентських виборах. „Я вважаю, що влада відчуває повну безкарність і відповіддю на це може бути лише одне — єдиний кандидат в президенти від опозиції зі стартовим рейтингом 30%“, — додав Луценко. „Тоді, вибачте, менти почнуть сачкувати, чиновники — зливати інформацію, а олігархи — розкладати яйця в різні кошики. Тоді у народу буде можливість обрати нову владу“, — впевнений Луценко. При цьому Луценко заявив, що готовий повернутися в політику.

7 червня У Верховній Раді існує ще чотири не оголошених заяви про виходи з фракцій. Про це повідомив позафракційний депутат, екс-спікер парламенту Володимир Литвин. „Таких заяв було шість. Наскільки мені відомо, була домовленість не оприлюднювати ці заяви“, — заявив він. Депутат також вважає, що кількість бажаних мігрувати з фракції у фракцію буде зростати до 2015 року.

7 червня Штаб одного з кандидатів у мери Василькова Валерія Поповича заявляє про викриття спроби фальсифікації виборів, організованої сином і племінником голови виборчої комісії. Відповідні відеодокази та свідчення молодих людей, які були нібито найняті сином Маркової, були оприлюднені в четвер на судовому засіданні Київського окружного адміністративного суду. На відео видно, як молоді хлопці намагалися пройти на дільницю, а перед цим вони здали сину голови ТВК свої паспорти. На ще одному відео є запис підкупу виборців.

8 червня Суд 19 разів відмовив УДАР у перевиборах мера Василькова. Як докази не були прийняті ні покази свідків, ні відео- та аудіо записи. „Виявляється, що згідно з Кодексом адміністративного судочинства такі докази є неналежними і недопустимими“, — процитував рішення суду адвокат УДАР.

8 червня Майже чверть українських шкіл збираються викладати російську мову в якості другої іноземної. Це пов'язано з тим, що з нового навчального року набуває чинності розпорядження Міністерства освіти й науки про обов'язкове вивчення у школах другої іноземної мови. Згідно з даними, 52% шкіл обрали німецьку мову, 23% — російську, 14% — французьку, 8% — англійську, 2% — польську, 1% — іспанську.

9 червня Лідер фракції „Батьківщина“ Арсеній Яценюк заявив, що акції опозиції на пряму погоджуються з лідером об'єднаної опозиції Юлією Тимошенко.

10 червня США почали з України програму боротьби з торгівлею людьми. Працівники авіаційного сектора в Україні першими в Європі почали навчання, як визначати потенційних жертв торгівлі людьми.

11 червня Телеканал „Інтер“ у травні давав найбільш збалансовані новини, тоді як рівень збалансованості каналу „Тві“ зменшився у 2 рази. Тим часом, колишні працівники Тві презентували новий проєкт – громадське інтернет-телебачення. Нове телебачення розпочне онлайн мовлення у вересні.

11 червня В київському офісі системи інтернет-розрахунків „WebMoney.UA“ пройшов обшук та заблоковані рахунки на 60 мільйонів гривень. Організатори системи підозрюються в легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Їм загрожує до 15 років позбавлення волі.

12 червня Екс-президент Леонід Кучма висловив сумнів, що економічна складова угод з країнами Митного союзу буде реалізовуватися. Зокрема, він нагадав, що з Росією і Казахстаном були укладені економічні угоди, які згодом не працювали.

12 червня Кандидати в мери Василькова від опозиції Сергій Сабов та від „Єдності“ – екс-мер Валерій Попович звертатимуться до Євросуду з прав людини, оскільки суди всіх інстанцій в Україні відмовились визнати фальсифікації.

15 червня В Києві відбувся партійний з'їзд, на якому об'єдналися „Батьківщина“, „Фронт Змін“ та партія „Реформи і Порядок“. Партії злилися в „Батьківщину“, лідером якої знову переобрали екс-прем'єр-міністра Юлію Тимошенко. Головою політгоди партії за пропозицією голови „Батьківщини“ обрано Арсенія Яценюка.

17 червня Найбільшу медіа-компанію України „UMN group“ купив молодий мільярдер Сім'ї Олексій Курченко. До холдингу входить 17 сайтів, в тому числі найбільш рейтинговий в країні korrespondent.net, також такі відомі друковані видання, як „Аргументи і факти“, „Фокус“, „Forbes в Україні“, „Комсомольська правда“, окрім того, 8 радіостанцій та низка проєктів у Росії.

17 червня Венеційська комісія назвала основні недоліки в законопроєктах про повторні вибори народних депутатів. Найбільш серйозними недоліками ВК і ОБСЄ вважають: обмеження права на висунення кандидатом у народні депутати особи, засудженої за здійснення навмисного злочину, незалежно від його ваги; вимога про обов'язкове п'ятирічне проживання кандидата на території України; невинуваті преференції, надані парламентським партіям при

Турецькі демонстрації – це не протест шлунків

У Туреччині відбувається внутрішньоополітичний розподіл на два рівномірні жорсткі табори. Ще десять років тому не було розбіжностей між сусідами, одні з яких п'ять разів на день робили намаз або надягали хустки, а інші жили по-сучасному. Тепер виникають проблеми між людьми якраз на побутовому рівні і це вже небезпечно.

Причини для масових виступів у Туреччині накопичувалися впродовж останніх одинадцяти років панування Партії справедливості розвитку і безпосередньо прем'єр-міністра Реджепа Ердогана. Він ніколи не приховував того, що вийшов із середовища політичного ісламу. Проте коли лунали застереження щодо приходу цієї сили до влади, Ердоган намагався пояснити всьому турецькому суспільству, що його партія – це щось на кшталт християнських демократів в Європі, коли ніхто не посягає на поняття „республіка“, на республіканську владу, розподіл повноважень, тобто на ті демократичні норми, які однакові для усього цивілізованого світу.

Ердоган здійснив багато кроків, у тому числі для подолання відомої турецької бюрократії і корупції на низових рівнях. Тим самим з часом він дійсно змінив ставлення до себе навіть тієї частини суспільства, яка вважає себе світською. Адже у Туреччині вибори проводяться без фальсифікацій, Ердоган тричі переміг чесно. Відбувалося поступове економічне зростання Туреччини, з'явився та зміцнився середній клас, і це стосується не тільки Ізміру, Анкари, Стамбулу, але й багатьох середніх містечок країни.

Проте з 2007 року, після других виборів, коли впевненість влади стала надмірною, почало відчуватися більше намагання змінити стиль життя звичайних людей. Скажімо, один із передостанніх скандалів стосується заборони продажу у роздрібних мережах алкоголю з 22.00 до 6.00 ранку. Насправді подібні норми є і в деяких європейських країнах. Однак для турків це одна з ознак того, що прем'єр-міністр посягає на ті речі, які він вважає релігійно вмотивованими. Інший приклад – на

телеканалах, які близькі до прем'єр-міністра (а таких стало дуже багато, один із власників, наприклад, його зять), почали затушовувати фільми 1970-х років, де можна побачили надмірне декольте у жінок. Або заклики народжувати трьох дітей. На перший погляд, нічого страшного, заклик – це не закон, Ердоган може висловлюватися, як політик, який має свою точку зору. Але закликів загалом стало дуже багато.

Неприємні цифри

Результати останніх соціологічних досліджень повинні насторожити передовсім самого прем'єр-міністра. Бо вперше за одинадцять років рейтинг недовіри перевищив рейтинг довіри. Вперше 54% людей впевнено сказали, що Ердоган втручається у приватне життя громадян. Ще 62% сказали, що парк Гезі має залишитися парком, а лише 23% підтримують ідею прем'єр-міністра відновити там казарми османської доби. І ще одні цифри, які для нього мають бути неприємною новиною: рівно рік тому, у червні 2012 року, 43% людей підтримували перехід з парламентської республіки на президентську. Вони розуміли: президентом стане Ердоган, у річницю століття заснування Турецької республіки він сидітиме у президентському кріслі. Наразі цю ідею підтримує 30%, а різкими його противниками стало 49,9% громадян. Однак навіть ці дослідження не змінили войовничої риторики прем'єр-міністра, який продовжує кампанію місцевих виборів, що відбудеться наступного року.

Він вдається у деталі, поширюючи інформацію, яка ділить суспільство. Наприклад, що нібито хтось з протестантів пив пиво у мечеті, хоча ніяких доказів цього немає. А це надзвичайно draжливе питання, адже алкоголь і мечеть ні в якому разі краще не поєднувати. Але прем'єр для свого електорату продовжує повторювати цю тезу. Інший приклад: кілька днів тому Ердоган висловився з приводу теракту на сирійському кордоні, де загинули десятки турків. Прем'єр підкреслив, що: „... там загинули наші сунітські громадяни“ (більшість населення Туреччини мусульмани, переважно суніти – прим.

Фото: Петро Андрусенко

ред.). Ця фраза одразу зачепила алевітську меншину (тобто шіїтів, яких у Туреччині проживає приблизно 15% – прим. ред.).

Чому певний час Ердоган був ефективним?

Тут можна навести український приклад, адже чогось подібного очікували від Януковича. Тобто, що одна сильна особистість легше впроваджує рішення, і народ не мусить спостерігати постійні сварки політичних „союзників”. Але вже на наступних виборах може скластися ситуація, коли вдасться сформувати лише коаліційний уряд, який буде у стані постійних коаліційних криз.

Можливо, для виборців Ердогана він є образом міцного політичного мачо. Але таких виборців є лише 30%, а решта навіть його колишніх прибічників не сприймає таких методів. Адже вони підтримували його через економічну ефективність і вміння досягати цілей у зовнішніх стосунках. Можливо, це звучить дещо парадоксально, але партія Ердогана – це поміркована ісламістська партія, яка виявилася найбільш відкритою світові. Все це можна втратити. Ніхто не збирається применшувати заслуги прем'єра, але він руйнує власноруч створений порядок.

Спротив людей не закінчується. Туреччина не може влаштувати поліцейський режим, просто забарикадуватися, є певні демократичні норми, яких намагаються дотримуватися всі. Наприклад, поліція арештовує сто людей, які надто активно закликали до боротьби у „Твіттері”. Але наступного дня суд відпускає їх через відсутність складу злочину. Ми не можемо такого ув'язити у Білорусі або Росії, і навіть в Україні. Тобто

в Туреччині, з одного боку, поліція діє жорсткіше, ніж в Європі, але суди працюють, як у Європі. І в цьому особливість цієї країни.

За себе – не за вождя

Зрештою, особливість полягає в тому, що цілком неочікувано на Таксім вийшло півмільйона протестувальників. А потім з'явилося 400 тисяч щирих прихильників прем'єра. Це цифри, які неспівставні за масштабами з європейськими. Коли збираються кілька сотень тисяч, це вже абсолютно інші люди. Здебільшого це місцеві, люди з освітою вище середньої. Але це не означає, що на боці прем'єра є лише люди з нижчих верств. Проте переважна їх більшість – люди з невисоким рівнем освіти, патерналістськи налаштовані, або ті, хто за ці останні десять років швидко заробив гроші і швидко перейшов до іншого класу.

Турецькі демонстрації – це не протест шлунків, тут абсолютно немає жодного питання зарплат чи пенсій, як наприклад, у Бразилії. Тут натомість присутні вимоги щодо свободи зібрань, свободи слова, незастосування сили до протестуючих та заборона застосування до них хімічної зброї, вимога відкрити всі майдани країни для протестів, прислухатися до різних меншостей в країні. Тобто це речі світоглядного плану. Майдан–2004 на початку був дещо схожий на протести в Туреччині. Але Туреччину з Україною порівнювати не можна. Тому що Майдан надто персоналізував помаранчеві протести.

Осман Пашаєв,
кореспондент
кримськотатарського
телеканалу ATR у Стамбулі

формуванні виборчих комісій; відсутність механізму незалежного моніторингу фінансування виборчих кампаній; збереження максимальної кількості виборців на дільниці на рівні 2,5 тис. осіб (що, на погляд єврофахівців, є занадто великою цифрою).

17 червня Обсяг промислового виробництва в Україні в травні 2013 року знизився на 9,3%, порівняно з травнем 2012 року.

18 червня Громадяни України склали найчисленнішу міграційну групу в ЄС за підсумками 2012 року, зокрема в ЄС легально переїхали понад 200 тисяч українців. Друге місце посідають громадяни США, за ними йдуть представники Індії, Китаю та Марокко, пише „Deutsche Welle”.

18 червня У селі Чаусове-2 (Миколаївської області) відбулася спроба силового захоплення ТОВ „Агрофірма Корнацьких”, що належить кандидату в депутати від опозиції по 132 округу Аркадію Корнацькому. Близько 80 бритуголових „братків” із пістолетами та помповими рушницями здійснили спробу проникнути на територію підприємства. В ході захоплення „братки” почали стріляти по селянах, П'яťох важко поранили. Втім, селяни відбили атаку і прогнали загарбників. Міліція та швидко допомога, незважаючи на виклики, на інцидент так і не приїхали.

19 червня Суд визнав винними націоналістів, які поруйнували пам'ятник Володимира Леніна у Києві. П'ятьом хлопцям, що відбили „вождю” пів-обличчя та кисть лівої руки, дали по два роки умовно.

20 червня Сенат (верхня палата парламенту) Польщі ухвалив заяву з приводу 70-річчя Волинської трагедії, в якій події 1943 року названі „етнічною чисткою з ознаками геноциду”. У документі сказано, що жертвами антипольської акції УПА стали приблизно 100 тисяч поляків. Заява Сенату не згадує про українців, полеглих від рук польських націоналістичних організацій під час протистояння 1940-х років. У червні 2011 року планувалося, що президенти Янукович і Коморовський спільно візьмуть участь у відкритті меморіальних комплексів у Волинській області (убитим полякам) та Люблінському воєводстві (убитим українцям). Цього досі не відбулося.

21 червня Унікальні українські дерев'яні церкви Карпат були внесені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Експерти ООН залишили за святинями оригінальну назву – tserkva. До переліку потрапило 16 українських церков: 8 знаходяться в Україні, а ще 8 – у Польщі. Всі церкви побудовані між XVI і XIX століттями з горизонтальних дерев'яних колод громадами православної та греко-католицької конфесій.

Леся Воронина: „Найжорстокіший ворог стає безсилим, коли ти з нього смієшся“

Її називають однією з найпопулярніших українських дитячих письменниць, а твори цієї авторки завдяки тонким алюзіям на соціальні та політичні реалії здатні захопити не лише школярів, а і їхніх дорослих родичів. Леся Воронина – авторка іронічних детективів та фантастичних повістей, населених нямликами, хлюсями, синьомордами (тут згадайте кольори українського політикуму), супергероями-батьками та кмітливими дітьми. Тож не дивно, що на початку минулого року вона відмовилася від президентської премії „Українська книжка року“, присудженої їй за книжку „Сни Ганса Християна“, а наприкінці того ж року отримала премію „Книга року Бі-Бі-Сі“ за фантастичну повість „Таємне Товариство Боягузів та Брехунів“. У цьому інтерв'ю ми говорили про подолання різноманітних негараздів за допомогою читання та писання книжок, а також про щирість у житті та літературі.

Ви працювали на багатьох посадах і однією з них була досить екзотична – електромонтер...

До своїх робіт я ставилася творчо: була студенткою-заочницею і вважала, що людина весь час має пізнавати щось нове й цікаве, і робота не повинна ставати на заваді. Тому щоліта звільнялася і вирушала в мандри. Коли поверталася, влаштовувалася на чергову роботу. У тодішньому „совку“ дефіциту робіт не було, інша річ, що за це дуже скромно платили. Можна було безтурботно стрибати з місця на місце, знайомитися з новими людьми і зовсім не турбуватися про кар'єру. Просто не хотіла грати з владою за її правилами, коли у людини, мало не від народження, вироблявся такий собі „рефлекс собаки Павлова“ і вона безпомилково вгадувала, коли треба служити, подавати голос і метляти хвостом. Отже, я залишалася без „солодкого“, але зберігала свободу. Як? Та, власне, мені не треба було винаходити нічого нового – це був типовий набір юної хіпуючої інтелігентки: кур'єр, лаборант, електромонтер... Змінила страшенно багато робіт до того моменту, коли почала співпрацювати з журналом „Україна“, коли вже не треба було пристосовуватися і брехати, а можна було писати про те, що цікавило і здавалося важливим.

А я думала, ви хотіли набратися досвіду для письменницької роботи. Коли ви почали писати для дітей?

Та ні, жодного плану „іти в народ“, щоб збирати матеріал для майбутньої „нетлінки“ в мене не було. А писати для дітей почала просто через те, що все життя, починаючи з дитячого садка, вигадувала й розповідала різні історії з фантастичними подіями та неймовірними поворотами сюжету. Головне, що моїм слухачам завжди було цікаво і вони просили все нових і нових пригод. А це для майбутнього письменника – найкращий стимул...

Які фільми ви дивилися в юності і які читали книжки?

Тоді було неймовірно бажання знайти щось справжнє і живе, інакше, ніж ідеологічно вивірений соцреалізм. Пам'ятаю колосальне враження від „Тіней забутих предків“ Параджанова, „Білого птаха з чорною ознакою“ Ілленка, „Криниці для спраглих“, яку можна було подиви-

тися лише на закритих переглядах, бо це була правда і зроблено це було блискуче. А ще – захоплення буддизмом, езотерикою, які також були заборонені, а через це неймовірно цікаві й привабливі. Бліді фотокопії з розмитими літерами, які треба було прочитати за ніч: Шрі Ауробіндо, Реріх, Блаватська... – це було твоєю таємницею і темою спільних із друзями розмов. І, звичайно, читала заборонені твори українських дисидентів. Машинопис „Інтернаціоналізму чи русифікації“ Івана Дзюби мені дав знайомий студент політехнічного інституту. Я тоді вчилася в 9-ому класі, і ми з моєю подругою Олькою та її братом за кілька днів і ночей переписали його в загальні зошити, щоб можна було перечитувати і давати читати друзям. Це була революція в свідомості. А коли почалися арешти дисидентів, нам довелося спалити ті зошити. За поширення і навіть зберігання цих творів тоді могли не лише вигнати з роботи чи виключити з університету, а й посадити.

Чи пов'язано з політичними і соціальними умовами те, що ви почали писати саме дитячу літературу?

Зовсім ні. Я не вибирала. Дитяча література була мені найцікавіша

і саме для дітей я завжди хотіла писати. Досі із задоволенням перечитую Марка Твена, Астрід Ліндгрен, Туве Янсон. Нещодавно, коли гостювала у друзів в Голландії, відкрила для себе нідерландську письменницю Ані Шмідт. Сьогодні її книжки знають у цілому світі, вона лауреат премії Андерсена, але не в тому річ, що лауреат, а в тому, що це особлива, самобутня література. Якщо б мені запропонували вибрати трьох улюблених дитячих письменників, то це були б Астрід Ліндгрен, Туве Янсон та Ані Шмідт. Знаєте, що сказала Ані, коли їй вручали премію Андерсена, найпрестижнішу премію з дитячої літератури? Вона звернулася до Андерсена так, ніби він живий і сказала: „Дорогий Гансе, я отримала твою премію! Знаєш, яка я щаслива? Я так довго була бридким каченям, а тепер я – старий бридкий лебідь. Але ж – лебідь!“. А тоді прочитала „відповідь“ Андерсена: „Дорога Ані, я за тебе радий. От тільки прошу тебе, в жодному разі не пиши п'єс! Я спробував і в мене нічого не вийшло. Так що тримайся за свої пришепелкуваті казки, як я... До зустрічі!“. І в цьому немає жодної пози чи штучності. Саме цим мені подобаються скандинави – вони відчують фальш, як дря-

панья нігтями по склу. Подобається їм стриманість, дивовижна іронія і гумор. Те, за що я люблю англійців і обожаю поляків. Мені здається, іронія і самоіронія – це найкращі ліки від фальшивого пафосу.

Ви назвали трьох своїх улюблених закордонних письменниць, а якщо говорити про трьох українських авторів, хто це може бути?

З останнього, що читала, подобаються фантастичні історії Галі Ткачук, Іван Андрусак зараз багато пише для дітей цікавого і різного, симпатично пише Сашко Дерманський: я знаю, як малі люблять його книжки. Лише трьох треба назвати? Дуже боюся, що не назву когось важливого і особливого. Знаєте, коли письменник бачить інтерв'ю когось зі своїх колег, то відразу шукає своє ім'я (сміється). Краще я назву окремі книжки, які мені подобаються: „Вуйко Йой“ Галини Малик, „Таємниця козацької шаблі“ Зірки Мензатюк. „Вікно до собаки“ Галі Ткачук, особливо перша половина, це – кайф, фрі-стайл, якого в нашій літературі майже немає. Володимир Рутківський зробив для сучасної української дитячої літератури, мабуть, те ж, що Джон Роулінг – в англomовному (і не тільки!) світі. Він повернув дітям і

» підліткам модою на читання. Його історичні пригодницькі романи – блискучі, живі, захопливі й несподівані. А ще я дуже люблю всі дитячі вірші Романа Скиби – вони чудові: невимушені, щирі й дотепні.

Загалом наша література дуже різна і цікава, хоча, безумовно, існує певний комплекс меншовартості. У нас література, яка весь час виправдовується: мовляв, ми можемо не гірше, ніж світові літературні метри, ми не гірші, а в чомусь навіть кращі! І ці наші хворобливі самооцінки весь час коливаються, як гойдалка: від дикого комплексу самоприниження до манії величчя.

Над чим ви зараз працюєте?

Пишу третю частину фантастичної повісті „Прибулець з Країни нямликів“, паралельно закінчую „дорослий“ тревелог (продовження книжки „У пошуках О гоголя“) про мої мандри до Бразилії, Голландії, Ізраїлю та Болгарії і готую до друку книжку вибраної прози Євгена Гуцала (класик української літератури, який був чоловіком Лесі Ворониної. – Л.Я.). Це три повісті – „Голодомор“, „Мертва зона“, „Безголов'я“ та оповідання, що мають вийти цього року у видавництві „Темпора“. Дуже хотілося, щоб Гуцала прочитали по-новому, бо найкращі його твори – це література вищої проби. Мені здається, що про найбільші українські трагедії ХХ століття – Голодомор та воєнну окупацію – ніхто не написав так стримано і так сильно, як це зробив Гуцало, без жодного пафосу й фальшу. Я дуже хочу, щоб цю книжку прочитали не лише в Україні, а й за кордоном і дізналися, що пережив наш народ. Думаю про те, чому з подачі певних сил українці виглядають як жорстокі вбивці, патологічні ксенофоби й нацисти? Цей стереотип наві'язують постійно й послідовно. І тільки ми можемо змінити власний імідж, і література є тією універсальною мовою, за допомогою якої можна розмовляти з цілим світом. Звісна річ, якщо та література по-справжньому талановита й самобутня і якщо її грамотно й активно популяризуватимуть. Так, як це, наприклад, зробили поляки, чехи, угорці. Натомість ми вже вкотре бідкаємося – чому ж це так сталося, що в нас і досі немає Нобелівки?! Це й справді нагадує театр абсурду, особливо, коли пригадати, хто став

останнім претендентом на нобелівські лаври...

Євген Гуцало нині є класиком української літератури і для багатьох, на жаль, асоціюється лише зі шкільною програмою, яка у всіх викликає неоднозначні емоції. Чи можете розказати трохи, яким він був у побуті?

Любо, хіба це має значення? Для мене він був найкращий, а те, як він зав'язував шнурівки чи куди ставив капці – зовсім неважливо (до речі, по квартирі він завжди ходив босий). У нього була рідкісна якість – він завжди залишався собою, просто не міг прикидатися кимось іншим. А у нашому світі, де люди так часто грають якісь ролі і не вміють бути щирими, це майже атавізм. Знаєте, коли він так раптово й трагічно помер, хотілося кудись втекти і сховатися, не бачити співчутливих поглядів, а головне – не чути обов'язкових слів і зітхань. І я втекла у свої дитячі історії, перестрибнула у фантастичний світ з шаленими пригодами й неймовірними відкриттями, з Країною нямликів і підступними сіногризами, з Таємним товариством боягузів і хижими космічними прибульцями-синьомордами, з непереможним героєм Грицем Мамаєм та хитрою бабусяю-ніндзя, яка вправно володіє нунчаками й керує міжнародною бандою... І вижила. А Гуцала краще пізнавати з його книжок – він там дуже різний і справжній.

Чи існують прототипи у ваших персонажів? Приміром, герой повісті „Таємне Товариство Боягузів та Брехунів“ героїчною поведінкою часом нагадує вас. І взагалі, чи можна трактувати сюжети ваших книжок як сатиру на реалії сьогодення?

Та ні, на відміну від полохливого Кліма Джури, який просто мусить стати героєм через певні обставини, я людина досить відчайдушна і змалку намагалася долати свій страх і не піддаватися жодним тупим та жорстоким „начальникам“ – чи то була садюга-вихователька Ольга Іванівна в дитячому садку, чи черговий шеф на роботі. А сучасні реалії? Здається, я на них цілком адекватно зреагувала, відмовившись торік від президентської премії і змалювавши сучасну ситуацію у своїй фантастичній повісті „Таємне Товариство Боягузів та Бре-

хунів“. Гадаю, оті паскудні космічні прибульці-синьоморди, які хочуть підкорити людство, заразивши вірусом страху, цілком упізнавані – їхні прототипи щодня намагаються перетворити нас на служняку безсловесну отару. І я дуже хотіла, щоб мої юні читачі зрозуміли, що найжорстокіший ворог стає безсилим, коли ти з нього смієшся і перестаєш боятися.

Як вплинуло на вашу творчість народження такого особливого читача, як власна дитина?

Мій син Женя змалечку був страшенно непосидющою й капосною дитиною. Власне, шкоду він робив ненавмисне, а через те, що весь час намагався „удосконалити“ світ. Тепер, згадуючи всі ті екстремальні експерименти – випробовування на балконі чудодійної хвостатої петарди, літальний апарат, виготовлений з трьох старих парасольок, героїчний спуск на скейт-борді з-під монстрального пам'ятника Родіни-матері аж до Дніпра та багато інших не менш захопливих історій – я усміхаюся. А тоді я відчувала, ніби живу біля діючого вулкана, який щомиті може вибухнути. Треба було мати миттєву реакцію, залізні нерви і неймовірну терплячість. До речі, тоді, коли він вирішив спуститися з того стрімкого схилу на скейт-борді, йому було сім років і він попросив, щоб я на годинку відпустила його в сусідній кінотеатр. Я була впевнена, що моя дитина сидить з другом у кінотеатрі й дивиться мультфільми. Подібних історій було безліч і єдине, що могло примусити сина хоч на мить заспокоїтися і тихо посидіти вдома, це – вигадані мною детективні, фантастичні та пригодницькі історії, що перетворювалися на безкінечні серіали. Женька замовляв тему й місце дії, а я намагалася реалізувати всі виховні моменти, хитро замаскувавши їх у карколомному сюжеті та поведінці героїв. Потім багато з тих неймовірних оповідок стали книжками. Так що, можна сказати, що син мимоволі став моїм співатором.

Чи ви вже написали свій найкращий твір?

Сподіваюся, що ні! (посміхається). Для письменника кожен новий твір – найкращий, а інакше просто не було б сенсу сідати за стіл і писати наступну книжку...

Леся Воронина

ПУСТОТЛИВИЙ ВОДОГРАЙ

(уривок з фантастичної повісті „Нямлик і балакуча квіточка“)

**Розділ перший,
у якому Олянка знайомиться з пустотливим водограєм,
а нямлик сердиться**

Олянці снився дощ. Вона бігла по вулиці, прикриваючись яскравою жовтою парасолькою, але це не допомагало і великі краплини раз у раз падали їй на ніс, на щоки і на чоло. Потім вода почала затікати за комір і дівчинка прокинулася.

— Ой! Це мені не сниться, — прошепотіла Олянка. У тьмяному світлі місяця вона побачила, що зі стіни, якраз у тому місці, де під шпалерами був замаскований вхід до Країни нямликів, струменить вода.

Дівчинка зіскочила з ліжка й почала затуляти дірку всім, що потрапляло під руку: носовичком, шкарпетками, капцями. Та від цього вода зі стіни задзюркотіла ще веселіше. Добре, що на підвіконні стояв порожній глечик, з якого Олянка поливала квіти. Дівчинка швиденько поставила його впритул до мокрої стіни й вода, ніби тільки на це й чекала, потекла прямісінько до глечика.

„Цікаво, а як же Буцик зможе тепер до мене приходити?“ — тільки встигла подумати дівчинка і тієї ж миті до глечика шубовснув мокрий-мокрісінький нямлик.

— Бачиш, що наробив цей пустотливий водограй?! — обурено закричав Буцик, здираючись на край глечика.

Олянка взяла малого чоловічка на руки, посадила на підвіконня й запропонувала:

— Може, ти переодягнешся?

— І ти ще глузуєш з мене? — образився Буцик. — Хіба ти не знаєш, що наше вбрання чарівне? Ми навіть купаємося, не роздягаючись. Бо щойно якийсь здоровань чи здорованиха заберуть наші чарівні камізельки, курточки, штанці, і, головне, ковпачки, як уся чарівна сила перейде до них.

— Як? — вражено запитала Олянка. — Невже так просто здобути чарівну силу? Просто забрати у нямлика його костюмчик?

— Ну, звісно, ні! Це зовсім непросто. Спершу здоровань чи здорованиха мають стати маленькими. Потім надягти на себе костюм нямлика, а тоді... треба промовити оті два секретні слова, які я тобі довірив і про які ти пообіцяла не розповідати жодному здорованеві...

— Так, так, я пам'ятаю, — заповнила нямлика дівчинка.

— Ти стільки разів допомагала нам у скруті і довела, що на тебе можна покластися, — проказав Буцик і усміхнувся.

Олянка вирішила, що надійшла слушна мить. Вона набрала повні груди повітря і попросила:

— Буцику, будь ласка, скажи, як можна стати маленькою. Я хочу хоча б раз перетворитися на нямлика і сама влаштувати якусь чарівну пригоду.

— Мені треба подумати, але поки я не висохну, нічого путнього не придумаю, — забуркотів нямлик, викручуючи свій квітчастий ковпачок.

— Зажди, я зараз, — Олянка навшпиньки, щоб не розбудити батьків, вибігла з кімнати і за хвилину повернулася з феном у руках.

**Розділ другий,
де ми дізнаємося, що нахаби, яких вчасно не
зупиняють, стають справжнісінькими лиходіями**

Олянка так поспішала висушити мокре вбрання Буцика, що ввімкнула фен на повну потужність. Тієї ж миті маленького мокрого чоловічка підхопив теплий вітер і він мало не вилетів у вікно. Добре, що дівчинка встигла вхопити нямлика за штанці й посадити на зручне крісло-гойдалку, що стояло в кутку кімнати. Олянка думала, що Буцик розсердиться, але він задоволено примружився і вигукнув:

— Яка чудова розвага!

— Зажди, Буцику, ти ж хотів, щоб я тебе спершу висушила, — нагадала Олянка.

— А я вже сухий, — промовив нямлик і заклопотано додав, — цього розбишаку треба чимшвидше приборкати, а то він затопить не лише вашу квартиру, а й весь будинок.

— А що для цього треба зробити? Поглянь, глечик уже майже повний...

— Як це що?! — обурився нямлик. — Звичайно, попоїсти Чарівної Страви!

На щастя, Олянка тільки вчора принесла із садочка повнісіньку коробочку манної каші, тож малий чоловічок зручно вмовстився на кріслі-гойдалці, витягнув із кишені курточки невеличку ложечку і вона замиготіла в повітрі із шаленою швидкістю. При цьому Буцик раз у раз плямавав і приказував:

— Ням! Ням! Ням!

Коли коробочка спорожніла, Буцик відкинувся на спинку крісла, поплескав себе по животу, й задоволено замружився. А тоді зістрибнув на підлогу й підійшов до мокрої стіни.

— Ну, стережися, бешкетнику, — тихо промовив нямлик. — Давно я не приборкував скажених водограїв, але як це робиться, пам'ятаю добре...

— Ой-ой-ой! — раптом озвався водограй тоненьким писклявим голоском. — Бачив я таких хвалькуватих курдуллів! І де вони тепер? Сушать свої мокрі штанці й шукають іншого помешкання.

— Як це — іншого помешкання? — злякалася Олянка.

— Ги-ги! Якщо мене розгнівати, то я заллю своєю водою цілий світ!!!

Олянка опустила очі на нямлика, але він уже встиг збільшитися.

Тепер біля неї стояв веснянкуватий рудий хлопчик у кумедному квітчастому костюмчику й ковпачку — з точнісінько таким візерунком, як на шпалерах у її кімнаті.

— Ну все, — суворо проказав Буцик, — гру закінчено. Я думав, що ти просто жартуєш, та, виявляється, з пустотливого водограю ти перетворився на справжнісінького лиходія. Ось що буває, коли бешкетника вчасно не спинити — він нахабніє й вважає, що йому можна робити все, що заманеться!

Фото з архіву авторки

Річка як символ віри

» Моя приватна географія сплетена з річок. Їх значно більше, ніж землі. Останнім часом я прив'язуюся до них дедалі сильніше. Річки плиткі і невловимі, вони не визнають влади, ведуть за собою, дають і забирають, з ними завжди є про що поговорити. Їм віриться більше, ніж землі, а подеколи – навіть більше, ніж людям.

Над річкою легко йти і прийти в те місце, де тобі правильно бути. Річки – справжні свідки життя, бо вони є його синонімом, джерелом. І в той же час вони поглинають його з безжальністю, котра межує з полегшенням. На землі люблять збирати язиком між каміння найдрібніші крихти своєї присутності, вірячи, що це додає ваги. З річками так не вийде. Повінь, що поглинає оселі, чи утоплення під час нічної риболовлі, чи просто крижана зимова вода, в якій моя прабаба по-

лоскала білизну, після чого злягла і відійшла – не так принципово. Ти зникаєш, але із тебе росте очерет, між його стебел тлумляться пугловки. Ти стаєш суцільним життям, остаточно набуваєш сенсу.

Є річки, які я люблю кликати на імена. Південний Буг, античний Гіпаніс, над яким я виросла. Дунай, сага, замкнена в берегах, яка з'єднує кілька важливих для мене країн. Дністер, рішучий вододіл, тривожний та суворий, мені його часто хочеться бачити, особливо в міжсезоння, коли він просто-таки дихає кров'ю і проковтнутими тінями битв. Балканська Неретва з холодною синьо-зеленою водою і власною школою піратства, що несе на спині прекрасні міста і малу часточку мене. Даугава, вона ж Західна Двина, якої я ніколи не бачила. Про неї мені би годилося сказати дещо детальніше.

Про своїх прадіда й прабабу по мамі я знаю дуже мало. Історія ХХ століття проковтнула майже все, що могла, залишилися тільки імена – Анна та Август, і лаконічний факт: вони були латгалами. Це давньобалтійське плем'я, що з часом злилося з іншими, утворило теперішній латиський народ і подарувало ім'я цілій країні. Історія почалася давно, століття ще в шостому, коли вони прийшли, гнані іншими слов'янськими племенами зі сходу, вздовж річки Даугави, розігнали місцевих угро-фінів і міцно осіли на її березі, побіля відгалуження шляху з варяг у греки. Коли в ці землі ринули війська німецьких лицарських орденів, латгальські території покраяли, приєднали до Лівонії, ще пізніше вони стали закинутою польською околицею. Латгали завжди були самі свої, з переселенням у кожен нову імперію їх залишалося все менше. Після розподілу Польщі вони опинилися в Російській імперії, запхані у Вітебську губернію, як умішок, де лежало вже багато інших. У новій державі їх не любили, кликали „польськими інфлянтами“, їм не довіряли через католицьку віру, забороняли друкувати книги на бісовій латиниці. Прадавні сусіди теж опинилися в імперії, протестанти-ліфляндці та курляндці. Жили собі, терпіли, потім був червоний 1917 рік, у 1918 – Латвійська держава, де знову опинилися латгали і сусідські колись народи. Латгали стали латгальцями, населенням адміністративної території Латземі, етнічною меншиною, а мова їхня – діалектом. Власна країна забрала у них навіть самоназву.

У латгалів є головна легенда, ще з часів лівонських завоювань. Про Лачплесиса, богатиря, народженого ведмедицею від лісоруба, якого вона вкрала у лісі й затягнула до свого лігва. Лачплесис мав тіло людини і вуха ведмеда, і язичницькі боги пообіцяли йому славу героя і дивовижну силу, яка таїться у його звірячих вухах. За тією ж обіцянкою богів латгальському народові загрожувало багаторічне чужоземне іго, від якого Лачплесис мав його звільнити. Пророцтво справдилося, Лачплесис був непереможний на суходолі, плавав морями, знічев'я переміг військо хрестоносців. А потім один із земляків зрадив богатиря, видав хрестоносцям таємницю вух. Чорний Лицар-хрестоносець викликав Лачплесиса на поєдинок,

Лицарі української музики

відрубав йому ведмедячі вуха, той упав у Даугаву і втопився. Річка забрала надію на порятунок у тих, кому свого часу дала землю і життя. Може, через це латгали не втрималися на своїй землі, масово переселялися на вільні території в Сибір, де у зимній річковій воді прала моя прабаба і де осиротів мій дідусь. Колишній великий народ розгубився по світу, дід підлітком мив золото у швидких північних потоках, а коли згодом замешкав на Поділлі – то саме тому, що тут текла красива рівнинна річка.

Від цих думок я рятуюся, згадуючи Геродотові описи Гіпаніса, Південного Бугу. Зокрема, він пише, що в середній його течії у воді ріки впадає одне гірке джерело, хоч і геть мале, але дуже гірке, і вода його змішується з водою Гіпаніса, великої ріки серед малих, і надає їй гіркого смаку. Джерело це перебуває на межі країн скіфів-орачів та алазонів. Назва цього джерела по-скіфському – Еksamпай, а по-еллінськи – Священні шляхи.

Мені подобається ця метафора. Моя родина – теж таке гірке джерело, яке впадає у більшу річку. Хочу вірити у те, що всі шляхи – священні, що кожне маленьке гірке джерело надає річці неповторного смаку, відчувши який, повертаєшся додому. І ще чомусь віриться в те, що людські долі невидимо пов'язані між собою так само, як річки – великим підземним водяним серцем. Що немає випадкових струмків або приток, всі вони по краплі несуть велику воду в дельту, а звідти – в море. Що в жодному лабіринті крові ніхто не заблукає намарно, і навіть якщо втрачає землю – має річку, яка вестиме.

Річки є для мене підставою вірити в те, що людська історія не закінчується. Кожна річка – глибока і звивиста, як доля. І ще вона схожа на мову – так само дихає, у неї так само на дні кров, черепи героїв, гіркий осад і таємниці майбутнього.

Катерина Калитко,
Вінниця

➤ Ансамбль старовинної музики „Хорея Козацька” – неповторне явище в сучасній українській музиці. Колектив засновано 2005 року в Києві. Ідея створення належить Тарасові Компаніченку, лідерові гурту, заслуженому артистові України, кобзареві, лірнику, мистецтвознавцю, музикологу. Своєю творчою діяльністю музиканти прагнуть представити лицарську, інтелектуальну частину національної культури, показати українське в правдивому, привабливому світлі.

Назва колективу запозичена із назви музичної пам'ятки „Chorea Kozacka”, яку знайшли у клавирній табулатурі 1640 року музичного архіву Братислави у Словаччині.

Склад „Хореї Козацької” – беззаперечно зірковий. Скрипаль Сергій Охрімчук професійно грає класику, джаз, фольклор, сучасну музику, брав участь у проектах театру „Дах”, Святослава Вакарчука та Алли Загайкевич. Михайло Качалов грає на фідлі (струнному смичковому інструменті, що був поширений в середньовічній Європі), є постійним учасником музичних колективів „Бурдон”, „Київські торти”, „Тороркестра”, „Буття” та ін. Данило Перцов – поліінструменталіст, талановитий композитор, засновник і лідер гурту „Нова радість”. Северин Данилейко грає на басолі (українському народному смичковому інструменті, що за структурою і розмірами нагадує віолончель), поза „Хореєю” є постійним учасником гурту „Гуляйгород”. Ярослав Криско – відомий бандурист, у „Хореї” грає на старосвітській бандурі та барабані. Ярема-Вадим Шевчук – відомий художник-реставратор, мистецтвознавець, учасник ансамблю старовинної музики Костянтина Чечені, багатоголосся „Хореї” доповнює грою на лірах (українській та німецькій), блок-флейтах, бандурі, цинку та дуді-гайді.

Жіночий склад колективу – не менш знані талановиті виконавиці. Ірина Данилейко відома за спільними виступами з Олегом Скрипкою та власним фольклорним гуртом „Михайлове чудо”, до складу якого входять ще дві учасниці „Хореї Козацької” Іванна Данилейко та Маруся Данилейко. Дівчата незамінні під час виконання барокових духовних концертів. Тарас Компаніченко майстерно володіє грою на бандурі Остапа Вересая, лірі, старосвітський бандурі, лютні тощо.

Репертуар „Хореї Козацької” обіймає пісні з різних епох: від пізнього середньовіччя до кінця ХХ століття. Особливої уваги в „Хореї” надають давній епічній традиції. Артисти прагнуть засвідчити, що у кожному історико-культурному періоді в Україні були гідні твори. Жанрова різноманітність творів теж дуже широка: думи, історичні, героїчні та повстанські пісні, гімни, псалми, канти, духовні концерти. Ще однією особливістю творчості колективу є те, що „хорейці” мають багато композицій на слова та музику класиків (поетів – Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Феофана Прокоповича, Якова Щоголева, Степана Руданського, Івана Багряного, Василя Стуса тощо; відомих композиторів – Миколи Лисенка, Кирила Стеценка, Михайла Гайворонського, Григорія Китастого). Гурт часто бере участь у тематичних вечорах, присвячених знаковим для української історії постатям та подіям.

Попри складність і різноманітність виконуваного матеріалу, музикантам вдається бути органічними в кожній добі. Коли на одному із семінарів Компаніченка запитали: „Як виконувати лицарський епос, щоб це було переконливо?”, він відповів: „Треба бути лицарем у житті”. Не стежитимемо за „хорейцями” повсюди, але на сцені, беззаперечно, їм це вдається! Озброєні мелодійними голосами та незвич-

фото Руслана Канека

» ними інструментами, вони водночас зачаровують і надихають слухача.

„Хорея Козацька“ виконує пісні, знайдені у архівах, рукописних та друкованих збірниках. Крім того, учасники гурту займаються реконструкцією давньої української музичної спадщини. Ця справа вимагає від музикантів ретельного дослідження і знання музичного контексту доби, до якої належить певний твір. Митці впевнені, що гідне продовження може ґрунтуватися лише на досконалих знаннях традиції. Багато пісень, до яких не збереглися ноти, озвучив Компаніченко.

Колектив знаний як в Україні, так і за кордоном – „Хорея“ активно гастролює в Україні та поза її межами, виступає у Польщі, Швейцарії, неодноразово їх запрошували на фестивалі „Український тиждень“ у Баварії.

За період творчої діяльності у колективу вийшло кілька альбомів: „Рицер Смілостою Упоєнний (Концерт у Луцькому замку)“ (2009), спільна робота із „Гуляйгородом“ „Terra созасorum“ (2010) та „Бенкет духовний“ (2013). Задумувався також проєкт „Carmina Sarmatica“ (2009), але з технічних та фінансових причин, на жаль, його не вдалося видати. Ці музичні записи – подорож Україною різних часів із досвідченими поводириями. Хочеться повністю піддатись їхньому впливові, довіритись і легко та вільно насолоджуватись мандрівкою.

Харизматичність, відкритість, щирість, дивовижна енергетика учасників гурту, музичні композиції, що витримали перевірку часом, а також старовинні костюми музикантів допомагають присутнім на виступах „Хореї Козацької“ відчувати себе на вишуканому прийомі. На концертах ви також обов'язково побачите показ старовинних шляхетських танців. І це не випадково, адже „хорейці“ займаються їх реконструкцією. Танцюють артисти з легкістю, грацією і вишуканістю, злагоджено і природно.

Коли вам самотньо чи тривожно, або якщо ви втомилися від щоденних турбот та метушні, послухати „Хорею Козацьку“ – чудовий рецепт. Своїм талантом вони зможуть торкнутися найтонших струн вашої душі, долучити і вас до вічних цінностей, які існують поза часом і простором. Адже даремно „хорея“ у перекладі – це водночас і танець, і пісня, котрі возвеличують душу ось уже понад три століття.

Мар'яна Хемій, Київ

Михайлина для кожного своя

„У мерехтінні найдорожчих лиць“: Згадуючи Михайлину Коцюбинську, Київ, Дух і літера, 2012.

» Рано чи пізно, але ця книжка була приречена на появу. Коли відходить людина, яка уособлювала зв'язок поколінь і була культуртрегером епохи шістдесятників, виникає потреба – ні, не уславити (бо час і так це зробить), а просто віддати шану, тобто занотувати (бо все забувається) не сказані слова пам'яті та вдячності. Тож не дивно, що так скоро постала ініціатива видати спогади про Михайлину Коцюбинську (1931–2011), чия постать не потребує жодної реклами. Вона була не просто племінницею класика української літератури Михайла Коцюбинського, а тією, хто підхопила інтелектуально-інтелігентську настроєність кінця XIX – початку XX ст. і пронесла її крізь усе життя. Напрочуд ерудований, непересічний літературознавець (її праця про творчість Тараса Шевченка досі не втратила актуальності, а дослідження епістолярної спадщини і впорядкування поезій Василя Стуса стали неоцінним внеском в українську видавничу спадщину), активна шістдесятниця, а зарозом і дисидентка, якщо, за висловом Євгена Захарова, розглядати дисидентів не у вузькополітичному значенні, а як тих, „хто створює моральний опір цьому режимові, ...не може погодитися з тим, що робить режим, і не приховує того свого ставлення“, – Михайлина Коцюбинська на рівних з Іваном Світличним, Євгеном Сверстюком та Іваном Дзюбою була організуючим центром культурної думки, до якого повсякчас тягнулися спрагли: як сучасники у 1960–1970-ті рр., так і нова молода парость у 1990–2000-ні рр., бо вона завжди була відкрита до діалогу, радо вбирала найновіші віяння і щиро ділилася не лише всім своїм огромом знань, а й простими буденними радощами.

Сподвижницьку працю упорядкування спогадів взяла на себе літературознавець Елеонора Соловей (або просто Ліля, як називала її подруга). Також над виданням працювали Леся Демська-Будзуляк, Мирослав Маринович, Євген Сверстюк та Олексій Сінченко.

Цілком закономірно, що спогади побачили світ саме у київському видавництві „Дух і Літера“, адже ще за життя Михайлини Хомівни тут було надруковано кілька її книжок, а саме: „Листи і люди“ (2009), „Мої обрії“ (2004) та „Зафіксоване і неплінне“ (2001).

Видання відкривають напрочуд лапідарний „епіграф“ Івана Дзюби та вже розлогіше вступне слово Євгена Сверстюка – із цих текстів відразу бачимо справді живий образ героїні, від нього просто не хочеться відводити очей, тому сторінки наче самі поволи гортаються далі, до трьох частин книжки.

Спершу йдуть безпосередньо „Спогади“. Прикметно, що спектр спогадувальників дуже розмаїтий (47 авторів). Безперечно, гілку першості посідають шістдесятники й дисиденти: Семен Глузман, Микола Горбаль, Ірина Жиленко, Роман Корогодський, Василь Овсієнко, Микола Плахотнюк, Лесь Танюк та ін. Присутні також друзі-науковці: Лариса Мірошніченко, Людмила Тарнашинська. Чимало діаспорян: Віра Вовк, Осип Зінкевич, Леонід Плющ. Є також іноземці: Богуміла Бердиховська, Оля Гнатюк. Не останнє місце займають представники молоді когорти дослідників: Наталія Загоруйко, Роксоляна Свято. Та багато-багато інших. У будь-якому разі це лише малесенька „шопта“ (за висловом Василя Стуса) тих, хто хотів або мав що сказати про Михайлину-Михасю. Хоча, зрештою, це саме те „мерехтіння найдорожчих лиць“ (так само за Стусом), що вдало винесене у назву книжки. Прикметно, що тексти про Коцюбинську так само рясно пересипані не лише її листами, а й цитатами з її ж раніше публікованих власних спогадів. Вочевидь, думка самої Михайлини Хомівни продовжує правити за

та анотації

важливий орієнтир-авторитет навіть у спогадах про неї саму. Це наче безцінна й безпомилна підказка. Шкода тільки, що видання не містить хоча б короткої інформації про тих-таки авторів спогадів, бо далеко не всі імена можуть бути відомі широкому загалу. Втім, можливо, в цьому теж є своє приховане завдання-загадка: розбурхати цікавість читачів для самостійних пошуків-розвідок.

Друга частина — „Публікації“. Вони включають три тексти самої Михайлини Коцюбинської: два виступи (промова на могилі Бориса Антоненка-Давидовича та слово на так і не реалізованому вечорі про шістдесятників) і передмову до майбутнього видання листів відомого діяча Української Центральної Ради та ОУН, мовознавця Кирила Осьмака, а також уперше опубліковане, розлоге інтерв'ю з нею відомого правозахисника Євгена Захарова (зроблене ще 1997 року).

І насамкінець — трохи уривків з епістолярної спадщини під назвою „Листи і люди“. Тут надруковано як листи самої Михайлини Хомівни, так і до неї, а також кілька листів матері Катерини Яківни до приятельки, де є згадки про юну Мілю (так ласкаво кликали дівчинку вдома).

Наприкінці книжки окремим блоком розміщено чорно-білі й кольорові ілюстрації (понад сімдесят світлин), за якими легко простежити життєвий шлях героїні: родинна історія, становлення особистості, товариство друзів і колег.

Хтось знав Михайлину Коцюбинську краще, хтось — гірше. Мені теж пощастило з нею спілкуватися і співпрацювати, хоч коротко і лише телефонічно, а проте, вже цього було цілком достатньо. Михайлина Хомівна завжди кимось переймалася, за когось уболівала, намагалася допомогти, посприяти, порадити. Ця увага була особливою — не показною, а щирою. Тому й у відповідь так само хотілося бути відвертою і розповідати все, як є, без жодних прикрас, навіть якщо знала, що це її засмутить, бо ж то була правда, а іншого вона не визнавала.

Ця книжка спогадів, власне, і є тим правдивим дзеркалом, з якого крізь рясне мерехтіння врешті-решт чітко проступає образ Михайлини Коцюбинської. Якщо вам не випало честі бути знайомими з нею особисто, то це видання цілковито зможе компенсувати таку нестачу, бо його інтимність не просто наближає, а наче

вводить читача у справдешній світ аж ніяк не спогадів, а реального життя.

Наталія Ксьондзик, Київ

Пташиний спів існування

Галина Крук. Спів/існування, Львів, Піраміда, 2013.

➤ Галина Крук належить до тих поеток, які часто читають на різноманітних літературних заходах, які завжди на слуху, проте власних книг у неї небагато. Чомусь склалося так, що Галина видає їх кожних вісім років. Описля „Мандрів у пошуках дому“ (Львів, „Камеяра“, 1997), „Слідів на піску“ (Київ, „Гранослов“, 1997) та „Обличчя поза світлиною“ (Київ, „Факт“, 2005) цього року побачила світ її нова книга з поезіями, написаними впродовж 2006–2012 років.

Назву цієї поетичної збірки можна прочитати аж трьома способами: „співіснування“, „спів існування“ та „спів і снування“. І вже у самій назві закладено ключ до прочитання цих віршів, своєрідні правила гри. Бо тексти, які увійшли до цієї книги, можна читати на різний лад. Авторка експериментує з мовою, насичує вірші омонімами, надає нових сенсів усталеним мовним конструкціям. Деякі вірші всуціль побудовані на грі слів, як-от:

*Каштан під вікном розпускається
як незакріплене плетиво
весна одягається надто легко —
жертвам немає ліку
ліві і праві петлі муштрує вперто,
на лавці у сквері жінка на схилі віку
Бо на тому схилі втриматись довго не
можна —
хоч-не-хоч, а здають позиції ліві і праві
та поки що майже кожний, майже*

*кожний
підступний серцевий напад
вона відбиває.*

*А коли захлинеється чергова ворожа
атака,
радіє сонцю,
годує голуба миру,
зарікається — більше ніяких мертвих
петель!*

*і боїться зізнатись собі, що живе,
як на фронті,
і соромиться іншим зізнатись,
що фронт — атмосферний*

Здавалося б, це просто гра, а проте зі співзвучностей та каламбурів народжуються цілісні історії. Поезія Галини Крук сюжетна, розповідна. В ній описано зовсім різних людей

із різними життями, чи пак, існуваннями. У першій частині книжки з підзаголовком „Спів існування“ зібрано тексти на різні теми: від любові до батьківщини, історій з радянського дитинства, повчання дітей — до доволі абстрактних філософських віршів про Бога, пам'ять і час. Ці історії більш відсторонені, ніж у другій частині збірки, яка зветься „Співіснування“ і розповідає про любов. У першій частині начебто оспівуються чужі життя, вихоплюються шматки довколишнього світу; друга — більш приватна, камерна, але в ній авторка також відчутно відмежована від ліричної героїні. Галина Крук пише, як цинічний споглядач, і тут зовсім неважливо, кого вона споглядає: себе чи інших. Вона завжди пише з самоіронією, навіть у віршах про найінтимніше: „...розбиваю серце собі й одному дебілу, / який свято вірить, що це — на щастя“, „якщо письменник — то тільки людина, / що дійшла до ручки...“.

Також варто відзначити вдале розміщення текстів у збірці. Вони плавно перетікають один в один, продовжуючи попередню тему. Навіть буквально: до прикладу, після вірша, який завершується фразою „вбивати кожну згадку“, наступний починається істеричним „Можеш усе забути...“.

Поза тим, у книжці є наскрізні теми. Дуже часто у віршах Галини Крук зринає стрілянина або війна. Зустрічаємося у її віршах із чоловічком-мішенню з недільного тиру, уроком про бомбосховище; персонажі перебувають „під прицілом сонячних бліків і комариних зумерів“, дощі йдуть, як новобранці, і навіть між дітьми й батьками постійно точиться війна.

Світ збірки повний конфліктів і протиріч, у ньому за існування постійно треба боротися. На права персонажів весь час хтось посягає — чи то радянська влада, через яку ➤

» «святий Миколай, / скрадаючись, як утікач-рецидивіст, / приносив цукерки і різки», чи митники, які можуть знайти у жіночій валізці кишеньковий вібратор або заборонену літературу, чи жіночий голос у слухавці, який каже „зателефонуйте пізніше“, чи пам'ять, що з кимось зраджує, чи навіть сам Бог, який часом візьме та й „створить когось без запобіжного клапана“.

До речі, Бог у цій збірці постає в різних іпостасях: це і кумедний „бог яблука, що створив людину зубатою...“ і Господь, який перевіряє людей, як машини на техогляді. Але це завжди жорстокий Бог, який приводить слабких людей у недо-сконалий світ.

Проте, незважаючи на мінорну тональність, „Спів/існування“ – це наче пташиний спів. Коли я думаю про цю збірку, перед очима найперше зринає голуб з обкладинки та прізвисьце авторки. А ще пригадується птах із першого тексту: певно, той птах, що надиктовує поетам вірші – „як його назвати – дятлом? серцем?“ – той, що допомагає трансформувати буденне життя у спів.

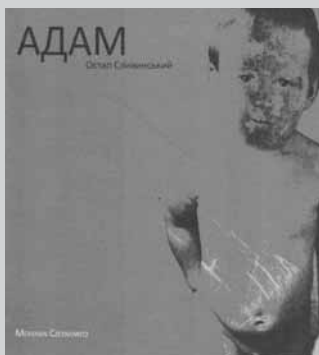
Альбіна Позднякова, Сіетл

Світло між дерев

Остап Сливинський. Адам, Meridian Czernowitz, 2012.

» Коли довго йдеш лісом, дивлячись лише поперед себе, або їдеш в авто поруч із водієм, відмотуючи очима сіре полотно дороги, починає здаватися, що між дерев – тих, обабіч, майже за межами поля зору, щось рухається в тому ж напрямку, що й ти. Варто, однак, повернути голову – і це „щось“ безслідно зникає. Тільки побачене краєчком ока, нерозбірливе, невловиме, воно і далі тече поруч із тобою. Вірші Остапа Сливинського, що увійшли до книги „Адам“, – це письмо неназивання: відвага говорити про те, чому не знаєш імені, і разом відвага не називати на ім'я те, що насправді імен не потребує. Те, що з'являється нечітко, „як побіліле тіло крізь кригу“, і знову занурюється в темну безгомінну глибину. Те, що мерехтить між дерев, однак відмовляється бути побаченим.

Кожен вірш у цій книзі – оповідь, почута крізь сон. Головний герой майже кожної оповіді – „хтось“. Поза іменем, поза обличчям чи обрисами, він дає про себе знати дивними

і неочікуваними способами: вказуючи дорогу не знати куди („Невідомо чий сліди / Кілька розмитих знаків, промочена мапа, / зламані кимось гілки, за якими я йду“), провіщаючи безсмертя („у тебе вирване дно, каже він з-за спини, тебе неможливо вбити“), стукає в дах, залишає по собі сліди, маніфестує себе як знак, який годі витлумачити. Цей „хтось“ органічно виростає з тканини вірша, мови, існування – так, наче незнання – це найприродніша з речей, що ними нас обдаровано: „коли / ти пишеш вірш, / неначе посилаєш малого. І навіть / якщо він розгубить усе, / то пройде / до тих, хто по той бік, / як сам собі незрозумілий знак, / пройде, / щоб просто помовчати з ними“.

Здається, втім, що неспроможність остаточного витлумачення речей-знаків робить світ, у який їх вписано, ще прекраснішим у його незавершеності. „У яку красу витікає / звичайне земне життя!“, як горить „вигадане (...) світло між іменами“, як розстилається під натомленим тілом „ніч – як зім'ята постіль, що всіяна світляками“. В „Адамі“ на чолі кожної речі відбито водночас ознаки печалі й ознаки радості. І „поки легені й серце ще трохи штовхаються у темному / ліфті тіла“, щось постійно горить попереду, вказуючи (хай і невідомо куди – головне, слідом за кимось найдорожчим) шлях: „спів – той людський / протяжний звук, що інакше був би нестерпним, – / існує, щоб ми могли довго йти одне за одним, / йти слід у слід у нічній пітьмі“.

Любов, згідно з „Адамом“, – це і є спів у пітьмі, це рушій, це те, що, як і свобода, дається незаслужено. Це тихість – і це відчайдушність: „Тепер, коли ми вийшли з останнього поля останнього зору, / я хочу з тобою кохатися. У глині, перемішаній з перекувливими маками, / у поміятому житті землі – я хочу кохатися з тобою. / Посеред змертвілого металу і дерева, на останньому вцілілому ганку, / за яким – тільки іржавий ліс, я хочу

з тобою кохатися. / Я хочу кохатися з тобою“. В любові можна сховатися, можна зачинити двері зсередини і перебувати в ній, як у найбезпечнішому прихистку. Вона розділяється на рукави, як ріка, що обпливає острів, як мова, що розгалужується на діалекти („праворуч – твоя, відважна й швидка, як / Прапорець, вистромлений у безконечність, / Ліворуч – моя, приглушена, ніби сурмач, / Якого змусили грати у шафі, повній чужих плащів“). Любов – це одна із найміцніших ниток, що ними зшито до купи книгу Остапа Сливинського „Адам“. Це світло між дерев.

Коли довго йдеш лісом, дивлячись лише поперед себе, щось напіввидиме рухається у тому ж напрямку, що й ти. Це „щось“ не має обличчя, не має імені, однак що далі ти прошкуєш між тихих дерев, то чіткіше усвідомлюєш, що це іде за тобою слідом світло. „Лише швидко рухаючись, ти бачиш / світло у темряві і темряву в світлі, / і в мерехтінні, напівосліпий, сам / стаєш тим, хто видимий лише зрідка – / стаєш ангелом, так перебігаючи“. Світло, що йде поруч, – не твоє і нічیه – однак і темняне, побачене, наче крізь товщу води, воно стоїть між тобою і пітьмою. „Світло не розрізняє адресатів. Світло – це я“.

Ірина Шувалова, Київ

У пошуках стратегічних відповідей

Остап Кривдик. „Ужоси“ українзації, Київ, Смолоскип, 2012, (Серія „Українська публіцистика“).

Федорчук Станіслав. Демонтаж лицемірства/Передм. Є.Сверстюка, Київ, Смолоскип, 2012, (Серія „Українська публіцистика“).

» Видавництво „Смолоскип“ започаткувало нову книжкову серію з промовистою назвою „Українська публіцистика“. І в ній уже з'явилися друком два перші видання – „Ужоси“ українзації Остапа Кривдика та „Демонтаж лицемірства“ Станіслава Федорчука.

Загалом, обидві книжки – збірки статей цих авторів, що виходили протягом останніх кількох років у різноманітних ЗМІ. Відтак, очевидним стає головний задум „Української публі-

цистики": зафіксувати в книжковому форматі – довговічнішому від газетного, журнального чи мережевого – важливі, програмові публіцистичні статті, котрі, з одного боку, мали б допомогти сьогоdnішньому читачеві зорієнтуватись у, так би мовити, „поточній оперативній обстановці” (а вона в нас славиться своєю непрозорістю та симулякризацією) та, з іншого боку, в майбутньому стати корисним матеріалом для тих, хто захоче дізнатися про ідейно-тематичний порядок денний українського суспільства середини 2000-х і 2010-х років.

Остап Кривдик, автор першої з цих книжок, є знаним громадським активістом і публіцистом. Його „Ужоси” українізації” складаються з восьми частин, присвячених таким темам: стратегія розвитку країни, міжнародний і внутрішній аспекти українсько-російських (та україномовно-російськомовних) взаємин, історія та її уроки, „помаранчеві” традиції громадського опору і спроб трансформувати країну, питання націоналізму, тенденції світової політики. Тож ефектна і грайлива назва книжки відображає радше її загальний вектор – пошук способу утвердження „нормальної” української держави в умовах російського тиску, власної політичної незрілості та внутрішньої політичної протидії. Разом із тим, Кривдик активно полемізує з націоналістичними концепціями як одночасно утопічними й дестабілізуючими.

В „Ужосах” українізації” тішить постійна присутність фактичного матеріалу, а не самих лише авторових міркувань, книжці не відмовиш у логічній струнності й чіткості, а Остапові Кривдику – у зваженості та послідовності. Втім, час від часу трапляються звично-навіязливі трактування певних речей. Ідеться, наприклад, про стереотипний політологічний, соціологічний і культурологічний концепт „Великого Сходу України”, який об’єднує та безпідставно уніфікує всі регіони України, окрім західного, в таке собі туманне поняття Східної України. Суть цього поняття проста: Центр, Південь і Схід країни – по суті, одне й те саме, а Захід із його устремліннями залишається в меншості. Очевидно, що такий підхід ігнорує помітно меншу радянськість і русифікованість Центру, порівняно зі Сходом, його відмінні суспільні та політичні орієнтації, а наслідком має спотворену, „поразницьку” картину.

На жаль, Остап Кривдик подекуди оперує елементами цього стереотипу, ставлячи, скажімо, в один ряд мовну ситуацію Києва, Харкова та Дніпропетровська. Взагалі, суб’єктизація Центральної України (маю на увазі Центр як його розуміють соціологи, а не метеорологи: від Житомирщини й Хмельниччини до Сумщини та Полтавщини включно), регіону традиційно менш виразного, ніж його полярні сусіди, – одне зі стратегічних питань сьогоdnення, і його розв’язання допомогло б, з одного боку, послабити ефект маніпуляцій на тему міжрегіональних розбіжностей, а з іншого, сприяло би утвердженню умовно європейських і демократичних орієнтацій, опору неорусифікаторських тенденціям.

Статті, що ввійшли до книжки „Демонтаж лицемірства” Станіслава Федорчука, великою мірою присвячені не стільки стратегіям розбудовчого характеру (це більше притаманно Кривдику), як розвінчанням різного роду стереотипів. І не в останню чергу стереотипів, пов’язаних із Донбасом, де й живе Станіслав Федорчук (понад те, він є корінним донечанином) та проводить інтенсивну громадську і культуртрегерську діяльність.

Із цієї книжки читач дізнається чимало цікавого на такі, треба сказати, непопулярні у вітчизняному інформа-

ційному просторі теми, як лемківське населення Донбасу, боротьба інтелігенції за надання Донецькому університету імені Василя Стуса, інтелектуальне життя регіону. Дуже важливий також екскурс автора в нещодавню історію – розповідь про помітний внесок шахтарів Донбасу в падіння СРСР та проголошення української незалежності. Чимало уваги він також приділяє ідеям від’єднання від України „непотрібного” їй „Далекого Сходу”, а точніше, їх заперечує як божевільні й капітулянтські.

Втім, Федорчук не обмежується своєю малою батьківщиною. Він аналізує російський експансіоністський проект „Русский мир” (щоправда, часто вельми передбачувано), зокрема його кумедний, а водночас загрозливий обскурантистський складник – популістський православний фундаменталізм. Обмірковує недовгу, але дуже показову історію Карпатської України тощо. Окремі два розділи – це рецензії автора на різні книжки: від політологічних до художніх, а також його інтерв’ю з Вахтангом Кіпіані, Оленою Білозерською, Якобом Пройссом, Григолом Катамадзе, Леонідом Громовим і Станіславом Бледновим. Є в книжці також стаття про помітного письменника, публіциста, політика, одного з чільних представників „Празької школи” Леоніда Мосендза.

Обидві книжки містять такі важливі, затребувані в сьогоdnішньому українському інтелектуальному житті якості, як постановка стратегічних питань, пошук власних нестандартних відповідей, робота з „матчастиною” і відмова від порожнього радикалізму. Залишається тільки сподіватися на те, що свіжі ідеї цих двох книжок не загубляться і будуть певним чином використані на добро.

Олег Коцарев, Київ

„Найкиївськіший” з-поміж поетів

Леонід Кисельов. Над київськими зошитами. Вірші, проза, переклади, нотатки, листи, фото, Київ, Ярославів Вал, 2013.

» „Над київськими зошитами” – найповніше видання текстів (багато з яких надруковано вперше!) київського поета Леоніда Кисельова (1946–1968). Окрім віршів, до збірки увійшли його проза, переклади, »

нотатки, статті, листи та фотографії з родинного альбому. Ще кілька „бонусів” цього видання – оповідання матері поета, Зої Генкіної, та поема „Песня трёх апрелей” близького друга родини Кисельових, Рюрика Немировського.

Майбутній поет народився в Києві, де й прожив недовгий двадцятидволітній вік. За вдалим означенням Михайла Слабошпицького, він – „найкиївський” серед поетів. Збірка „Над київськими зошитами” вдало поділена упорядниками на окремі частини, „зошити”. Кисельов відомий як російськомовний поет, тож перший зошит – це поезії російською, і їх справді найбільше. Його російська органічно походить із середовища, в якому письменник народився й виховувався (його батько, Володимир Кисельов – відомий російськомовний письменник і журналіст), але в останні рік-два життя писав і українською. У „Зошитах” також є поезії англійською (поет навчався на факультеті іноземних мов Київського університету). Багатокультурність Кисельова (що виявляється, зокрема, у виборі кількох мов) – це радше демонстрація тотальної беззастережної відкритості до світу. В текстах цього поета демаркації географічних кордонів стираються, і в багатьох віршах Кисельов постає радше поетом часу, аніж простору:

Я плачу
Откровенностью за откровенность.
Я живу
Во второй половине двадцатого века.

Это время с трудом
Прогрызло, росло, пробивалось.
Это время – мой дом.
Моя крепость. Почтовый адрес мой.

Просто несколько слов
На щеке голубого конверта:
Леонид Киселев
Из второй половины двадцатого века.

Ліричний герой, який завжди зберігає внутрішній кодекс честі, проривається не лише крізь межі географічних та національних демаркацій, а й гендерних. Особливо цікаві вірші, де автор говорить від імені жінки, – такі тексти хочеться читати більш уважно.

Серед ранніх віршів поета неважко помітити кілька панегіриків владі, але цієї „данни часу” небагато. Загалом теми текстів Леоніда Кисельова різні: від суто побутових до широких філософських питань. „Зошити” рясніють філософськими міні-панорамами тем

надії і зневіри, пам'яті й забуття, життя і смерті, сталості та плинності, любові. Як поет свого часу, він не оминає болючих тем доби: війна у В'єтнамі, вбивства Патріса Лумумби, Джона Кеннеді, суперечки між фізиками та ліриками... „Київський текст” Кисельова рясно представлений на рівні локусів: у віршах натрапляємо на згадки про Дніпро, Либідь, Куренівку, Дарницю, вулиці Хрещатик та Артема. Віднаходимо також численні маркери урбаністичного простору: трамвай, тролейбус, автомобіль, вантажівка, стадіон, ліхтар, під'їзд, квартира, район...

Попри російськомовність, цей поет має загострене відчуття власної національної належності і традиції. Майже хрестоматійними стали його рядки:

Я постою у края бездны
И вдруг пойму, сломясь в тоске,
Что все на свете – только песня
На украинском языке.

В останні роки життя з-під пера „найкиївського” поета активно з'являються поезії українською. В порівнянні з російськими зразками, їх, звісно, значно менше. Ці вірші пересипані фольклорними мотивами та образами, в них відчитується стилістика народних пісень, які автор часто бере за епіграф. Леонід Кисельов впевнено намагає стиль, нитку української поезії через фольклор, але, на жаль, йому не судилося пройти цей шлях до кінця. І „київський текст” в його україномовних віршах майже не представлений.

Окрім віршів, до збірника увійшли талановиті переклади російською текстів Тараса Шевченка, Павла Тичини, Володимира Сосюри, Дмитра Павличка, Андрія Малишка, Ліни Костенко, Івана Драча. Леонід Кисельов писав також вірші у прозі з динамічним сюжетом. Наприкінці життя він творить прозові тексти як російською, так і українською мовами, а також перекладає з англійської „Колесо”

Джона Уіндема на російську, „Леді під серпанком” Агати Крісті – на українську.

Читач знайде в „Зошитах” і записники Леоніда Кисельова, де вміщені побутові нотатки (фанати футболу навіть можуть знайти результати матчів). Трапляються також записи, відгомін яких потім виринає в поезіях, і розкішні афоризми: „Тоскую – значит, существую”, „Реальность – самая обманчивая из иллюзий”, „Конечно, Богу – Богово, а кесарю – кесарево, но разве из этого следует, что они равны?”. В записниках, як і у всій творчості поета, відчувається тривога, але не та, що спустошує, а та, що наповнює, надає життю енергії, стимулює творчий імпульс та невпинне пульсування думки. Кисельов часто переписував власні вірші, у збірці подано два варіанти: початковий та остаточний, а деякі вірші подані удвох варіантах – російсько-україномовному.

В останні роки життя, під час хвороби, Кисельов активно листується з Катериною Дмитревською, російським театральним критиком, яка жила тоді в Ленінграді. Майже в кожному листі він висловлює бажання побачитися з Катериною, і, здається, живе лише цією надією... Чи не у всіх текстах лунає мотив надії, беззастережної віри у світ. Це, вочевидь, те, що тримає поета на цій землі, що підтримує безупинний рух життя, попри те, що все є хистким (але при цьому справжнім!), недосконалим, та, як зауважує Кисельов, „солнце – солнце, даже в пятнах”.

Останнім часом склалося так, що більше уваги в нас приділяють україномовним поетам-шістдесятникам, і з кола авторів цього періоду безпідставно „випав” Кисельов, якого люблять, але про якого мало говорять і досі мало досліджували. Але цей поет заслуговує на те, щоб бути вписаним у скарбницю українських літературних надбань. Кисельов цікавий тим, що він знаходиться на перехресті культур і різних поетичних традицій. Творчість нашого (так, саме нашого) Кисельова має багато перегуків на рівні тем, мотивів і стилістики як зі своїми російськими поетами-сучасниками – Євтушенком, Заболоцьким, Рождественським, так і з текстами Драча, Вінграновського, Ліни Костенко. Тож адресатом збірки „Над київськими зошитами” може стати кожен, хто цінує вишукане поетичне слово.

Ольга Полюхович, Київ

Я хочу дізнатися всю правду, але часто отримую лише половину. Шукати пояснення лише на одному боці — це помилка. А моя роль полягає не в тому, щоб бути на чиємусь боці, а щоб порівняти ці події з іншими подіями. Я хотів би побачити ширший контекст. Як виглядала ситуація раніше, яку роль відігравала у цих планах, подіях та замислах німецька (нацистська) чи сталінська сторона. Без релятивізації. Кожна окрема провина в подальшому залишається, але ми бачимо це вже в іншому контексті. І це створює точку виходу для майбутнього порозуміння.

Вольфганг Темплін